

**KAMU HARCAMALARI-EKONOMİK BÜYÜME:
TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

Huriye Gonca DİLER

Doktora Tezi

Danışman: Doç. Dr. Selçuk AKÇAY

Mayıs, 2011

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

**KAMU HARCAMALARI - EKONOMİK BÜYÜME:
TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

Hazırlayan
H. Gonca DİLER

Danışman
Doç. Dr. Selçuk AKÇAY

AFYONKARAHİSAR 2011

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme: Türkiye Üzerine Bir Uygulama ” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18/05/2011

Huriye Gonca DİLER

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Selçuk AKÇAY
Jüri Üyeleri : Prof.Dr. Kemal YILDIRIM
: Prof.Dr. İsmail AYDOĞUŞ
: Doç.Dr. İsa SAĞBAŞ
: Yrd.Doç.Dr. Ahmet İNKAYA

İmza

.....
.....
.....
.....
.....

İktisat Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Huriye Gonca DİLER' in "Kamu Harcamaları- Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama" başlıklı tezini değerlendirmek üzere 18.05.2011 günü saat 11:00'de Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir

Doç.Dr.Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR

ÖZET

KAMU HARCAMALARI – EKONOMİK BÜYÜME: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Huriye Gonca DİLER

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Mayıs 2011

TEZ DANIŞMANI: Doç. Dr. Selçuk AKÇAY

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, literatürde oldukça tartışılan bir konudur. Ampirik çalışmaların çoğu, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Literatürde kamu harcamalarındaki artışların ekonomik büyümeye veya ekonomik büyümedeki bir artışın kamu harcamalarında bir artışa neden olacağına yönelik çalışmalar bulunmaktadır.

Bu çalışmada, 1998-2010 dönemine ait Türkiye'nin üçer aylık verileri kullanılarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yaklaşımı ve Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme bulunmuştur. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu harcamaları, Ekonomik büyüme, ARDL, Toda-Yamamoto

ABSTRACT

PUBLIC EXPENDITURE - ECONOMIC GROWTH: AN APPLICATION ON TURKEY

Huriye Gonca DİLER

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ECONOMICS**

Mayıs 2011

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Selçuk AKÇAY

The relationship between public expenditures and economic growth is a considerably debated question in the literature. Especially, most of the empirical studies analyze the relationship between public expenditures and economic growth. There are many studies about increase of public expenditures cause economic growth and an increase in economic growth causes increasing public expenditures in literature.

In this study, the relationship between public expenditures and economic growth is examined using Turkey's quarter period data in for the period of 1998-2000. The relationship between public expenditures and economic growth is investigated using ARDL (Autoregressive Distributed Lag) approach and Toda-Yamamoto causality test. The results suggest that there is long run equilibrium relationship between public expenditures and economic growth. The result of Toda-Yamamoto causality test indicates no causality between public expenditures and economic growth.

Key words: Public Expenditures, Economic Growth, ARDL, Toda-Yamamoto

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Türkiye'nin 1998-2010 yılları arasındaki dönemine ait üç aylık veriler çerçevesinde ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yaklaşımı ve Toda Yamamoto nedensellik testi kullanılarak incelenmiştir.

Öncelikle yüksek lisans, doktora dönemi boyunca ve bu çalışmanın hazırlanması aşamasında benden desteğini hiç esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Selçuk AKÇAY'a, emeklerinden dolayı şükran duygularımı belirtir; her koşulda yanımda oldukları, bana destek verdikleri için değerli aileme, eşime ve kızıma da sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TEZ JÜRİSİ ve ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xi
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR DİZİNİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI

1. KAMU HARCAMALARI KAVRAMI.....	5
1.1. KAMU HARCAMALARININ TANIMI	5
1.2. KAMU HARCAMALARININ GELİŞİM SÜRECİ	7
2. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞINI AÇIKLAMAYA YÖNELİK GÖRÜŞLER	7
2.1. A. WAGNER'E AİT GÖRÜŞLER.....	8
2.2. PEACOCK VE WISEMAN'A AİT GÖRÜŞLER.....	9
2.3. SOSYAL REFAHIN ARTTIRILMASI YAKLAŞIMI	11
3. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞ NEDENLERİ	11
3.1. KAMU HARCAMALARININ ANA ARTIŞ NEDENLERİ.....	12
3.1.1. Savunma Harcamalarındaki Artışlar	12

3.1.2. Siyasi Nedenler	12
3.1.3. Sosyal Nedenler	13
3.1.4. Teknolojik Nedenler.....	13
3.2. KAMU HARCAMALARININ DİĞER ARTIŞ NEDENLERİ	13
3.2.1. Bütçe Tekniklerinin Değişmesi	14
3.2.2. Ulusal Paranın Değer Kaybetmesi.....	14
3.2.3. Nüfus Artışı ve Ülke Yüzölçümü	14
4. KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI	15
4.1. EKONOMİK AÇIDAN KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI.....	15
4.1.1. Cari Harcamalar	16
4.1.2. Transfer Harcamaları.....	17
4.1.3. Yatırım Harcamaları	18
4.2. FONKSİYONEL AÇIDAN KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI.....	19
4.2.1. Adalet ve Yargı Harcamaları.....	20
4.2.2. Altyapı Harcamaları	20
4.2.3. Eğitim Harcamaları	21
4.2.4. Genel Hizmet Harcamaları	22
4.2.5. Sağlık Harcamaları	22
4.2.6. Savunma Harcamaları.....	23
5. TÜRKİYE’DE KAMU HARCAMALARININ SEYRİ.....	24
5.1. 1923-1950 YILLARI ARASINDA KAMU HARCAMALARININ SEYRİ .	25
5.2. 1950-1980 YILLARI ARASINDA KAMU HARCAMALARININ SEYRİ .	28
5.3. 1980-2010 YILLARI ARASINDA KAMU HARCAMALARININ SEYRİ .	31

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME

1. EKONOMİK BÜYÜME İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR	37
---	----

1.1. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI	37
1.2. EKONOMİK BÜYÜMENİN ÇEŞİTLERİ	39
2. EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ.....	41
2.1. KLASİK BÜYÜME MODELLERİ.....	42
2.1.1. A. Smith Modeli.....	43
2.1.2. Malthus Modeli	43
2.1.3. D. Ricardo Modeli	44
2.1.4. K. Marks Modeli	45
2.1.5. Schumpeter Modeli	46
2.2. POST-KEYNESYEN BÜYÜME MODELLERİ	46
2.2.1. Harrod-Domar Modeli.....	46
2.2.2. Baumol Dengesiz Büyüme Modeli	49
2.3. OPTİMAL BÜYÜME MODELLERİ	50
2.3.1. Neo-Klasik Büyüme Modeli	50
2.3.2. İçsel Büyüme Modelleri	52
2.3.2.1. Romer Modeli	54
2.3.2.2. Grossman ve Helpman Modeli	56
2.3.2.3. Aghion ve Howitt Modeli	58
2.3.2.4. Lucas Modeli.....	58
2.3.2.5. King ve Rebelo Modeli	60
2.3.2.6. Barro Modeli	61
3. KAMU HARCAMALARI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ	
İLİŞKİYE AİT TEORİK AÇIKLAMALAR	62
3.1. KAMU HARCAMALARI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ	
İLİŞKİNİN UNSURLARI	62
3.2. KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ	
OLUMLU ETKİLERİ.....	64
3.3. KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ	
OLUMSUZ ETKİLERİ	66

3.4. WAGNER HİPOTEZİ	68
3.4.1. Wagner Hipotezi Çerçevesinde Kamu Harcamalarındaki Artışların Nedenleri	71
3.4.2. Wagner Hipotezine Göre Oluşturulan Modeller	73
3.4.2.1. Peacock – Wiseman Modeli.....	74
3.4.2.2. Goffman ve Mahar Modeli	78
3.4.2.3. Musgrave Modeli	78
3.4.2.4. Gupta ve Michas Modeli.....	79
3.4.3. Wagner Hipotezine Yapılan Eleştiriler	80
3.5. KEYNES HİPOTEZİ	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1998-2010 YILLARI ARASINDA

KAMU HARCAMALARI-EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

1. KAMU HARCAMALARI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN LİTERATÜR İNCELEMESİ	83
1.1. KAMU HARCAMALARI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN YABANCI LİTERATÜR İNCELEMESİ.....	86
1.1.1. Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasında İlişki Bulan Yabancı Literatür İncelemesi	87
1.1.2. Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasında İlişki Bulmayan Yabancı Literatür İncelemesi	95
1.2. TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİYİ ARAŞTIRAN LİTERATÜR İNCELEMESİ	99
2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	105
2.1. ZAMAN SERİLERİNDE DURAĞANLIK ANALİZİ	105
2.1.1. Birim Kök Testi	107
2.1.1.1. Dickey-Fuller (DF) Birim Kök Testi	108
2.1.1.2. Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller ADF) Birim Kök Testi.....	109

2.2. ZAMAN SERİLERİNDE KOENTTEGRASYON (EŞBÜTÜNLEŞME) ANALİZİ.....	110
2.2.1. Engle - Granger Koentegrasyon (Eşbütünleşme) Testi	111
2.2.2. ARDL (Autoregressive Distibuted Lag) Yaklaşımı	112
2.3. TODA - YAMAMOTO NEDENSELLİK TESTİ.....	118
3. VERİ SETİ	119
4. ARAŞTIRMANIN TEMEL HİPOTEZİ	121
5. MODEL TAHMİNİ	122
6. ARAŞTIRMA BULGULARI	123
6.1. DURAĞANLIK TESTİ SONUÇLARI	123
6.2. KOENTTEGRASYON (EŞBÜTÜNLEŞME) TESTİ SONUÇLARI	124
6.3. TODA-YAMAMOTO NEDENSELLİK TESTİ SONUÇLARI	131
SONUÇ VE ÖNERİLER	132
KAYNAKÇA	139
ÖZGEÇMİŞ	158

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Kamu Harcamalarının Artışını Sağlayan Faktörler.....	9
Tablo 2. 1927-1950 Yılları Aarasında Kamu Harcamalarının Seyri (TL).....	27
Tablo 3. 1950-1980 Yılları Aarasında Kamu Harcamalarının Seyri (TL).....	29
Tablo 4. 1980-2010 Yılları Aarasında Kamu Harcamalarının Seyri (TL).....	36
Tablo 5. Ekonomik Büyüme Modelleri.....	42
Tablo 6. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme ile İlgili Yapılan İlk Çalışmalar	84
Tablo 7. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında İlişki Bulan Yabancı Literatür.....	93
Tablo 8. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında İlişki Bulmayan Yabancı Literatür.....	98
Tablo 9. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki İçin Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	104
Tablo 10. Kamu Harcamaları ile Gayrisafi Milli Hasıla Verilerinin İstatistiksel Özellikleri.....	120
Tablo 11. Geliştirilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi Sonuçları.....	124
Tablo 12. GSYİH ve Kamu Harcamaları Değişkenleri İçin Koentegrasyon (Eşbütünleşme) İlişkisinin ARDL Yaklaşımına Göre Sonuçları.....	126
Tablo 13. Maksimum Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi.....	126
Tablo 14. ARDL (4,0) Modelinin Tahmin Sonuçları.....	127
Tablo 15. ARDL (4,0) Modelinin Uzun Dönem Hesaplanan Katsayıları.....	127
Tablo 16. ARDL (4,0) Modelinin Uzun Dönem Tanısal İstatistikleri.....	128
Tablo 17. ARDL (4,0) Hata Düzeltme Modelinin Kısa Dönem İlişkisini Gösteren Sonuçları.....	129
Tablo 18. ARDL (4,0) Hata Düzeltme Modelinin Tanısal İstatistikleri.....	129

Tablo 19. Toda-Yamamoto Nedensellik Testinin Sonuçları.....	132
--	-----

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Optimal Mal Bileşimini Gösteren Üretim İmkanları Eğrisi.....	38
Grafik 2. Klasik Yaklaşımı Gösteren Üretim İmkanları Eğrisi.....	38
Grafik 3. Ülke Tercihlerini Gösteren Üretim İmkanları Eğrisi.....	39
Grafik 4. Kişi Başına Gelir ile Kişi Başına Reel Kamu Harcamaları.....	70
Grafik 5. Peacock ve Wiseman Hipotezi Güçlü Grup.....	75
Grafik 6. Peacock ve Wiseman Hipotezi Yarı-Güçlü Grup.....	76
Grafik 7. Peacock ve Wiseman Hipotezi Zayıf Grup.....	77
Grafik 8. CUSUM Test İstatistik Sonucu.....	130
Grafik 9. CUSUM Q Test İstatistik Sonucu.....	130

KISALTMALAR DİZİNİ

A.B.D. : Amerika Birleşik Devletleri

A.D.F. : Augmented Dickey Fuller (Genişletilmiş Dickey Fuller)

A.I.C. : Akaike Information Criterion (Akaike Bilgi Kriteri)

ARDL : Autoregressive Distributed Lag (Oto regresif Dağıtılmış Gecikme)

Ar-Ge : Araştırma-Geliştirme

CUSUM : Cumulative Sum (Ardışık Toplam)

D.F. : Dickey Fuller

D.W. : Durbin-Watson

D.P.T. : Devlet Planlama Teşkilatı

E.C.M. : Error Correction Model (Hata Düzeltme Modeli)

E.K.K. : En Küçük Kareler

F.P.E. : Final Prediction Error

G.A.T.A. : Gülhane Askeri Tıp Akademisi

G.D.P. : Gross Domestic Income (Gayri Safi Yurt İçi Gelir)

G.S.M.H. : Gayrisafi Milli Hasıla

G.S.Y.İ.H. : Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

G-7 : 7 Gelişmiş Ülke

H.-Q. : Hannan-Quinn

I.M.F. : International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

K.H. : Kamu Harcamaları

K.İ.T. : Kamu İktisadi Teşebbüsü

K.P.S.S. : Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin

N.A.T.O. : North Atlantic Treaty Organization

O.E.C.D. : The Organization for Economic Co-operation and Development
(Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)

O.L.S. : Ordinary Least Squares (Sıradan En küçük Kareler)

S.B.C. : Schwarz Bayesian Criterion (Schwarz Bayesian Kriteri)

T.B.M.M. : Türkiye Büyük Millet Meclisi

T.L. : Türk Lirası

T.Ü.F.E. : Tüketici Fiyatları Endeksi

T.Ü.İ.K. : Türkiye İstatistik Kurumu

U.E.C.M. : Unrestricted Error Correction Model (Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli)

V.A.R. : Vector Autoregression (Vektör Otoregresyon)

v.b. : ve benzeri

v.d. : ve diğerleri

V.E.C. : Vector Error Correction (Vektör Hata Düzeltme)

V.E.C.M. : Vector Error Correction Model (Vektör Hata Düzeltme Modeli)

y.y. : yüzyıl

GİRİŞ

İktisat literatüründe, ülkelerin ekonomik performans farklılıkları ve devletlerin ekonomik ilerlemelerindeki rolleri çok araştırılan konular arasındadır. Araştırmalarda genellikle devletlerin ekonomik ilerlemedeki rolü, görevlerinin neler olduğu ve bu görevlerinin nasıl gerçekleştirileceği hakkında incelemeler yapılmaktadır.

Ülkelerin ekonomik performanslarındaki farklılıklar, özellikle devletlerin ekonomik ilerlemede aldıkları rollerle ilgilidir. İktisat teorisi, devletin çeşitli fonksiyonlarının iktisadi etkinliği arttırdığı ve ekonomik büyümeyi teşvik ettiği üzerinde durmaktadır. Öte yandan devletin fonksiyonlarından birisi olan kamu harcamalarında gerçekleşecek bir artışın ekonomiyi olumsuz etkileyeceği konusunda da düşünceler de mevcuttur. Devletin kamu harcamalarına konu olan faaliyetleri ülke ekonomisine aşırı yük ve maliyet oluşturmaktadır. Bununla birlikte kamunun uyguladığı para ve maliye politikaları, kaynak dağılımında çarpıklıklara neden olarak ekonominin verimliliğini azaltabilmektedir. Ayrıca özelleştirme ve ekonomik liberalizasyon çalışmaları iktisadi ilerlemenin gerçekleştirilebilmesi için önemli unsurlar olmaktadır ve refahtaki artış, piyasa ekonomisi ile sağlanmaktadır. Dolayısıyla ticaret kısıtlamaları azaltılarak, vergi oranları düşürülerek ve fiyat kontrolleri kaldırılarak piyasa ekonomisinin ekonomik refahı artırma yönünde çalışması sağlanabilmektedir.

Kamunun ekonomi içinde yerinin olup olmadığı ya da olacaksa derecesinin ne olacağı ile kamunun yapacağı harcamaların ekonomi üzerindeki etkisinin ne olacağı değişik teorik yaklaşımların önemli konuları arasında yer almaktadır. Bu yaklaşımlar için çeşitli ülkelere ait pek çok ampirik çalışma yapılmış ve hipotezler üretilmiştir. Tarihsel süreç içinde kamu harcamaları iktisat bilimine ait özel bir dal olmak yerine kamu maliyesi alanına yöneltilmiştir. Kamu harcamalarının iktisat ve maliye alanı içinde yer edinmesi, ekonomik ve fonksiyonel ayrımların yapılması 1950'lerden sonraki çalışmalarda yer almıştır.

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin, kamu harcamaları ekonomik büyümeyi ya da ekonomik büyümenin kamu harcamalarını

etkilemesi şeklinde iki yönlü olduğunu benimseyen pek çok görüş ortaya çıkmıştır. Kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi sağladığı düşüncesi, 1970’li yıllardan önceki dönemlere kadar dayanmakta iken sonraki dönemlerde ekonomik büyümenin kamu harcamalarını etkilediği görüşü daha etkili hale gelmiştir.

1970’li yıllarda kamulaştırılan alanlarda verimlilik ve ülke kaynaklarını etkin kullanma yönünden olumsuz sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu dönemler de dünya ekonomisinde, durgunluk ve yüksek enflasyon ile ilgili önemli değişimler meydana gelmiştir. Böylelikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kamunun başarısız olduğu yaygın bir şekilde kabul görmeye başlamıştır. Ancak bu görüşe rağmen kamu harcamalarının boyutları önemli büyüklüğe ulaşmış ve kamu harcamalarının artışı devam etmiştir. Dolayısıyla makro ekonomik sorunların en önemli sebeplerinden biri olarak da kamu harcamalarındaki artış olarak ortaya çıkmıştır. Kamu harcamalarında gerçekleşen bu artışların nedenleri üzerine araştırmalar yapılmıştır.

Kamu harcamalarındaki artışlar, özellikle kamunun ekonomideki payının artması sebebiyle gelişmiş ülkelerde görülmüştür ve kamu harcamalarının gelir seviyesindeki artışlar ile ilgili olabileceği düşünülmüştür. Kamu harcamalarındaki artışların sebeplerini açıklamak için pek çok değişik yöntemin kullanıldığı çalışmalar yapılmıştır. Fakat bu konu ile ilgili ampirik nitelikte araştırmayı yapan Wagner olmuştur. Literatürde Wagner hipotezi olarak yer alan bu araştırmaya göre, gelir seviyesindeki yükselişlere bağlı olarak kişilerin sosyal gelişimleri ile sosyal refahlarının artışı sağlayan eğitim, sağlık ve altyapı hizmetlerindeki iyileştirmelere yönelik taleplerinin yükselmesi ile birlikte kamu harcamaları da artış göstermektedir. Gerçekleşecek bir ekonomik büyüme, zorunlu olarak kamu harcamalarında artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla Wagner’in görüşleri kamu harcamalarındaki artışların nedenlerini araştıran teorilerin temelini oluşturmaktadır.

Çalışmamızda temel amaç, Türkiyedeki kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin var olup olmadığını araştırarak bir durum saptaması yapmaktır. Buradan hareketle çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, iktisat ve maliye literatürlerinde yer alan kamu harcamaları konusu ele alınacaktır. Öncelikle kamu harcamalarına tanımsal açıdan yer verildikten sonra kamu harcamalarının gelişim sürecine değinilecektir. Daha sonra kamu

harcamalarının neden arttığına ilişkin literatürde yer alan Wagner, Peacock ve Wiseman ile sosyal refah artışı yaklaşımına ait görüşler incelenecektir. Bağlantılı olarak kamu harcamalarını arttıran ana nedenlerden savunma harcamaları, siyasi nedenler, sosyal nedenler ve teknolojiye bağlı nedenler ile bütçe tekniklerinin değişmesi, ulusal paranın değer kaybetmesi, nüfus artışı ve ülkenin yüzölçümü gibi diğer nedenler ele alınarak kamu harcama çeşitleri konusunda da bilgi verilecektir. Birinci bölümün sonunda ise Türkiye'deki kamu harcamalarının 1927-2010 yılları arasındaki seyrine yer verilecektir.

İkinci bölümde ise makro iktisat alanında önemli bir konu olan ekonomik büyüme ele alınacaktır. Ekonomik büyüme ve büyüme çeşitleri hakkında teorik olarak bilgilere verilecektir. Daha sonra iktisat literatürüne girmiş önemli büyüme modelleri tarihsel gelişim çerçevesinde irdelenecektir. Büyüme modellerinde öncelikle klasik büyüme modeli; Smith, Malthus, Ricardo, Marks ve Schumpeter büyüme modelleri olarak alt başlıklar halinde incelenecektir. Ardından Post-Keynesyen büyüme modeli; Harrod-Domar ve Baumol dengesiz büyüme şeklinde yer alacaktır. Son büyüme modeli, optimal büyüme modelleridir. Optimal büyüme modeli de Neo-Klasik ve içsel büyüme modelleri başlıklarına ayrılacaktır. İçsel büyüme modeli; Romer, Grossman-Helpman, Aghion-Howitt, Lucas, King-Rebelo, Barro büyüme modelleri olarak sıralanacaktır. İkinci bölümün sonunda ise kamu harcamaları ile ekonomik büyümeye ilişkin teorik açıklamalar yapılacaktır. Bu teorik açıklamalar; kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki unsurlar, olumlu ve olumsuz etkiler ile kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşimin yönünü ifade eden Wagner ve Keynes hipotezleri olarak sıralanacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümü, Türkiye'ye ilişkin kamu harcamaları ve ekonomik büyüme verileri kullanılarak yapılan ekonometrik analiz bölümüdür. Çalışmamız kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi sadece Wagner veya sadece Keynes hipotezi açısından analiz etmeyi amaçlamamaktadır. Çünkü kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Wagner hipotezi açısından araştıran çalışmalar incelendiğinde ortak bir sonuç oluşmadığı ortaya çıkmaktadır. Zira kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, değişkenlerin esneklik değerleri kullanılarak incelendiğinde Wagner hipotezini

destekleyen sonuçlara ulaşılması yanılıcı olmaktadır. Kamu harcamaları ekonomik büyümeyi kısa vadede çarpan mekanizması ile talep yaratarak etkilerken, orta ve uzun vadede ise ülkenin üretim kapasitesini oluşturmasına yardımcı olarak arz yoluyla etkiler. Arz yoluyla oluşacak bir etkileşim ekonomik büyümeye sebep olan kamu harcamaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üçüncü bölümün başlangıç kısmında kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların yer aldığı literatür incelemesi yer almaktadır. Literatür incelemesinde yabancıların yaptığı çalışmalar ve Türkiye'ye yönelik yapılan çalışmalar ele alınacaktır. Ardından çalışmada kullanılacak ekonometrik analiz metodları hakkında metodoloji incelemesi yapılacaktır. Çalışmamızda kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Türkiye'ye ait 1998-2010 yılları arasındaki üçer aylık veriler kullanılarak araştırılırken ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yöntemi ile Toda-Yamamoto nedensellik analizi kullanılacaktır. Bu analizlerin yapılabilmesi için öncelikle kamu harcamaları ve ekonomik büyüme verilerinin durağanlık araştırmasına ait birim kök testlerinin uygulanması gerekir. Çalışmada kullanılacak ekonometrik analizler hakkında bilgi verildikten sonra araştırmanın temel hipotezi ve model tahminine yer verilecektir. Üçüncü bölümün son kısmında kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin var olup olmadığını belirleyebilmek için yapılan ekonometrik analiz sonuçları yer alacaktır.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise elde edilen ekonometrik bulgular doğrultusunda kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI

Devlet bütçesi içinde önemli unsurlardan biri de kamu harcamalarıdır. Bu bölümde kamu harcamaları ve çeşitleri ile kamu harcamalarını açıklamaya yönelik yaklaşımlar incelenecektir. Ayrıca Türkiye’de kamu harcamalarının işleyişi konusunda detaylı olarak açıklamalar yapılacaktır.

1. KAMU HARCAMALARI KAVRAMI

Bir ülkedeki herhangi bir sınıfın diğer sınıfları hakimiyeti altında aldığı bir örgütlenme olan devlet, sınıf kavramının üzerinde ve ötesinde tüm toplumu kapsayan ve bir araya getiren kuruluş olarak ortaya çıkmaktadır (Kapani, 2000).

Herhangi bir ülkedeki kamu harcamalarından bahsedildiğinde devletin anlamı ortaya çıkmaktadır. Devletin asli vazifeleri, yapacağı harcamaları da belirlemektedir. Dolayısıyla, kamu harcamaları tanımının neleri ifade ettiği önemlidir.

1.1. KAMU HARCAMALARININ TANIMI

İnsanlar, birlikte yaşamak istedikleri ve bu ihtiyaçların karşılanması devletin görevleri gereği olduğu için kamu harcamaları gündeme gelmektedir. Kişiler ve toplumsal örgütlenme şekilleri itibarıyla sağlanması gerekli ihtiyaçların yapısı ve kapsamı da değişime uğrayabilmektedir (Akdoğan, 2003).

Devletin, kamusal ihtiyaçların karşılanmasında sağlaması gereken çeşitli mal ve hizmetler vardır. Mesela adalet hizmetleri için yargıç, savcı, bilirkişi, mubaşi, yazıcı gibi kişilerin gevlendirilmesi ve ücretlerinin ödenmesi gibi hizmetler sayılabilir. Bu hizmetlerin gerçekleşebilmesi için de binalar, tesisat, malzeme vb. ihtiyaçlar ortaya çıkmaktadır (Uluatam, 1997).

Türk (1999), kamu harcamalarını modern anlamda kamu kesimlerinin toplumsal ihtiyaçları karşılamak, sosyal ve ekonomik hayata müdahalede bulunmak üzere belirli koşullara göre yapmış oldukları harcamalar olarak tanımlamaktadır. Kamu harcamalarının büyüklüğü, kapsamına dahil edilecek çeşitli birimlere bağlı olarak zamana ve yere göre değişebilmektedir.

Kamu harcamaları genel olarak, kamunun yapmakla mükellef olduğu gevlerini gerçekleştirebilmek için yaptığı tüm işlerin maliyetini oluşturan faktörlerin toplamı şeklinde ifade edilebilmektedir (Aksoy, 1998).

Bir başka ifadeyle devletçe yapılan tüm ekonomik faaliyetlerin maliyeti içindeki faktörlerin toplamı şeklinde tanımlanan kamu harcamaları, Türkiye için genel bütçe içinde yer alan merkezi devlet ve bağlı kurumlar ile mahalli idareler ve katma bütçeli idarelerin harcamalarından oluşmaktadır (Eker, 1996).

Kamu sektörü içerisinde yer alan farklı birimlere dahil olan kamu harcamaları zamana ve yere göre değişim göstermektedir (Trotman-Dickenson, 1996). Kamu, bir taraftan özel sektörün etkin olarak üretmediği mal ve hizmetleri üreterek ekonominin gelişmesine yardımcı olurken, diğer taraftan da mal ve hizmet üretebilmek için gerekli girdileri sağlayacak kaynaklar kullanmaktadır. Üretim için gerekli kaynakların kullanılması sonrasında talep artar veya kaynaklar yanlış kullanılırsa da maliyetleri arttırıcı yönde bir etki ortaya çıkar (Melicher and Norton, 2005).

IMF (2001)'ye göre kamu harcamalarının temel ekonomik nedeni, dışsallıkları ve piyasa başarısızlıklarını telafi ederek, kamu malları sağlamak ve yeniden dağılım yoluyla sosyal güvenliği gerçekleştirmektir.

1.2. KAMU HARCAMALARININ GELİŞİM SÜRECİ

İktisat tarihi açısından düşünce akımına öncülük eden Klasik iktisatçılar, kamuya yüklenen görevlerin sınırlandırılması gerektiğini savundukları için kamunun rolünü en az düzeyde tutarak, kamu harcamalarının minimum düzeyde seyretmesine neden olmuşlardır (Hiç, 1994).

1929 ekonomik buhranına kadar geçerli olan Klasik iktisadi görüş, yerini Keynes'in eserinde işaret ettiği, kamunun önceden yapmadığı hizmetlerin var olduğu ve bu hizmetlerin uygulanmasında kamunun aktif olması gerektiğini savunan görüşe bırakmıştır (Tanzi ve Schuknecht, 2000). Keynes'e göre, toplam efektif talebi artırmak, işsizliği azaltmak, ekonomiyi canlandırmak amacıyla bütçe açığı vermek gerekeceğinden, hükümet harcamalarını arttırmak yararlı olacaktır. Keynes, ekonomiyi yükselen konuma ulaştırabilmek için kamu altyapı harcamalarının büyük ölçüde arttırılması ve bireylere gelir sağlanması gerektiğini düşünmektedir (Öztürk ve Çakman, 2002).

Kamu harcamalarının artması, millî gelirden daha büyük artışlar sağlayacak ve çarpan mekanizması işlemeye başlayacaktır. Dolayısıyla, bu dönemde kronik işsizlikle mücadele eden ekonomiler, kamu harcamalarını arttırmaya yönelik politikalar tercih etmişlerdir. Keynes'in bu düşüncesi kamu harcamalarını aktifleştirmiş ve gelir düzeyinin artacağı düşüncesiyle kamu harcamalarındaki artmaya olumlu bakılmıştır (Heertje ve Robinson, 1982).

2. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞINI AÇIKLAMAYA YÖNELİK GÖRÜŞLER

Tarihsel süreç bağlamında incelendiğinde gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının devamlı bir artış eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Bu eğilimin sebepleri çeşitli görüşler tarafından farklı şekillerde yorumlanmaktadır.

2.1. A. WAGNER'E AİT GÖRÜŞLER

Kamu harcamalarının artışına ilişkin teoriler uzun bir zamana dayanmaktadır. Kamu harcamalarının artışı hakkında ilk görüşler 19.yy'da Adolf Wagner tarafından ortaya atılmıştır. 1883 yılında yazdığı makalesinde kamu sektörünün hacmi ile kamu harcamalarının artış eğilimi hakkındaki konulara yer vermiştir (Aktan, 1995).

Adolph Wagner, ekonomik büyümeyle birlikte kamunun ekonomik faaliyetlerinde ve kamu harcamalarında bir artışın meydana geleceğini ileri sürmektedir. Bu artış, sanayileşmenin devletin idari ve güvenlik görevlerini daha etkin bir şekilde yerine getirmesi şartı ile hukuk sisteminin yerleştirilmesinin gerekliliğinin önemli hale gelmesinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan, kentleşmenin ve nüfus artışının hızlanması da kamu hizmetleri ve sosyo-ekonomik düzenlemeler açısından daha yüksek düzeyde kamu harcaması yapılmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca eğitim ve gelir dağılımında devletin fonksiyonlarının genişlemesi ve teknolojik ilerlemeler ile sanayinin artan sermaye ihtiyacı sonucunda kamunun ekonomiye doğrudan yatırımlar yaparak müdahale etmesi, zorunlu hale gelmektedir. Wagner, toplumlarda meydana gelen sosyal gelişme arzusu, yani toplumların zamanla daha çeşitli, daha çok ve daha kaliteli kamu hizmeti talep etmeleri, kamu harcamalarındaki artışı mecburi kılmakta ve kamunun da artan bu talebi karşılamak için daha çok harcama yapmasını gerektirmektedir (Aksoy, 1991) (Nadaroğlu, 1992) (Şener, 1996) (Demir, 2001).

Sanayileşme ile birlikte yaşanan teknolojik gelişme, haberleşme, ulaştırma, gibi büyük ölçekli yatırımların da devlet tarafından yapılmasını ortaya çıkarmıştır (Mann, 1980). Bu sebepler göstermektedir ki, sanayileşmeyle birlikte kamu harcamaları da artmaktadır.

Kamu harcamalarının artışına sebep olan faktörler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Kamu Harcamalarının Artışını Sağlayan Faktörler

Kamu Harcamalarının Artış Faktörleri	Talep Yönlü Faktörler				Arz Yönlü Faktörler		
	Gelir Artışı			Nüfus Artışı	Kentleşme	Üretim Teknolojisi	İktisadi Sistem
Kamu Harcamaları	A	B	C				
Toplam Kamu Harcamaları		+	+	+	+	+	+
Genel Hizmetler	+						+
Yasama/Temsil	+	-	-	-	+	+	+
Güvenlik		+	+		+	+	+
Yargı		+	+	-	+	+	-
Savunma						+	
Refah Hizmetleri				+			-
Eğitim		+	+		+	+	
Sağlık			+		+	+	
Konut		+	+	+	+		
Gelir Aktarma			+		+		
Ekonomik Hizmetler			+	+			-
Tarım		+					
Sanayi	+	+	+	+			
Ticaret		+					
Turizm/Tatil			+		+		+
Sosyal Güvenlik							
Yaşlılık Sigortası			+	-		+	+
Emekli Ödemesi			+	-		+	+
Belediye Hizmeti		+	+		+		
Çevre Hizmeti		+		+	+		+
Kamu Yatırımları		+	-				
Altyapı		+	-	+	+	-	
İşletme Sermayesi		+					
Gelir Aktarma	+	-	-				+

Kaynak: Bulutoğlu, K. (2004). *Kamu Ekonomisine Giriş: Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı*, İstanbul: Batı Türkeli Yayıncılık

Not: A; Sanayileşme öncesi dönem, B; Sanayileşme dönemi, C; Sanayileşme sonrası dönemi göstermektedir.

2.2. PEACOCK VE WISEMAN'A AİT GÖRÜŞLER

Kamu harcamalarının artış nedenlerini açıklamaya çalışan teoriler arasında Peacock ve Wiseman'a ait Sıçrama Hipotezi önemli yer almaktadır. Bu hipotez'e göre kriz döneminde kişiler vergi gelirlerini arttırma yöntemlerine karşı dayanabilme gücünü göstererek kendilerini yüksek vergi oranlarına karşı tavır alarak savunurlar (Bennett ve Johnson, 1980).

Kamu harcamalarındaki artış, savaşlar veya ekonomik buhranlar gibi sosyal sıkıntılara karşılık geldiği dönemlerde sıçrama yapmaktadır fakat sıkıntılar geçtiğinde ise tekrar eski düzeyine gerilememektedir. Devlet öncelikli olarak yapmak durumunda olduğu kamu faaliyetlerine devam etmek zorundadır. Bunun yanında devlet politik bir unsur taşıdığı için de kamu gelirlerini arttırmayacaktır (Bennett ve Johnson, 1980).

Kamu harcamalarındaki artış eğiliminin, Wagner'e göre düz bir çizgi şeklinde değil de kesikli sıçramalar şeklinde gerçekleşmiş olması nedeniyle bu durum, Wagner tarafından sıçrama hipotezi olarak adlandırılmıştır (Işık ve Alagöz, 2005).

Peacock ve Wiseman (1967), kamu kesiminin büyümesinin asıl kaynağının sosyal kalkınma ve özel olarak da savaşlar olduğunu düşünmektedirler. Kamu harcamaları kriz öncesine dönse bile kriz sonrası ekonomik büyüme oranında bir azalma görülmesine rağmen sıçrama etkisi kastanyola mekanizması gibi yansıyacaktır.

Peacock ve Wiseman, hükümetlerin öncelikle harcama yaptığını ve daha sonra vergi aldığını belirtmektedirler. Kamu harcamalarındaki geçici artışların süreklilik kazanma eğiliminde olduğunu ve harcamaları finanse etmek için ihtiyaç duyulmanın da sürekli vergi artışları olduğunu düşünmektedirler. Bütçe açığının kontrol edilmesi için optimal çözümün kamu harcamalarının azaltılması olduğunu ifade etmektedirler. Kamu harcamalarının azaltılması, özellikle başlangıçta harcama artışlarını haklı çıkaran beklenmeyen olayların olmadığı bir ortamda cazip olmaktadır (Darrat, 2002).

Peacock ve Wiseman, vergileme seviyesinin kamu harcamalardaki artışı sınırladığı varsayımından hareket etmişler ve katlanılabilir bir vergileme seviyesi düşüncesini ileri sürmüşlerdir. Savaşlar, doğal afetler, ağır durgunluk gibi sıra dışı nedenlerin yaşandığı dönemlerde kamu harcamalarındaki artışlar kaçınılmaz olur ve katlanılabilir vergileme seviyesi yukarıya doğru kayar. Sıra dışı durumlar geçer geçmez kamu harcamaları normale döner. Ama bu önemli durumlar öncesi yapılan kamu harcamalarından daha yüksek bir düzeyde gerçekleşir. Çünkü, toplum yeni vergileme seviyesine alışmıştır ve kamu sektörü, artan vergiler ve harcamalarla özel sektörü piyasadaki yerinden edecektir (Quintieri ve Bella, 1997) (Payne, 1998).

Peacock ve Wiseman, çalışmalarında, geçici bir kamu harcamasının, devamlı vergi gelirine ve kamu harcamasına neden olduğunu açıklamışlardır. Beklenmeyen olayların sonuçlarını karşılamak için yapılan kamu harcamalarındaki ilk artış, geçici olacaktır. Ancak daha sonra bu kamu harcama artışı, vergiler yoluyla sağlanan gelirlere bir artışa neden olmaktadır. Vergi artışlarının, kamu harcamalarını yüksek bir düzeyde tutmayı sağlayacağı düşünüldüğünde vergi gelirlerinin daha yüksek seviyede kalmasına çalışılacaktır (Quintieri ve Bella, 1997).

Sıçrama hipotezi incelendiğinde Wagner hipotezinin geçerli olduğu ayrıca kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında da bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır (Akdoğan, 2003).

2.3. SOSYAL REFAHIN ARTTIRILMASI YAKLAŞIMI

Devletin görevleri arasında düşük ve yüksek gelir grupları arasında milli gelirin ve sosyal refahın dağıtılması önemli bir konudur. Meltzer ve Richard (1983), devlet hizmeti olarak kamunun elde ettiği gelirlerin dağıtımını konusunu araştırarak ortaya koydukları modellerinde kamunun ürettiği özel mal miktarı ile milli gelirin dağıtım miktarı arasında aynı yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Yani kamunun özel mal miktarını genişlemesine bağlı olarak milli gelirin dağıtılması için yapılan kamu harcamaları da artmaktadır.

Peltzman (1980), kamu harcamalarındaki artışın sebeplerinden birisinin de milli gelir dağılımındaki adaletsizlik olduğunu düşünmektedir. Yüksek gelir düzeyinden düşük gelir düzeyine yapılan fon transferi kamu harcamalarında artışa neden olmaktadır.

3. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞ NEDENLERİ

Devlet bütçesi içinde önemli yer tutan kamu harcamalarındaki artışların nedenlerinin belirlenmesi ve bu nedenlere göre politikalar izlenmesi gerekmektedir.

Kamu harcamalarında artış meydana getirebilecek faktörler bu bölümde detaylı olarak açıklanmaktadır.

3.1. KAMU HARCAMALARININ ANA ARTIŞ NEDENLERİ

Ekonomik, sosyal ve teknolojik şartlardaki değişimler, kamunun üstleneceği görevlerin niteliklerinde farklılıklar oluşturmaktadır. Bu farklılıklar, kamu harcamalarının artışına neden olabilmektedirler. Kamu harcamalarında artış meydana getirebilecek nedenlere bu bölümde yer verilmektedir.

3.1.1. Savunma Harcamalarındaki Artışlar

Kamu harcamaları, I. Dünya Savaşı sırasında savaş harcamalarının vergi oranlarındaki artışa neden olması ile yükseliş seyri göstermiştir. Savaş bittikten sonra yüksek vergiler önemli oranda artan savaş dışı harcamaları karşılamak için kullanılmıştır. 1929 ekonomik buhranı, kamunun harcama politikalarında genişleme yönlü olarak etkide bulunmuştur.

Peacock-Wiseman, savaş zamanlarında kamu harcamalarında kademeli bir artışın meydana geldiği savunmaktadırlar. Savunma harcamaları, birçok ülkede kamu harcamalarının en önemli artış kalemini oluşturmaktadır.

3.1.2. Siyasi Nedenler

Siyasi konjonktür her zaman kamu harcamaları üzerinde etkilidir. Seçmenlerin istekleri ve iktidardaki partilerin vaadlerini gerçekleştirme çabası, devletin yeni görevler üstlenmesine neden olmaktadır ve kamu harcamaları devamlı şekilde artış göstermektedir (Akdoğan, 2003).

3.1.3. Sosyal Nedenler

Toplumunda hedeflenen bir amaç için belirli eğitim düzeyine ulaşılması, eğitimin herkese eşit şekilde verilmesi, kimsesiz ve yoksullar için sosyal tesisler, sağlık tesisleri, dinlenme tesisleri kurulması ve toplumun refah içerisinde yaşamasını sağlamak için yapılan uygulamalar, kamu harcamalarında artışa neden olmaktadır.

3.1.4. Teknolojik Nedenler

Dünyadaki kıt kaynakların daha verimli şekilde kullanılmasının sağlanması ve üretim kapasitesinin artırılması için teknolojik ilerlemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum kamunun faaliyetlerini ve harcamalarını önemli ölçüde artırmaktadır. Kamunun kaynakları artan oranda bilişim ve iletişim, biyoteknoloji ve nanoteknoloji gibi ekonomik ve toplumsal açıdan değerli bilim ve teknoloji alanlarına aktarıldığından kamu harcamalarında artışlar yaşanmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde teknolojik ilerlemenin arkasında nitelikli işgücü vardır. Teknolojik gelişme ve nitelikli işgücü birbirlerinin tamamlayarak ekonomik büyüme, verimlilik ve ülkelerin kendi aralarındaki gelir dağılımı belirlenmektedir (Söylemez, 2004).

3.2. KAMU HARCAMALARININ DİĞER ARTIŞ NEDENLERİ

Kamu harcamalarında artış meydana getiren ana nedenlerin yanında yine harcamaları arttırmaya yönelten diğer nedenler de bulunmaktadır. Bu nedenlerde ana nedenler kadar politika uygulamalarında önemli olmaktadır.

3.2.1. Bütçe Tekniklerinin Değişmesi

2000’li yılların başına kadar devlet bütçeleri safi bütçe usulüne göre planlanmaktaydı. Safi usulde bütçe planları, kamu gelirlerinin tahsili için yapılan harcamalar gelirden düşülür ve geriye kalan meblağ bütçeye yansıtılması şeklinde düzenlenirdi. Bu yöntemle, elde edilen gelirler ile yapılan harcamaların toplamı ayrı ayrı ve açık bir şekilde gösterilirken, gelir ve gider kalemlerine bütçe içinde yer verilmezdi. Günümüze gelindiğinde ise safi usulün yerine gayri safi usul kullanılmaya başlanmıştır. Bütçe usulündeki bu değişiklik, gelir ve gider kalemlerinin birbirine mahsubu yapılmadan gösterilerek bütçe değerlerinin görünüşte artışı gerçekleşmektedir.

3.2.2. Ulusal Paranın Değer Kaybetmesi

Kamudaki hizmetlerin miktar ve kalitesinde değişiklik olmadan bütçe değerlerinin nominal olarak artması, ulusal paranın değerinde meydana gelen kayıplardan ileri gelmektedir. Enflasyonist etkiler, ulusal paranın satın alma gücünü azaltır (Akdoğan, 2003).

3.2.3. Nüfus Artışı ve Ülke Yüzölçümü

Ülke sınırlarının genişliği, kamu hizmetlerinin mevcut miktar ve kalitesinde herhangi bir değişiklik oluşturmazken yapılan hizmetlerin ve beraberinde giderlerin de artmasına sebep olmaktadır. Hizmet götürülmesi ve yönetilmesi gereken alanların büyüklüğü ve nüfusun artması, kamunun yapması gereken toplam harcamaları da arttırmaktadır. Kamu giderlerinin artmasında nüfus artışına bağlı olarak, sağlık, eğitim, konut, ulaşım, altyapı gibi alanlara da harcamalarda bulunulması etkili olmaktadır (Akdoğan, 2003).

Nüfus artışıyla devletin kamusal mal ve hizmet üretiminin hacim ve yapısında da nüfus ile orantılı olarak artış yaşanmaktadır. Bir ülkede genç nüfus oranı yüksek ise kamunun sunacağı kültürel ve eğitim harcamaları da yüksek olmaktadır. Öte yandan ülkede nüfus artış oranı yüksek değerlerde değil ise yaşam süresinin uzaması nedeniyle yaşlılarla ilgili huzurevleri, yaşlılık sigortası gibi kamu hizmetlerinde artışlar meydana gelmektedir.

4. KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI

Kamunun yapacağı harcamalardan hangilerinin kamu harcaması kapsamına gireceği dikkat edilmesi gereken önemli bir durumdur. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içerisinde kamu harcamalarının nispi değerinin oluşmasında önemli bir unsur olmaktadır. Ekonomik nitelikleri ve özelliklerini dikkate alarak oluşturulacak bir sınıflandırmanın etki ve içerik bakımından birbirinden farklı kamu harcamalarının GSMH'ya etkisini açıkça ortaya koymasına zemin hazırlayacaktır.

Kamu harcamaları, harcamayı yapan kuruma göre geniş manada düşünüldüğünde, merkezi ve yerel yönetimlerin, iktisadi devlet teşekküllerinin ve sosyal güvenlik kuruluşlarının gerçekleştirdiği harcamaların toplamı ile toplum için yararlı faaliyette bulunan kurumların ödemelerinin, vergi muafiyet ve indirimlerinin ile özel şahısların kamuya yaptıkları yardım ve bağışların toplamı olarak sıralanabilmektedir.

4.1. EKONOMİK AÇIDAN KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI

Genel manada ekonomik açıdan kamu harcamaları, kamu harcamalarının ekonomik etkilerine göre ayrıma tabi tutulmasıdır. Literatürde farklı ekonomik ayrımlar yapılmasına karşın, bütçe sistemimize göre ekonomik açıdan ayırım cari harcamalar, transfer harcamaları ve yatırım harcamaları olarak ele alınmaktadır.

4.1.1. Cari Harcamalar

Cari harcamalar, incelenen dönemde gayri safi milli hasıla (GSMH)'ya katkıda sağlayan ve o dönemde tüketilen harcamalardır. Bu harcamalar, ekonominin mevcut üretim kapasitesini kullanmak için gerekli mal ve hizmetlerin satın alınmasına yönelik olarak yapılmaktadır (Ulutürk, 1998). Dolayısıyla, bir hizmet veya işgücü, bir mal veya eşya karşılığında yapılan ödemeler olarak da ifade edilmektedir (Erginay, 1998).

Cari harcamalar, özelliklerine göre her yıl tekrarlanma görünümündedirler ve faydaları döneminde yok olan giderler olarak kabul edilirler (Akdoğan, 2003). Personel giderleri; aylıklar, sözleşmeli personel giderleri, işçi ücretleri, sosyal yardımlar, ek çalışma karşılıkları, tazminatlar ve ödüller, ödenekler, tedavi yardımı ve cenaze giderleri ile diğer personel giderleri olarak sıralanabilir. Diğer personel giderleri de mal bedelleri, aydınlatma ve su giderleri, kırtasiye, kira, bakım ve küçük onarım vb. giderler olarak tanımlanabilir.

Bazı kamu harcamalarının etkileri belirtilen dönemde yok olmayıp, gelecek dönemlere geçebilir ve nesnel varlıklar halinde olmadıkları için de cari harcamalar olarak nitelendirilebilirler. Örneğin, eğitim ve sağlık harcamalarının bir üretici güç olarak insan üzerinde gelecek dönemlere de kalıcı etkileri nedeniyle bu tür harcamalar kamu muhasebesinde cari harcama olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle insan sermayesine yatırım ya da kalkınma carisi olarak da tanımlanabilmektedirler (Bulutoğlu, 2004).

Devlet tarafından sunulan malların ve hizmetlerin yapısı gereği kamu gelirlerindeki bir artış, kamu harcamalarında oransal artıştan daha fazla bir artışa neden olmaktadır. Dolayısıyla kamu sektörü tarafından sağlanan bu tip mal ve hizmetler lüks mallar (luxury goods) olarak adlandırılmaktadır (Quintieri ve Bella, 1997).

4.1.2. Transfer Harcamaları

Transfer harcaması kavramı, A. C. Pigou tarafından 20.yy'da literatüre kazandırılmıştır. Pigou (1947)'a göre transfer harcamaları, kamu güvenliğinin yeniden sağlanmasına yönelik harcamalardır.

Transfer harcamaları, kamunun mal veya hizmet üretimi yapmadan ekonomik, sosyal ve mali sebeplerle satınalma gücünün bir kısmını kişiler veya sosyal gruplara karşılıksız olarak geçirdiği harcamalardır (Öner, 1986). Satın alma gücünün bu yolla el değiştirmesi, transfer harcamalarından faydalananların satın alma güçlerini artırmaktadır.

Transfer harcamaları, Gayri Safi Milli Hasıla içinde dolaylı etkileri olan bir harcama türüdür. Transfer harcamaları, KİT'lere transferler ve faiz ödemeleri dışında, vergi iadeleri, sosyal güvenlik, kamulaştırma, yatırımları hızlandırma ödenekleri, devlet iştiraklerine katılım payı, belediyeler, uluslararası kurumlara katılım payı, kredi yurtlar, tarımsal destekleme, fon ödemeleri, program dışı görev zararları ve diğer transferlerden oluşmaktadır.

Bütçe açıklarının finansmanında borç faiz ödemelerinin etkileri olumsuz olabilmektedir. Yani borç faiz ödemeleri artarken bütçe açıkları da artabilmektedir. Artan bütçe açıkları daha fazla borçlanmayı gerektirir. Dış borçlanmanın olamayacağı durumlarda iç borçlanmaya gidilebileceği için iç piyasa faiz oranları artar. Dolayısıyla artan iç piyasa faiz oranları nedeniyle yatırıma gitmesi gereken kaynaklar kamu sektörüne aktarılır ve bu durum özel sektör için bir dışlama etkisi yaratmaktadır. Kaynakların kamuya aktarılması da ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler.

Transfer harcamalarının uygulamasında açık bütçe ve borçlanma politikaları ile hareket edildiğinde gelir dağılımını olumlu yönde etkileyen sonuçlar elde edilebilir. Eğer açık bütçe ve borçlanma politikaları zaman içinde ve kişiler arasında gelir dağılımını etkilemek veya kamuya ait mal ve hizmetlerin vergilerle finanse edilmesinden kaynaklanan refah kaybını azaltmak amacıyla kullanıldığında gelir dağılımına olumlu etkiler yapabilmektedir (Alesina ve Tabellini, 1990).

Türkiye’de transfer harcamaları, konsolide bütçe içinde yasalarca bütçeden ödenen, karşılığı mal veya hizmet olarak sağlanmayan harcamalar ve sermaye teşkili şeklinde yapılan harcamalar olarak yer almaktadır (Özen, 2003). Türkiye’de ilk defa 1964 bütçe yılından itibaren sermaye teşkili ve transfer harcamaları şeklinde bir ayırım yapılarak cari harcamalar başlığı altından ayrılmıştır.

Türkiye’de transfer harcamaları özellikle 2001 yılına kadar borç faiz ödemeleri açısından dışlama etkisi yaratarak özel sektörü kamuya borç veren konumuna getirmiştir ve yatırım yapmaktan uzaklaştırmıştır.

Türkiye’deki transfer harcamaları uygulaması gelir dağılımını olumsuz etkilemiştir. Kamuda uygulanan açık bütçe ve borçlanma politikaları bütçe açıklarını arttırarak gelir dağılımını bozucu etki yapmıştır.

Aynı durumda transfer harcamaları tarım kesimini desteklemek amacıyla kullanılmış ve bu destekten belli üretici grupları yararlandığı için gelir dağılımında olumsuzluklar meydana getirmiştir (D.P.T., 2001).

4.1.3. Yatırım Harcamaları

Yatırım, ekonomideki sermaye stoku olarak adlandırılan mal ve hizmet üretiminde kullanılan üretim tesislerinin, belirli bir süreçte içinde korunması ve artırılması için kullanılan kaynaklar ve stoklardaki değişme olarak tanımlanmaktadır. Yatırım, bir akım değişkendir ve sermaye stokunda zaman içinde oluşacak değişmeyi gösterir (Özdemir, 2007).

Yatırım harcamaları, üretimi artıran, üretkenliği olumlu şekilde etkileyen, kaynakların etkin kullanılmasını sağlayan, üretim faktörlerinin verimliliğini arttıran, çoğunlukla dayanıklı mal niteliğinde ve faydası birden fazla yıla yayılan mallara yapılan harcamalar olarak tanımlanır (Gürsoy, 1980). Başka bir anlatımla; üretim araçlarını ve üretim kapasitesini arttırmak, beşeri sermayenin gelişimini sağlamak için yapılan bir veya birkaç defa kullanılmakla tükenmeyen mallar için yapılan harcamalar da yatırım harcamaları olarak ifade edilebilir (Erginay, 1998).

Yatırım harcamaları, gelecek dönemlere kalan varlıklara yapılan harcamalar olduğu için bu harcamaların etkisi kısa dönemli değil, ülke ekonomisinin üzerinde kalıcı ve uzun dönemli olmaktadır (Ulutürk, 1998). Yollar, yapılar, barajlar, tesisler, büyük onarımlar, kamulaştırma giderleri vb. gibi harcamalar, yatırım harcamaları olarak sayılabilir.

Yatırım harcamaları, GSMH'ya katkıda bulunmasının yanında kamu sektöründe sermaye birikimine de neden olmaktadır. Bu durum, yatırım harcamalarının ekonomideki toplam talep seviyesinde ve ekonomik kalkınmanın sağlanmasında önemli etkilere sahip olmaktadır (Ulutürk, 1998).

4.2. FONKSİYONEL AÇIDAN KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI

Kamu harcamalarının fonksiyonel açıdan ayrımı ilk defa A.B.D'nin yerel yönetimlerinde 1909-1913 yılları arasında kullanılmıştır (Gürsoy, 1980). Fonksiyonel ayrıma göre, giderlerle gerçekleştirilmesi varsayılan amaçlara yönelik hizmetler, yani devletin klasik ve sosyo-ekonomik hizmetleri dikkate alınarak her bir hizmet grubu için yapılan giderler sıralanmaktadır (Akdoğan, 2003).

Eğitim, sağlık, altyapı, savunma, idari giderler gibi başlıklar altında fonksiyonel ayırım yapılmaktadır. Bu tür bir ayırımın yapılması kamu hizmetlerinin etkin ve başarılı olarak yürütülmesi, kaynakların etkin kullanılması, hizmet tekrarlarının ve noksanlıklarının önlenmesi ile gider miktarlarının daha anlamlı olması açısından çok önemli ve yararlıdır (Akdoğan, 2003).

Fonksiyonel ayırım, belirli bir hizmetin gerçekleşmesinde toplam maliyetinin belirlenmesi, ortalama birim maliyetin tespit edilmesi ve birim maliyeti etkileyen faktörlerin gözden geçirilerek hizmette etkinlik sağlamaya ve harcanan para ile elde edilen yarar arasında kıyaslamalar yapmaya olanak sağlamaktadır (Gürsoy, 1980).

Fonksiyonel ayırım sayesinde kamu harcamalarının hangi amaçları gerçekleştirmek için yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Harcamaların hizmetlere göre

ayrımının yapılması hizmetler için öncelik sıralaması yapılmasına da izin vermektedir (Tural, 1987).

Türk bütçe sistemi, 2004 yılına kadar idari ve fonksiyonel olarak 14 başlık altında toplanmaktaydı. Genel hizmetler, savunma, adalet-emniyet, tarım-orman-köy, su işleri, karayolları, bayındırlık, ulaştırma, madencilik, eğitim, sağlık, kültür-turizm, sosyal hizmetler ve borç faizleri olarak sıralanmaktaydı. 1968 yılında Türkiye’de klasik bütçe yapısından program bütçeye geçiş çalışmaları ile kamu harcamalarının fonksiyonel dağılımı yerine idari ve örgüt yapısı dikkate alınmıştır ve bu durum idari-fonksiyonel niteliktedir. Konsolide bütçe ödenek ve harcamalarının idari ve fonksiyonel dağılımında genel bütçeli idarelerle katma bütçeli idarelerin temel faaliyetleri esas alınmıştır. Böylece fonksiyonel açıdan devletin hangi hizmet alanına ne oranda pay ayırdığını tam olarak tespit etmek zorlaşmıştır. Ayrıca aynı görevi birden fazla idarenin yapması sebebiyle bu idarelerin harcama-hizmet etkinliklerini doğru bir şekilde belirlemek de imkansızlaşmıştır (Sakal, 2003).

4.2.1. Adalet ve Yargı Harcamaları

Hukuk devleti olmanın gerekli şartlarından biri olan yargı kurumlarının güvenilirliğinin ve bağımsızlığının oluşturulması ülkedeki düzeni yakından ilgilendirir. Anayasa bütünlüğünün sağlanması, uygunluğunun denetlenmesi ve bütün yasaların tarafsız olarak uygulanmasında yargı merciilerinin sıkıntısız işlemesi ve bağımsızlığı son derece önem arz etmektedir.

4.2.2. Altyapı Harcamaları

Altyapı yatırımları devletin yapması gereken harcamalardan olması sebebiyle bu harcama türünün sosyal faydaları özel faydalardan yüksektir. Altyapıya yapılan harcamalar üretimi direkt etkilemez. Üretim faktörlerinin verimliliğini ve sosyal faydalarını doğrudan etkilemektedir. Karayolları, demiryolları, limanlar, havayolları,

telekomünikasyon, enerji, sulama gibi yatırımlar altyapı yatırımlarını oluşturmaktadır. Ekonomide üretim olanaklarının sağlanması veya büyütülmesini sağlayan faktörler altyapı yatırımlarının içeriğini oluşturmaktadır. Bu nedenle bu yatırımlar, ekonomide yapılacak olan yatırımlara yön verirken yatırımların verimliliklerinin artırmasına da yardımcı olmaktadır.

Altyapı harcamaları; tarım bakanlığı, ulaştırma bakanlığı, enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı, bayındırlık bakanlığı, orman bakanlığı, devlet su işleri genel müdürlüğü ve karayolları genel müdürlüğünün harcamaları olarak sayılabilir.

1990'lı yıllardan sonra otoyolların yapımına hız ile verilmesi karayollarına yapılan yatırım harcamalarının miktarında artışlar kaydedilmiştir. Ekonomik altyapıya yapılan harcamaların konsolide bütçeden aldığı pay genel olarak azalma trendi içerisinde olduğu görülmektedir. Kamu altyapı hizmetlerini sağlayarak ülke içinde ulaşım maliyetlerinin seviyelerini aşağı çeker, tarım için gerekli pazarların gelişmesini sağlar, ticaret yollarının açılmasına destek olur. Ulaşımında etkinliğin sağlanması ve teknolojik ilerlemelerle üretimin maliyetlerin düşük olduğu bölgelerde yapılabilmesi ve üretilen malların uzak mesafelere ulaştırılarak pazarlanabilmesine olanak sağlamaktadır. Kamu; eğitim, sağlık, savunma gibi hizmetlerin görülebilmesi için ülkede bulunan tüm bölgelerdeki insanlara ulaşmak mecburiyetindedir. Karayollarının, demiryollarının, limanlar ve hava alanlarının yapımı ile devlet ekonomik ilerlemede önemli olan ulaşım problemini çözerek, bölgeler arasındaki ulaştırma maliyetlerinden kaynaklanan fiyat farklılıklarını da azaltabilmektedir. (Bulutoğlu, 2004).

4.2.3. Eğitim Harcamaları

Eğitim; bireysel, sosyal ve iktisadi açıdan kamu tarafından üretilen ve kontrol edilen bir olgu olmalıdır. Özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde, eğitimin sağlanması için devlet kaynaklarının kullanılması mecburidir (Ortaç, 2003).

Sosyal devlet olmanın bir göstergesi olan eğitim hizmetlerinin hangi yaygınlıkla kişilere ulaştırıldığı önemlidir. Eğitim hizmeti, okul öncesi eğitimden

başlar ve üniversiteye kadar uzanan geniş bir zaman aralığına yayılır. Geniş bir zaman aralığının olması devamlılık arz eden en temel hizmetlerden biri olmasını gerektirir. Bu yüzden ki, devlet ülkenin kalkınmışlık seviyesini sağlanması için eğitim basamaklarının gerektirdiği imkanları eşit olarak sağlamak zorunluluğundadır. Beseri sermayenin oluşmasında eğitim seviyesi ve eğitim imkanlarına ulaşma esitliği önemli olmaktadır.

Özellikle ekonomilerin daralma dönemlerinde, eğitim harcamalarının kamu harcamaları içindeki oranı düşer. Bu durumun nedeni, eğitim sektörünün ilk önce fedakârlıkta bulunan sektörlerden olduğu düşüncesidir. Artan nüfusa ve teknolojik ilerlemelere rağmen eğitim harcamalarının yeterli düzeyde olmaması, gelecek dönemlerde daha fazla sorunun ortaya çıkmasına neden olacaktır.

4.2.4. Genel Hizmet Harcamaları

Genel hizmet harcamaları, devletin genel idareye yönelik görevlerini yerine getiren kuruluşların yaptıkları harcamalar olarak tanımlanabilir. Bütçenin idari-fonksiyonel ayrımına bağlı olan genel hizmetler kapsamındaki kuruluşlar; T.B.M.M., Cumhurbaşkanlığı, Sayıştay, Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Başbakanlık, D.P.T., TUIK, Diyanet İşleri Başkanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Gümrük Müsteşarlığı (2004 Bütçe Gerekçesi, 2003).

4.2.5. Sağlık Harcamaları

Sağlık hizmetleri, bir ülkenin kalkınmışlık seviyesini gösteren ve sonraki yıllar için ülkenin kalkınma potansiyelini belirleyen önemli unsurlardan birisidir. Anayasal bir hak olan sağlık hizmetinden faydalanma işi kamu tarafından kaynaklar kapsamında tüm vatandaşlar için aynı oranda karşılanmalıdır. Bu durum, sosyal kamu olmanın bir şartıdır (Karanfil ve Polat, 2008).

Sağlık harcamaları, kişilerin çalışma gücünü korumak ve gelecekte oluşabilecek sağlık problemlerini en az seviyeye indirmek için yapılmaktadır. Belli bir ekonomik gelişmişlik seviyesini elde etmiş toplumlarda sağlık harcaması yapılmak üzere ayrılan kaynaklar artış göstermekte ve kişiler sağlık konusunda bilinçlenmektedirler. Dolayısıyla da sağlık hizmetlerinin gelişimini sağlamak için yapılan harcamalar ekonomik büyümede ilerleme kaydedilmesini sağlamaktadır (Mazgit, 2002).

Sağlık harcamaları, Sağlık Bakanlığı ile Hudut ve Sahiller Genel Müdürlüğü bütçelerinden oluşmaktadır.

4.2.6. Savunma Harcamaları

Devletin savunma hizmetlerine yönelik harcamaları, egemenlik ve ulusal varlığının devamını sağlayan harcamalardır. Ülkelerin gelişmişlikleri açısından milli gelirlerinden, ülke bütünlüğüne yönelik tehditlerin artan bir fonksiyonu olarak ayırdıkları miktar olarak ifade edilebilir. Savunma harcamalarının gerekli seviyede yapılması risk faktörünün çok iyi belirlenmesi ile yeterli güvenlik düzeyinin tespitine bağlıdır.

Savunma harcamalarının etkilerini iki teorik yaklaşım şeklinde incelemek mümkündür. Birinci yaklaşıma göre savunma harcamaları, ekonomik büyümede söz sahibi olan harcamaların tersine verimsiz bir kamu harcamasıdır ve ekonominin bütününde negatif bir etki yaratmaktadır. İkinci yaklaşım ise savunma harcamalarının arz ve talep açısından pozitif etkilere sahip olduğunu ifade etmektedir. Arz cephesinde, beşeri sermayeyi arttırırken, araştırma geliştirme yatırımları kanalıyla da özel sektör üzerinde pozitif dışsallık meydana getirir. Talep cephesinde ise, savunma harcamaları otomatik stabilizatör şeklinde yer almaktadır (Bakış, Jobert ve Tuncer, 2008).

Ülkelerin savunma harcamalarının ekonomik etkileri sürekli tartışmalara konu olmaktadır. Bu etkiler harcamaların bileşimine göre değişmektedir. Savunma için yapılan harcamalar NATO tarafından dördü bir gruplamayla belirlenmektedir.

Bunlar; personel harcamaları, ekipman harcamaları, altyapı harcamaları ve diğer operasyonel harcamalardır. Altyapı harcamaları, gelişmekte olan ülkelerde ülkenin kalkınmasına yardımcı olması açısından önemlidir. Askeri amaçla yapılan altyapı hizmetlerinden sivil amaçlar içinde yararlanılabilmektedir. Personel harcamaları diğer kamu personeline yapılan harcamaları ile aynıdır. Ekipman harcamaları ve diğer operasyonel harcamalar harcama kalemleri arasında olumsuz etkisi olması beklenen kalemlerdendir (Sezgin, 2003).

Ekonomik kalkınma için güvenli bir ortam gerekli olduğu için kendini güvende kabul etmeyen sermayenin yatırım yapmaması nedeniyle savunma harcamalarının miktarı optimum seviyede olmalıdır. Aksi takdirde optimum seviyenin altında veya çok üzerinde bir savunma harcama miktarı ekonomiyi olumsuz etkileyebilecektir.

Türk bütçe sisteminde savunma harcamaları üçlü grup şeklinde belirlenmektedir. Bunlar; personel harcamaları, cari harcamalar ve modernizasyon harcamaları olarak sıralanabilir. Bu harcamalar, Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı bütçelerinden gerçekleştirilmektedir.

Soğuk savaş sonrası Türkiye'nin savunma harcamalarında azalma gerçekleşmemiştir. Ülke içindeki terörist faaliyetler, ülkenin jeopolitik konumu savunma harcamalarının azalmama nedenlerinin başında gelmektedir. Doğu bloku ortadan kalktıktan sonra NATO'nun sağladığı altyapı desteği de bitmiştir. Yerine ulusal kaynaklar kullanılmaya başlanmıştır (Öztek, 2001). Öte yandan Türkiye'de savunma harcamaları içinde sağlık (42 askeri hastane ve GATA) ile eğitim (Askeri Liseler, Kara Harp Okulu, Askeri Harp Akademileri) harcamalarını da önemli ölçüde yer almaktadır (Sezgin, 2002).

5. TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ SEYRİ

Türkiye'de ekonomik ilerlemelere ilişkin uygulanan politikalarda, Cumhuriyetin ilanından bugüne kadar ciddi bir değişim olmamış, yapılan sadece

devletin özel girişimi önce oluşturması sonra da desteklemesi şeklinde süregelmiştir (Kongar, 2001).

Türkiye’de devlet, özel girişime iki şekilde yardım etmektedir. Birincisi, özel kesime çeşitli kolaylıklar, ayrıcalıklar, özendirici teşvikler sağlayarak destek verirken, ikincisi ise, ekonomiye doğrudan girerek, yatırımlar yoluyla özel kesime ihtiyaç duyduğu ara malları sağlamak yoluyla destek vermektedir (Kongar, 2001). Bu şekilde devletin, özel sektörün önünde engel olmaktan çok, tamamlayıcı bir rol oynadığı; devletçilik anlayışı ve uygulaması bakımından kapitalizme ya da sosyalizme benzemediği ve ülkenin kendi imkânlarından yararlandığı ülkeyi yönetenlerce önemle bilinmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2005).

Bu bölümde Türkiye’nin 1923-2010 yıllarına ait kamu harcamalarının seyri dönemler itibariyle ele alınacaktır.

5.1. 1923-1950 YILLARI ARASINDA KAMU HARCAMALARININ SEYRİ

Türkiye ekonomisi için 1923 yılından itibaren karışık bir dönem başlamıştır ve siyasal olayların da etkisiyle belirli bir stratejinin çok da mümkün olmadığı bir dönem oluşmuştur. Bu dönem, tarihsel açıdan ve iktisat politikalarındaki kısa dönemli oluşan değişimlerle ilişkili olarak maliye politikaları bağlamında ele alınmaktadır.

Cumhuriyet’in ilanından 1929 yılına kadarki dönem liberal ekonomi olarak ifade edilmektedir. Sermaye birikimi yetersiz, küçük işletmeler ve tarıma dayalı sanayiler var olduğu için özel sektörün ve yabancı yatırımların teşvik edilmesi gerekiyordu.

Türkiye’de 1930 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı’nın uygulanmaya başlamasından sonra somut bir şekilde devletçilik politikası devreye girmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2005). 1932 yılında devletin ekonomik hayata müdahale etmesini kolaylaştıran pekçok yasa çıkarılmıştır. Bu yasalar ticaret ve özel sektör açısından olumsuz gelişmelerdir. Örneğin, Devlet Sanayi Ofisi’nin

kurulmasıyla devlete doğrudan işletme kurma hakkı verilerek Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktası yaratılmıştır (Sağlam, 1981).

1930-1939 yılları arasında korumacı sanayileşme politikaları uygulanmıştır. Bu dönemde 1929 ekonomik buhranının etkileri, azınlık sermayesinin ülkeden ayrılması, özel sektörde sermaye birikiminin sağlanamaması ve bazı sanayi alanlarına duyulan acil ihtiyaç, Almanya ve İtalya'da uygulanan başarılı devletçilik deneyimleri ve Türk-Sovyet yakınlaşması gibi sebeplerle devlet ekonomiye aktif olarak müdahale etmiştir. 1934 yılında yürürlüğe giren birinci beş yıllık sanayi planına göre kamu sektörü tarafından finanse edilen sanayi yatırımları artmıştır (Pınar, 2006).

II. Dünya savaşı döneminde devletçi ekonomi politikaları uygulamaya konmuştur. Karluk (1999), Türkiye'de 1945-1946 yıllarında büyük değişikliklerin olduğunu ifade ederek kurulan hükümetin özel sektöre daha aktif bir rol verdiğini belirtmiştir. İlerleyen yıllarda özel sektörü ön plana çıkaran kalkınma planları uygulanmış ve ihracata dayalı büyüme politikaları tercih edilmiştir.

Tablo 2. 1923-1950 Yılları Arasında Kamu Harcamalarının Seyri (TL)

Yıllar	Kamu Harcamaları
1923	106
1924	132
1925	201
1926	172
1927	199
1928	201
1929	213
1930	210
1931	182
1932	212
1933	174
1934	229
1935	260
1936	252
1937	287
1938	304
1939	387
1940	536
1941	575
1942	885
1943	1.019
1944	1.077
1945	601
1946	1.019
1947	1.564
1948	1.402
1949	1.572
1950	1.467

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf. (18.02.2011).

Tablo 2’de görüldüğü gibi kamu harcamaları 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik buhranının etkisiyle artış göstermiştir. Sağlam (1981)’a göre bu durum liberal düzene duyulan güvenin sarsıldığıнын bir işaretidir ve devletin ekonomik hayata müdahalesinin daha fazla savunulduğu bir dönemdir.

Şahin (2002)’e göre karma ekonomik sistemin oluşmaya başladığı bu dönemde 1929 dünya ekonomik buhranından fazla etkilenilmemesi için kamu harcamalarının artışına izin verilmiştir. Dolayısıyla buhrandan çıkış için kamu harcamalarını artırarak ya da para politikası uygulayarak devletin ekonomiye

müdahalesi ve toplam talebin devlet eliyle ayarlanması öngörülmüştür (Kepenek ve Yentürk, 2005).

Tablo 2'ye göre kamu harcamaları 1933 yılından 1934 yılına miktar olarak ciddi şekilde artmıştır. Devletçi sanayileşme politikaları, savaş yıllarında olağanüstü durumun yarattığı koşullar nedeniyle ekonomiye devlet müdahalesi çok fazla artmıştır. Devlet, düzenleme yetkisini kullanarak, doğrudan ve dolaylı vergileri artırarak milli gelirin önemli bir miktarını kendi himayesine geçirmiştir. Bu durum kamu kesimi üretimini artırmak yerine özel kesim sermayesinin birikimine imkan sağlamıştır (Kepenek ve Yentürk, 2005).

5.2. 1950-1980 YILLARI ARASINDA KAMU HARCAMALARININ SEYRİ

1961 yılında 1963-1977 dönemini kapsayan 15 yıllık bir uzun vadeli plan hazırlanmıştır. Bu planda, karma ekonomi kuralları uygulanmaktadır. Kamu ve özel sektörün birlikte ve birbirini destekleyerek faaliyette bulunduğu, ithal ikamesine yönelik sanayileşmeye dayalı dengeli kalkınma politikası benimsenmiştir. Kamunun uzun süreli gelişim için gerekli stratejik yatırımları ve özel teşebbüsün gerçekleştiremediği yatırımları yapması planlanmıştır. Yatırımların coğrafi dağılımının dengeli olması da benimsenmiştir.

Tablo 3. 1950-1980 Yılları Arasında Kamu Harcamalarının Seyri (TL)

Yıllar	Kamu Harcamaları
1950	1.467
1951	1.591
1952	2.249
1953	2.294
1954	2.565
1955	3.309
1956	3.487
1957	4.163
1958	4.977
1959	6.728
1960	7.320
1961	11.383
1962	9.118
1963	11.726
1964	13.534
1965	14.488
1966	17.248
1967	20.288
1968	21.322
1969	25.387
1970	32.866
1971	46.688
1972	51.337
1973	64.813
1974	78.282
1975	114.228
1976	155.028
1977	240.216
1978	347.677
1979	611.412
1980	1.101.698

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf. (18.02.2011).

Tablo 3'e göre Türkiye'de belirtilen dönemde gerçekleşen kamu harcamaları 1960 yılına kadar artma eğilimi içinde olmasının yanında 1961 yılında artış miktarı yüksek seviyelere çıkmıştır. Kamu harcamaları 1962 yılında azalma hareketi gösterse de 1964 yılında yeniden artış göstererek GSMH içindeki payını yükseltmiştir.

Kamu harcamalarının seyrini belirleyen faktörlerden biri de Türkiye'nin II. Dünya savaşından sonra savaş ekonomisi şartlarında altı yıl daha yaşamış olmasıdır.

Silah altındaki asker sayısının arttırılması ve savaşa hazır tutulması gibi sebeplerle savunma harcamalarının miktarı yükselmiş ve bu dönemde toplam bütçe harcamaları içinde savunma harcamalarına % 60 oranında bir pay ayrılmıştır (Şahin, 2002).

Ayrıca bu dönemde ülke ekonomisi sert devlet müdahalesiyle karşı karşıya kalmıştır. Milli Korunma kanununun çıkartılmasıyla fiyat, üretim, tüketim katı kontrollere tabii tutulmuştur. Sanayi, madencilik, ulaştırma gibi sektörler sınırlı bir şekilde de olsa tarım sektörünün devletleştirilmesine olanak tanımıştır (Sağlam, 1981).

1950-1960 dönemi, toplumsal dönüşümün ivme kazandığı bir dönem olması nedeniyle kırsal kesim pazara açılmış ve hızlı bir kentleşmenin gerçekleşmesiyle dışarıdan alım yerine yerli üretimin ilk aşaması tamamlanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2005).

Çok partili siyasal sisteme geçilmesi, ekonominin dış yardım ve yabancı sermayeye açılması, tüketim kalıplarının değişmesi ile özel sermaye birikiminin ciddi oranda artmasına imkan sağlaması açısından bu dönem Türkiye ekonomisi için önemli bir dönüm noktasıdır. Demokrat Parti Hükümeti'nin yönetimde olduğu 1950-1960 döneminde devletin ekonomideki yeri daraltılmış ve ekonomik kalkınmanın özel sektör aracılığıyla olacağı politikalar uygulanmıştır (Şahin, 2002). Öte yandan ekonominin dışa açılmasıyla birlikte dış ticaretin ekonomide etkisi görülmeye başlanmış ve 1946 yılında gerçekleşen ilk devalüasyon sonra ikinci bir devalüasyon 1958 yılında yaşanmıştır. İkinci devalüasyon ekonomik bunalımın bir göstergesi olarak ortaya çıkmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2005).

Dış ödemelerde sorunların başlanması, döviz darboğazı ve enflasyon bu dönemde ekonomide zor dönemlerin başlangıcı olmuştur. 1950'li yıllarda sermaye kesiminin güçlenmesi ve siyasal yönetimde etkili olmaları nedeniyle ekonominin planlanması çalışmaları başlatılmıştır. 1963 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı oluşturulmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2005).

5.3. 1980-2010 YILLARI ARASINDA KAMU HARCAMALARININ SEYRİ

Türkiye’de 1980’li yıllarda birlikte serbest piyasa ekonomisi uygulamalarının başlamasıyla birlikte devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılmasına yönelik politikalar gündeme getirilmiş ve 1990’lı yılların sonlarında özelleştirmeye hız verilmesi ile bu politikalar uygulanmaya başlanmıştır.

1980’li yılların başlarından sonra yüksek enflasyon oranlarının tek haneli rakamlara düşürülmesine ilişkin politikalar ile özelleştirme çalışmaları kamu harcamalarını azaltmaya yönelik olarak uygulanmıştır. Kamu yatırım harcamaları ve transfer harcamalarında ciddi sayılabilecek kısıtlamalar olmuştur.

1980 istikrar programı, sosyal yardımlar, eğitim, sağlık, ulaştırma ve iç güvenlikle ilgili cari gider ihtiyaçlarının karşılanması, israfın önlenmesi ve personel artışlarının en az seviyede tutulmasını amaçlayan bir politikadır. Ancak tüm harcamaları kısıtıcı tedbirler önerilmesine ve büyük bir kısmının uygulanmasına rağmen kamu harcamaları artan nüfus ve devletin kalkınma çabasındaki aktif rolüne uygun olarak sürekli ve giderek büyüyerek artmıştır (Başol ve Başol, 1992).

1980 yılında toplam kamu harcamaları GSMH’nin % 20,4’nü oluştururken 1985’te % 15,1’e düşmüştür. 1999 yılında ise 1985’deki değerinden epeyce artış göstererek % 36,2’ye yükselmiştir. Kamu harcamalarının GSMH’daki payının 1985-1999 döneminde iki katından fazla artmasının nedeni, faiz ödemelerindeki artış olarak gösterilmektedir.

Faiz ödemelerinin toplam harcamalar içindeki payı 1985’de % 12,5 iken 1999 yılında % 38,2’ye çıkmıştır. 1985’deki personel harcamaları % 23,6 ile devlet harcamaları içerisindeki en yüksek oran olurken, 1999’da % 24,6 ile faiz ödemelerinden sonra ikinci sırada yer almıştır. Diğer cari harcamalar, yatırım harcamaları, KİT’lere transferler ve diğer transferler aynı dönemde ciddi oranda azalırken, toplam kamu harcamalarının azalış gösterememesinin nedeni, iç borç faiz ödemelerinin artışı olarak kabul edilmektedir. İç borç faiz ödemelerinin toplam

harcamalar içindeki payı 1980 yılında % 2.0, 1985 yılında ise % 4,5 ve 1999 yılında da % 35'e çıkmıştır.

Kamunun Türkiye ekonomisi içindeki yerini etkileyen en önemli harcamalardan birisi de kamu yatırım harcamalarıdır. 1980'da GSMH'nın % 3,5'i kamu yatırım harcaması iken 1986 yılında % 3,9 ile en yüksek oranına ulaşmıştır. 1999'da bu oran özelleştirme çalışmalarının hızlanmasıyla % 2 düzeyine kadar gerilemiştir. Bu harcamaların toplam harcamalar içindeki oranı 1986'da % 23,6'lık en yüksek oranından sonra 1999'da % 5,5'e gerilemiştir. 2003 yılından itibaren toplam bütçe harcamaları içinde yatırım harcamaları yerine merkezi yönetim sermaye gideri adı altında toplanan kalemden, 2004 yılında yeni GSMH'nın % 1,4'ü, 2006'da % 1,5'i ve 2007'de % 1,4'ü olarak yatırım harcaması gerçekleşmiştir (D.P.T., 2001).

1980'li yıllarda, kamuya ait sabit sermaye yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımları ve GSMH içindeki payının önceki dönemlere göre nispeten yüksektir. 1990 yılından sonra ise birçok altyapı yatırımının gerçekleştirilmiş olması, kamu sektörünün imalat sanayinden çekilmesi ve özelleştirme uygulamaları yanında, kamu sektörü açıkları ve açıkların finansmanındaki zorluklar gibi sebeplerle kamuya ait sabit sermaye yatırımlarının 1980'li yıllara göre gerileme içinde olduğu söylenebilir (D.P.T., 2001).

Toplam kamu sabit sermaye yatırımlarının yatırımcı kuruluşlara dağılımı açısından bakıldığında konsolide bütçeye dahil kurumların (2005 yılından itibaren merkezi yönetime dahil kurumlar) sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranı 2002 yılına kadar artmış, sonraki yıllarda ise azalan bir seyir izlemiştir. Kriz yılları sonrasında kamu sektöründe öncelikli olarak tasarruf edilecek alanın yatırım harcamaları olması; 1995 ve 2002 yılları sonrasında sabit sermaye yatırımlarının azalmasının nedenini açıklamaktadır. Yatırımcı kuruluşlar açısından dikkati çeken bir diğer nokta mahalli idarelerin yatırımlarının giderek artan bir seyir izlemesidir (D.P.T., 2001).

Kriz yılları dışında önemli bir paya sahip olan ulaştırma sektöründe belirlenen sektör yatırımlarının aşamalı olarak düşürülme hedefine göre 2007 ve 2008 yıllarında payının düştüğü görülmektedir. Bununla birlikte her ne kadar yıllar itibarıyla

değişkenlik gösterse de son yıllarda tarım sektöründe 1995 yılına göre düşüş, eğitim ve sağlık sektörlerinde ise artış olduğu gözlenmektedir (D.P.T., 2001).

1980'li yıllardan sonra uygulanan politikaların sonucunda KİT'lere yapılan transferlerde bir azalışın olduğu görülmektedir. KİT transfer harcamaları, 1980'lerin başında GSYİH'nin % 3,8'lik kısmını oluştururken yıllar geçtikçe bu harcamalar % 0,5'e kadar gerilemiştir. Toplam harcamalar içerisindeki payı, 1980'lerin başı için % 17,9 olurken 1999'da % 1,5 şeklinde gerçekleşmiştir (D.P.T., 2001).

Transfer harcamaları içinde borç faizi ödemeleri önemli bir yer tutmaktadır. Borç faizi ödemeleri, sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler, iktisadi transferler ve tarımsal destekleme için bütçeden ayrılan fonlar, bütçeden beklenen ekonomik ve mali amaçlara ulaşılması açısından uygulanacak politikalarda kısıtlamalara yol açmaktadır. Bu durum bütçenin konjonktürel esnekliğinin azalmasına neden olmaktadır (Özen, 2003).

1999 yılında transfer harcamaları, toplam bütçe harcamaları içerisinde % 61,8 iken 2000 ve 2001 yıllarında artarak % 65,6 ve % 69,5 olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılından sonra ise azalmaya başlamış ve 2003'de % 67,3 seviyesine kadar gerilemiştir. Transfer harcamalarının kendi içindeki dağılımına bakıldığında borç faizleri en yüksek payı oluşturmaktadır. Borç faizlerinin toplam transfer harcamaları içindeki payı % 61,7'lerden 2002 yılında % 73,3'e kadar arttığı ve 2003 yılında da % 61,8 seviyesine gerilediği görülmektedir (D.P.T., 2001).

1999 yılı transfer harcamaları içinde sosyal güvenlik transferlerinin payı % 17 seviyesinde gerçekleşirken 2000 ve 2001 yıllarında azalma eğilimi göstermiştir. 2002 yılında tekrar artışa geçerek % 15,8'e ulaşmıştır. 2003 yılında ise % 18,5 seviyesine kadar çıkmıştır. 1999 yılında gerçekleştirilen sosyal güvenlik reformu ile kayıt dışı istihdamın önlenmesi, prime esas kazanç sınırları ile emeklilik yaşının yükseltilmesi, emekli aylıklarının TÜFE'ye endekslenmesi, prim tahsilatlarının hızlandırılması ve denetimde etkinliğin artırılması ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Ancak sosyal güvenlik kuruluşlarına aktarılan kaynaklar bütçe açıkları üzerinde olumsuz bir etki yapmakta ve kamu bütçeleri üzerindeki mali baskıyı artırmaktadır (D.P.T., 2001).

1999 yılında genel hizmetler harcamalarına toplam bütçeden ayrılan pay % 25,1, 2000'de % 21,3, 2001 yılında % 18,7, 2002'de % 23,3 ve 2003 yılında da % 21,6 olarak şekillenmiştir. 1999 yılında genel hizmet harcamalarının GSMH'ya oranı % 9, 2000'de % 7,9, 2001 ve 2002 yıllarında ise % 8,5 ve % 9,9 olmuştur. 2003'de ise % 8,5 oranındadır (D.P.T., 2001).

Toplam bütçe harcamalarında savunma hizmetlerinin payı 1999 yılında % 10,1'dir. Bu pay sonraki yıllarda giderek azalmıştır. Savunma Sanayi Fonu gibi savunma harcamalarının bütçe dışı kalması ve faiz giderlerinin görünmemesi savunma harcamalarının bütçedeki payının düşük gözükmesine neden olmuştur. Savunma harcamalarının GSMH'ya oranı 1999'da % 3,6 iken, 2000 ve 2001'de % 3,5 ve % 3,6 ve 2002 yılında ise azalarak % 3,4 olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılında düşüş devam ederek savunma harcamalarının payı % 3,0 şeklinde oluşmuştur. Savunma harcamaları 2006'da % 3,5 seviyesine çıkmıştır (D.P.T., 2001).

1999 yılında eğitim hizmetlerine ayrılan pay toplam bütçenin % 11,8'i iken 2000'de % 10,1, 2001'de % 8,7, 2002'de % 9,6 ve 2003 yılında ise % 10,3 olmuştur. Eğitim harcamalarının GSMH içindeki payına bakıldığında ise 1999 yılında % 4,2 iken 2002 ve 2003 yıllarında % 4,1'e gerilediği görülmüştür. Toplam bütçede yer alan eğitim harcamalarının GSMH'daki payı 2007'de % 3,2 olmuştur (D.P.T., 2001).

1999'da sağlık hizmetleri harcamaları % 2,9 olurken, sonraki yıllarda sağlık hizmetlerinin bütçeden aldığı pay giderek azalma eğilimi içine girmiştir. 2001 yılında % 2,3 sonra 2002 ve 2003'te % 2,6 seviyesinde oluşmuştur. Sağlık harcamalarının GSMH'daki payı, 1999- 2003 dönemi için % 1 düzeyinde oluşurken 2002 yılında % 1,1 ve 2003 yılı için % 1,0 olarak şekillenmiştir. Sağlık harcamaları 2006'de GSMH içinde % 1,1'lik bir paya sahipken, 2007'de bu oran % 1,2'yi bulmuştur (D.P.T., 2001).

Sağlık harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payının düşük olmasına karşılık koruyucu sağlık hizmetlerine önem verilmemesi, hızlı kentleşmenin yarattığı kentli nüfusun birinci basamak sağlık hizmeti talebinin yerine getirilmesinde etkili bir model oluşturulamamıştır. Sağlık harcamalarına daha fazla kaynak tahsis edilmesi ve kullanılacak kaynakların maliyet yönünden yüksek

koruyucu sağlık hizmetlerine kanalize edilmesi sağlık harcamalarının bütçeden alacağı payda etkili olacaktır (D.P.T., 2001).

2001-2023 yılları arasında Uzun Vadeli Gelişmenin ve VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planının (2001-2005) Temel Amaçları ve Stratejisi, kamu yatırımlarının 2001-2023 döneminde giderek eğitim, sağlık ve teknolojik araştırma alanlarında yoğunlaştırılması, enerji, ulaştırma ve haberleşme sektörlerinin yatırım paylarının 2010 yılına kadar seviyelerini koruması ve 2010 yılından sonra da kademeli olarak azaltılması planlanmıştır. Kamu sektörü yatırımlarına ekonomik ve sosyal altyapı alanlarında ağırlık kazandırılması eğitim, sağlık, teknoloji alt-yapısı, enerji, sulama, kentsel altyapı yatırımlarına ve ulaştırma alt sektörleri arasında dengeyi sağlayıcı yatırımlara bölgesel gelişme stratejileri dikkate alınarak öncelik verilmesi düşünölmüştür.

Tablo 4. 1980-2010 Yılları Arasında Kamu Harcamalarının Seyri (TL)

Yıllar	Kamu Harcamaları
1980	1.101.698
1981	1.544.289
1982	1.664.198
1983	2.790.371
1984	3.973.317
1985	5.766.727
1986	7.844.080
1987	12.276.018
1988	20.538.796
1989	37.750.236
1990	66.820.002
1991	129.235.752
1992	221.214.881
1993	484.101.287
1994	890.425.204
1995	1.704.845.122
1996	3.916.254.060
1997	7.993.610.169
1998	15.466.377.899
1999	27.841.439.384
2000	46.384.290.612
2001	80.186.248.000
2002	114.963.019.000
2003	139.488.824.000
2004	139.224.735.000
2005	141.663.513.000
2006	175.084.118.000
2007	200.206.450.000
2008	222.055.561.000
2009	262.597.514.000
2010	293.628.000.000

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf. (18.02.2011).

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME

1. EKONOMİK BÜYÜME İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1.1. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI

Ekonomik büyüme kavramı öncelikle oluşum şekillerine göre incelendiğinde iki çeşit üretim artışı olarak ele alınabilir. Biri, tam istihdamda olan bir ekonomiye yeni üretim faktörlerinin veya teknolojik ilerlemenin dahil edilmesi orta ve uzun dönemde meydana gelebilecek üretim artışıdır. Diğeri ise eksik istihdamdaki bir ekonomide talep artışına bağlı olarak kapasite kullanım oranlarında yaşanabilecek üretim artışıdır (Berber, 2006).

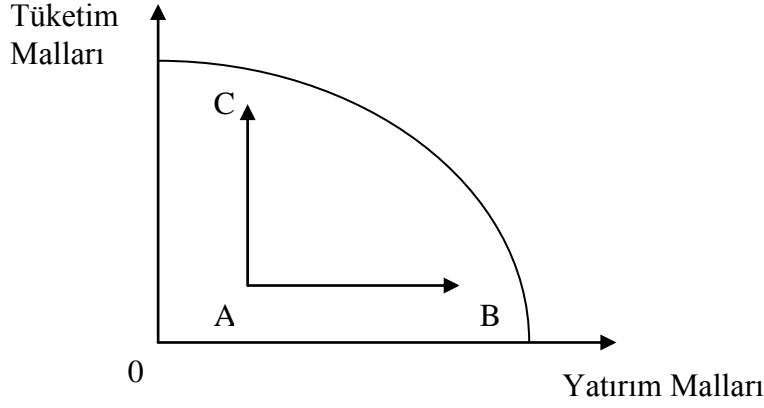
Ekonomik büyüme, kişi başına düşen milli gelirin artışı şeklinde tanımlanabilir. Ayrıca bir ülkede uzun dönemde üretim ölçeğinin ya da potansiyelinin büyümesi veya bu potansiyelin daha üretken kullanılması şeklinde de ifade edilebilmektedir (Kibritçioğlu, 1998).

Ekonomik büyüme, uzun dönemde ekonominin arz tarafında belirlenmektedir. Ülkeye ait üretim imkanları eğrisinin dışarıya ya da uzun dönem arz eğrisinin sağa kayması durumları ekonomik büyümenin temelini oluşturmaktadır. Yani üretim faktörlerinin verimliliklerini arttıran eğitim ve teknoloji politikaları ile

fiziki sermaye stokuna yapılan altyapı yatırımları ekonomik büyümenin konusu içinde yer almaktadır (Kibritçioğlu, 1998).

Ekonomik büyümenin üretim imkanları eğrisi ile ifade edilmesi aşağıdaki şekilde olmaktadır.

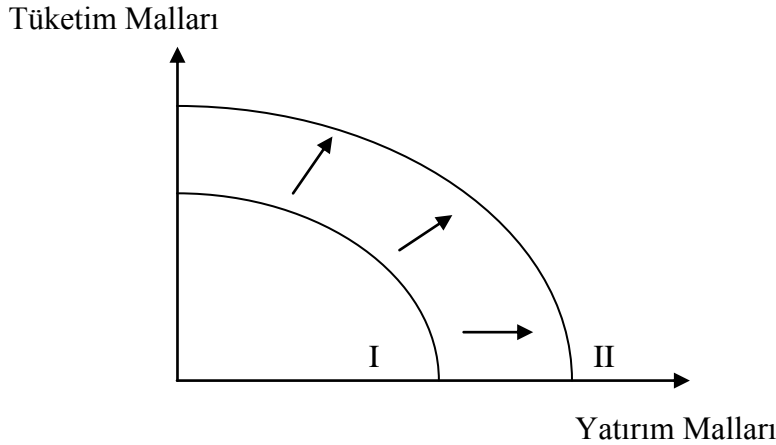
Grafik 1. Optimal Mal Bileşimini Gösteren Üretim İmkanları Eğrisi



Kaynak: Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Trabzon: Derya Kitabevi

Grafik 1'deki üretim imkanları eğrisi, kaynakların optimal olarak kullanıldığında üretilebilecek mal miktarlarının maksimum bileşimini göstermektedir.

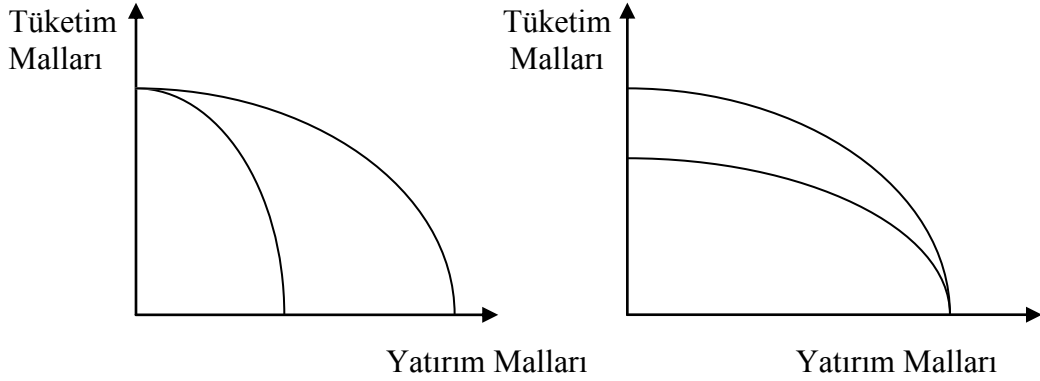
Grafik 2. Klasik Yaklaşımı Gösteren Üretim İmkanları Eğrisi



Kaynak: Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Trabzon: Derya Kitabevi

Grafik 2'deki üretim imkanları eğrisi, Klasik yaklaşıma göre üretim faktörlerinin miktar ve niteliğindeki gelişmeyi göstermektedir.

Grafik 3. Ülke Tercihlerini Gösteren Üretim İmkanları Eğrisi



Kaynak: Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Trabzon: Derya Kitabevi

Grafik 3'deki üretim imkanları eğrisi, ülke tercihlerine göre hangi malın üretileceğine göstermektedir.

Ekonomik büyüme, uzun dönemde ülkenin genel üretim ölçeğindeki gelişmesinin hangi faktörlere göre belirlendiği, bu faktörlerin ekonomik büyümeyi nasıl oluşturdukları ve ekonomik büyüme cephesinde hangilerinin daha çok önemli olduğu konuları üzerinde durmaktadır (Kibritçioğlu, 1998).

Ekonomik büyümenin temel belirleyicileri arasında işgücünün kalitesi ve miktarı, doğal kaynakların miktarı ve kalitesi, reel sermayenin miktarı ve kalitesi, toplumun teknolojik düzeyde gösterdiği başarı yer almaktadır (Peterson, 1994).

1.2. EKONOMİK BÜYÜMENİN ÇEŞİTLERİ

Ekonomik büyüme tanımının dar manada üretimdeki artışı ifade etmesinin yanı sıra günümüz iktisadi düşünce akımlarına göre ekonomik büyümenin niteliksel özelliklerinin de ortaya çıkarılması gerekir. İstihdam, işsizlik, gelir dağılımı, doğal kaynakların kullanılması, hak ve özgürlüklerdeki gelişim, kültürel değişme gibi konulardaki gelişmelerde ekonomik büyümenin tanımı içinde yer alması gereken önemli noktalardır.

Birleşmiş Milletler, 1996 yılında yayımladığı İnsani Kalkınma Raporunda ekonomik büyümenin niteliksel özelliklerinin meydana getirdiği etkilerden hareket

ederek ekonomik büyümenin beş ayrı çeşidinin olduğunu vurgulamıştır (Tümertekin ve Özgüç, 1997). Bunlar;

- **Acımasız Büyüme:** Ekonomik büyüme sonucunda oluşan gelirin eşit şekilde paylaştırılmadığı büyümedir. Gelir dağılımını düzeltmek mümkün olmazken giderek artan bir adaletsizlik ortaya çıkar.
- **Geleceksiz Büyüme:** Yenilenemeyen doğal kaynakların tüketilmesi sonucunda oluşan bir büyümedir. Her türlü doğa unsurunun yok edilmesi ve çevrenin ekonomik büyüme adına kirletilmesi sonuçlarını doğurmaktadır.
- **İşsiz Büyüme:** Ekonomik büyüme sağlanmaya çalışılırken istihdamın arttırılamaması neticesinde işsizlik oranlarının yükselmesine neden olan büyüme çeşididir.
- **Köksüz Büyüme:** Ekonomik büyümede artış meydana getirirken bir yandan da toplumsal değerlerin dikkate alınmaması sonucunda oluşan büyümedir.
- **Sessiz Büyüme:** Kişilere sağlanacak hak ve özgürlüklerin kötüleştirilmesi, demokratik bir sosyal yaşamın giderek bozulması ile sağlanan ekonomik büyümedir.

Yukarıda sayılan özellikleri itibariyle kötü büyüme çeşitlerinin yanı sıra iyi büyüme olarak da adlandırılabilir bir ekonomik büyüme türü mevcuttur. İçsel büyüme teorisyenleri tarafından ortaya atılan bu tanıma göre iyi ekonomik büyüme; istihdamın artmasını destekleyen, kişilere karar verme ve denetim yetkisi sağlayan, ekonomik refahın eşit şekilde dağıtılmasına imkan veren, toplumun işbirliği ve uyum içinde yaşamasını sağlayan beşeri sermayenin gelişmesine olanak tanıyan bir büyümedir (Mızrak, 1997).

2. EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ

İktisadi sistemlerin başlangıcından itibaren ekonomik büyümeyi açıklamaya çalışan eşitli modeller oluşturulmuştur. Klasik iktisadi dönem öncesinde yer alan merkantilistler ve fizyokratlar ekonomik büyümeyi kıymetli madenlere ve tarıma dayandırmışlardır. Merkantilistler, 15. yy'ın ortalarından itibaren 300 yıllık dönemde ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için kıymetli maden miktarının artırılması gerektiğini savunmuşlardır. Dolayısıyla sanayi ve ticaret alanlarındaki kurallara, ödemeler bilançosunun fazla vermesine ve uluslararası ilişkilerde kendi ülkesinin çıkarını kollayan politikalar uygulamaya özen göstermişlerdir. Çünkü Merkantilistlere göre devletin büyüklüğü sahip olduğu kıymetli maden miktarı ile ölçülmektedir. 17. yy sonlarında fizyokratlar ise tarım sektörünü ekonominin zenginliğinin kaynağı olarak görmüşler ve devletin ekonomiye müdahale etmesine itiraz etmişlerdir (Berber, 2006).

Aşağıda genel olarak iktisadi sistemler itibatiyle hazırlanmış ekonomik büyüme modelleri tablo halinde gösterilmektedir. Daha sonra tabloda yer alan ekonomik büyüme modelleri incelenecektir.

Tablo 5. Ekonomik Büyüme Modelleri

Ekonomik Büyüme Modeli	Ekonomik Büyümenin Nedeni	Ekonomik Büyümenin Şekli
Klasik Büyüme Modelleri Adam Smith (1776) David Ricardo (1817) T. R. Malthus (1799)	İşbölümü Artık değerın yatırımı dönüşürülmesi Artık değerın yatırımı dönüşürülmesi	Sınırlı büyüme Tarımda azalan verimler kanunu nedeniyle sınırlı büyüme Nüfus kanunu nedeniyle sınırlı büyüme
Karl Marx (1867)	Sermaye birikimi	Kapitalist süreçte kar oranlarının düşmesi nedeniyle sınırlı büyüme
J. A. Schumpeter (1911-1939)	Yenilikler demeti	Kararsız büyüme Kararsız denge
Post- Keynezyen Büyüme Modeli R. Harrod (1939) E. Domar (1946)	Tasarruf ve yatırımlar	Kararsız denge
Neoklasik Büyüme Modeli (Dışsal Büyüme Modeli) R. Solow (1956)	Nüfus ve teknolojik gelişme “dışsal”	Teknolojik gelişmenin yokluğu nedeniyle geçici büyüme
Roma Kulübü Modelleri Meadows (1972)	Doğal kaynaklar	Nüfus patlaması, çevre kirliliği ve enerji tüketimi nedeniyle sonlu büyüme
Yeni Büyüme Modelleri (İçsel Büyüme Modelleri) P. Romer (1986) R. Lucas (1988) R. Barro (1990) J. Greenwood (1990) B. Jovanovic (1990)	Fiziki sermaye, beşeri sermaye, teknoloji, kamu sermayesi, mali araçlar	Büyümenin içsel olması, devletin yenilenmesi, tarihsel geçmişin dikkate alınması
Sanayi Bölgeleri Modeli G. Becattini (1991)	Sanayi ve mahalli örgütlenme şekli	Büyümenin bölgesel dengesizliğinin açıklanması

Kaynak: Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Trabzon: Derya Kitabevi

2.1. KLASİK BÜYÜME MODELLERİ

Klasik iktisadi yaklaşım, fizyokrat yaklaşımdan hareketle teknoloji ve sanayileşme üzerine kurulmuş ekonomik büyüme modellerini içermektedir. Klasik yaklaşımdan günümüze kadar ekonomik büyüme modellerinde çok fazla bir değişiklik olmaması sebebiyle klasik iktisadi yaklaşıma büyüme iktisadı da denilmektedir.

Klasik iktisadi büyüme modelleri, A. Smith, Malthus, D. Ricardo, Marx ve Schumpeter'e ait büyüme modellerinden oluşmaktadır.

2.1.1. A. Smith Modeli

Smith analizinde ekonomik büyümeyi; sermaye birikimi, işbölümü ve uzmanlaşma, uluslararası ticaret, nüfus artışı ve görünmez el mekanizması ile açıklamaya çalışmıştır. Smith, ekonomik büyümenin sürekli olmayacağını ve belirli bir dönem sonra ekonominin durgunluğa gireceğini düşünmektedir (Berber, 2006).

Smith, ekonomik büyümeyi kar haddi ve ücret haddi arasındaki ilişkisi şeklinde incelemektedir. Ekonomide başlangıçta kaynaklar, sermaye stoğundan fazla olduğu için kar haddi yüksek olacaktır. Kar haddinin yüksek olması sermaye stoğunun hızlı şekilde artmasına sebep olur. Sermaye stoğundaki artış, işgücü talebini ve dolayısıyla da ücret hadlerini arttıracaktır. Sermaye stoğundaki artış, kar hadlerini düşürecektir. Smith, sermayeyi azalan verimler kanuna tabi olduğu varsayımı altında düşündüğü için sermaye stoğundaki artış nüfus artışı ile orantılı olarak ücret hadlerindeki artışı devam ettirecektir ve ekonomi büyümesini gerçekleştirmiş olacaktır (Kazgan, 1999). Ekonomi büyüme seviyesine ulaştıktan sonra sermaye stoğu yavaşlar, kar hadleri azalırken ücretlerde düşme eğilimine geçer. Kar hadlerindeki azalma faiz hadleri seviyesine kadar gerileyince ekonomik büyüme için durgunluk dönemine geçilmiş olur (Berber, 2006).

2.1.2. Malthus Modeli

Malthus modeli, genel olarak ekonomik büyüme ve nüfus artışı arasındaki ilişki üzerine kurulmuştur. Malthus, toplumsal iyileşmenin sağlanması, bireysel ve ailevi boyutta insan yaşamının düzeltilmesi için üretimi artırmanın yolları, araçları, olanakları araştırılırken bunun yanında nüfus artışının azaltılmasının da birlikte incelenmesini savunmaktadır (Tezel, 2000).

Malthus, ülkelerin kişi başına gelir yönünden durağan denge durumuna doğru gideceği dinamik ekonomik büyüme sürecinin formel bir modelini geliştirmiştir. Malthus'un modeline göre, ölüm oranı giderek düşecek ve gelir düzeyi denge halinin üzerine çıktığında doğurganlık oranı yükselecektir. Gelir düzeyi, denge halinin aşağısında olduğunda ise doğurganlık düşecektir (Becker, Murphy ve Tamura, 1990).

Malthus'un modeline göre, gelir düzeyi düşük ve tarıma dayalı bir ekonomiye sahip ülkelerde beşeri sermaye stokunun ve teknolojik ilerlemenin yeterli olmaması durumunda nüfustaki artış, kişi başına gelire olumsuz etki yapacaktır. Öte yandan ekonomisi daha az tarıma ve doğal kaynaklara dayalı olan gelişmiş ekonomilerde nüfustaki artışın, kişi başına gelirdeki etkisi daha zayıf olacaktır. Gelişmiş ekonomilerde, nüfusun fazla nedeniyle oluşan yoğunluk ve daha fazla kentleşme, beşeri sermayenin daha fazla uzmanlaşmasını, daha fazla beşeri sermaye yatırımı ve yeni bilgi birikimini olumlu etkileyecektir. Uzmanlaşmanın ve bilgi birikiminin artan verimlere neden olmasıyla nüfus artışına rağmen kişi başına gelirin artması sağlanacaktır (Becker, Glaeser ve Murphy, 1999).

Malthus'un modelinde teknolojik ilerleme ve nüfus artışı arasındaki ilişki donuk olup, kişi başına sermaye sabittir (Galor ve Weil, 1999).

2.1.3. D. Ricardo Modeli

Ricardo modeli, 19. yüzyılın başlarında İngiltere'ye ait koşulları ve sorunları incelemektedir. Makro ekonomik gelir dağılımı modeli olarak da ifade edilen Ricardo modelinin temeli iki prensibe dayanmaktadır. Birincisi, toprak sahiplerinin toplam gelirden aldıkları payın açıklanması ile ilgilidir. İkincisi ise toplam gelirden geri kalan kısmın ücret ve kar olarak nasıl dağıtılacağını açıklamaktadır.

Ricardo modelinde tarım sektörü için kullanılan emek ve sermayenin sabit olduğu kabul edilir. Emek ve sermaye ikame edilemediği için emek veya sermaye faktörünün fiyatının düşmesi nedeniyle bu üretim faktörleri daha fazla kullanılamaz. Tarım sektörü için toprak sınırlı ve teknolojik ilerleme de yavaş olduğundan azalan verimler kanunu geçerlidir (Berber, 2006).

Ricardo'nun ekonomik büyüme analizi sermaye ve emeğe dayalı üretime bağlı olduğu için üretim maliyeti ücret ve kar olarak dağıtıldığında kapitalistlerin kar haddi azalarak ekonomik büyüme kısıtlanır ve durgunluk ortaya çıkar (Tezel, 2000).

Ricardo'ya göre yatırımlar, ekonomik büyümenin motorunu oluşturmaktadır. Yapılacak yatırımlar, kar hadlerine göre şekillenmektedir. Kar haddinin yüksek olması yatırımlarda artışa neden olmaktadır. Kar ise sermaye birikimi ve emeğin verimliliğine göre oluşmaktadır. Kar hadleri, sermaye birikimini azaltarak nüfus ve gelir artışını da olumsuz etkilemektedir ve ekonominin durgunluğa girmesine neden olmaktadır (Berber, 2006).

2.1.4. K. Marks Modeli

K. Marks'ın büyüme modelinin temelinde, Ricardo'nun ekonomik artık kavramı vardır. Bu kavram, emek-değer teorine göre şekillenmiştir. Yani bir toplumda çalışan kişilerin çalışmaları sonucunda ortaya çıkan toplam ürün, kişilerin tüketim seviyeleri ve çalışmalarında kullanacakları gereçlerden fazla ise ekonomik artık oluşmaktadır. Fakat Marks, ekonomik artık kavramını kapitalist sömürüyü tanımlamak için gerekli görürken yeterli bulmamaktadır. (Yeldan, 2010).

Marks'a göre emek, üretim değerini belirlemekte ve aynı zamanda ekonomik büyümenin dinamiğini oluşturmaktadır. Marks, denge konusunda dinamik makro model uygulamasıyla ekonomik büyüme sürecini sürekli bir dengesizlik hali olarak nitelendirmektedir (Berber, 2006). Marks, kapitalist sistemi sürekli gelişen dinamik bir düzen olarak düşünmektedir (Hiç, 1994).

Marks, azalan verimler yasaını kabul etmemektedir. Marks'a göre uzun dönem sürdürülebilir durağan durum dengesi kapitalist ekonomiyi tanımlamamaktadır. Kapitalistler sürekli sermaye birikimine yöneldikleri için Marks, ekonomide üretim ölçeğinin büyüklüğü arttıkça kapitalist girişimin etkinliğinin artacağını ve kapitalist sermaye stoğunun yatırıma kanalize olacağını düşünmektedir. Marks'a göre ekonomik artık, doğrudan büyüme oranını belirleyen kar oranının destekleyicisidir (Yeldan, 2010). Marks'a göre ekonomik artık oranı, zaman

içerisinde sabit kaldığı için azalan verimler yasasını desteklemek zorlaşmaktadır (Hiç, 1994).

2.1.5. Schumpeter Modeli

Schumpeter'in 1914 yılında yayınlamış olduğu İktisadi Gelişme Kuramı isimli kitabında yeni ürünler, yeni üretim ve dağıtım yöntemleri, yeni kurumlar, yeni örgütlenmeler gibi nüfus ve servette ortaya çıkan sade bir ekonomik büyüme sorununun yerine yapısal ve kültürel değişme ile ekonomik büyümeyi açıklamaktadır (Tezel, 2000).

Schumpeter (1966), Avusturya iktisat ekolünün etkisinde kalarak icat, yenilik, yaratıcı yıkıcılık ve girişimci kavramlarını kullanarak ortaya koyduğu büyüme modellerinde teknolojik gelişmeleri ekonomik konjonktür içerisinde değerlendirmiş, teknolojik gelişmeyi firmalar arası rekabetin bir aracı ve yaratıcı yıkım kavramını tetikleyen bir faktör olarak nitelendirmiştir. Yaratıcı yıkım, zayıflayan sektörlerin yıkımı ile ortaya çıkan, ekonomilerde yeni teknolojilerin ve endüstrilerin ortaya çıkmasına neden olan evrimsel bir süreçtir. Ekonomik büyüme ve yapısal değişme şeklinde ifade edilen bu süreç teknolojik gelişmeler sonucunda ortaya çıkmaktadır (Justman ve Teubal, 1991).

2.2. POST-KEYNESYEN BÜYÜME MODELLERİ

2.2.1. Harrod-Domar Modeli

Harrod modeli, tasarruflar ve yatırımlar olarak iki değişkene göre şekillenmiştir. Harrod modelinde tasarrufların her zaman gerçekleşeceği ve fiili yatırımların (If) ise fiili tasarruflara (Sf) eşit olduğu ifade edilmektedir. Harrod modeli şu şekilde formüle edilmiştir (Hiç, 1994).

$$I_f \equiv S_f$$

Bir ekonomide dengeli büyümenin sağlanabilmesi için yatırımın, sermayenin marjinal verimliliğinin ve hızlandırıcı katsayısının tasarruf eğilimine uyum sağlaması gerekmektedir (Peterson, 1994).

Harrod, sabit ve gecikmesiz hızlandırıcı katsayısını kullanarak planlanan yatırımları (I_p) gelirdeki artışa göre düzenlemektedir.

$$I_p = g (Y_t - Y_{t-1})$$

g: hızlandırıcı katsayısı

Harrod analizinde, ekonominin tamamı için girişimcilerin iktisadi faaliyetlerinin sonucunda tatmin olmaları büyüme oranından (G_w) söz etmektedir. Tatmin eden büyüme oranını ($G_w = \Delta Y/Y$) cari büyüme oranı ile de kıyaslamıştır. Harrod, cari büyüme oranını ($G = \Delta Y/Y$) herhangi bir zaman içinde toplam üretimdeki artış olarak açıklamaktadır.

Harrod'un temel eşitliği $G.I = s$ ve $G_w.I_p = s$ şeklindedir.

s: Cari tasarruf oranı

I: Cari sermaye ihtiyacı veya cari yatırım

I_p : Planlanan yatırım

G: Cari büyüme oranı

G_w : Tatmin eden büyüme oranı

Harrod'a göre ekonomik büyüme süreci, cari büyüme oranının tatmin eden büyüme oranına eşit olduğu durum mevcutken gerçekleşmektedir. Büyüme sürecinin istikrarsız olduğunu düşünen Harrod, denge büyüme oranından sapmaların uzun vadeli enflasyonu veya uzun vadeli durgunluğu ortaya çıkaracağını ifade etmektedir. Öte yandan Harrod, nüfus artışının ve teknolojik gelişmenin sağladığı büyüme oranını doğal büyüme oranı olarak nitelemektedir (Peterson, 1994).

Domar, ekonomik büyümeyi sağlayan faktörleri ekonominin verimli kapasite artışını gerçekleştirme şekline göre sekize ayırmış ve devletin hangi alanda öncü olması gerektiği ifade etmiştir (Peterson, 1994).

- İşgücünde meydana gelen artış (Çalışma saatlerinde meydana gelen artış)
- Sağlık, eğitim ve işgücünün eğitiminde iyileşme
- Teknik bilgi ve uygulanmasını konu alan bilgi artışı
- İdarecilik alanındaki gelişmeler
- Sermaye birikimi ve sermayenin kalitesinde iyileşme
- Çıktının içeriği, endüstriyel yapı ve rekabet gibi diğer ekonomik faktörlerde meydana gelen değişimler
- Yeni kaynakların keşfedilmesi ve daha etkin kullanımları
- İş yaparkenki davranışlar, gayret, tasarruf ve risk gibi genel faktörlerde meydana gelen değişimler.

Domar'ın bu faktörlerden hangilerininin devletin ilgi alanı içinde hangilerininin ise piyasa şartları içinde gerçekleştiği konusunda standart bir formülü yoktur. Fakat Domar; eğitim, bilgi gelişmesi, yeni araştırma, kamu sağlığı ve doğal kaynaklar alanlarında devletin yoğunlaşmasının kapasiteyi daha da verimli hale getireceğini düşünmektedir.

Harrod'un görüşünün yanısıra Domar ise net yatırımların kapasite yaratma etkisinin veri olarak ele alınması gerektiğini ve zaman içinde tam istihdamın korunması şartıyla gelirin ne kadar artacağı konusunda görüş belirtmektedir (Peterson, 1994). Domar modeli, ortalama tasarruf ile marjinal tasarrufun birbirine eşit olduğu varsayımı üzerine kurulmuştur. Bu eşitlik α ile gösterilmektedir. Ayrıca sermayenin ortalama potansiyel sosyal verimliliği ile sermayenin marjinal sosyal verimliliği de birbirine eşit olarak kabul edilir ve σ ile temsil edilir. α ve σ denge gelir büyüme hızı olan $r.y$ 'nin hesaplanmasında kullanılmaktadır. Denge gelir büyüme hızı;

$$\Delta I / I = \alpha . \sigma$$

$$S = I \text{ ve } S = \alpha . Y \rightarrow I = \alpha . Y$$

$$g = (\Delta Y / Y) = (\Delta I / I) = \alpha \cdot \sigma$$

Domar, denge büyüme hızını boş kapasite yaratmayan gelir ya da yatırım artış hızı olarak tanımlamaktadır (Hiç, 1994).

2.2.2. Baumol Dengesiz Büyüme Modeli

Baumol'un dengesiz büyüme modeline göre, dengesiz büyüme ekonomiyi şekillendirir. Baumol'e göre ekonomik faaliyetler teknolojik gelişim faaliyetleri ve ara sıra verim artışı oluşturan faaliyetler olarak ayrılır. Teknolojik gelişim faaliyetleri; icatlar, sermaye birikimi ile kişi başına düşen üretimi arttıran faaliyetler şeklinde sıralanabilir (Bennett ve Johnson, 1980).

Baumol, kamu faaliyetlerini emek yoğun olarak nitelendirerek devletin maliyet düşürücü teknolojileri kullanmasının imkansız olduğunu düşünmektedir. Kamu kesiminde üretim verimliliği özel sektöre göre daha düşüktür. Dolayısıyla kamu faaliyetlerinin birim maliyetleri özel sektördeki birim maliyetlere göre fazladır. Birim maliyetlerin fazla olması kamu bütçesinin ve akabinde kamu harcamalarının da artmasına neden olur (Bennett ve Johnson, 1980).

Baumol'un artan maliyet analizindeki gerçek gelir artışının kamu kesimi üretiminde yanlış sonuçlara neden olduğunu Lynch ve Redman ile Keren ve Spann yaptıkları çalışmalarla ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla özel sektördeki verimlilik artışı ile düşük birim maliyetler düşük fiyatlar şeklinde oluşuyorsa, kişi başına gerçek tüketici gelir artar. Hem ikame hem de gelir etkisi ortaya çıkar (Bennett ve Johnson, 1980).

Kişi başına gelir artışının yanında tüm kamu faaliyetlerini kapsayan mallara tüketicinin talep miktarı da artacaktır. Şayet kamunun ürettiği mal ve hizmetlere olan kamu talebinin fiyat esnekliği inelastik, gelir esnekliği elastik ise ve kamu talebinin fiyat elastikiyeti gelir elastikiyetinden küçükse kamunun hacmi artar (Bennett ve Johnson, 1980).

2.3. OPTİMAL BÜYÜME MODELLERİ

2.3.1. Neo-Klasik Büyüme Modeli

Neo-klasik büyüme modeli, Solow modeli olarak da bilinmektedir. Bu şekilde ifade edilmesinin nedeni, Solow modelinin temelinde neo-klasik etkiler taşıması ve bu etkileri modelin varsayımları olarak kabul etmesidir (Jones, 2003).

Solow (1956)'un öncüsü olduğu neoklasik büyüme modeli, Denison (1961), Cass (1965), Koopmans (1965) gibi pek çok iktisatçının 1960'lı yıllarda yaptıkları katkılarla gelişme kaydetmiştir (Ehrlich, 1990).

Solow modeli, homojen mal üreten, tüketen ve o malı GSYİH olarak kabul eden kapalı bir ekonomide teknolojik değişmelerin dışsal olduğunu varsaymaktadır (Jones, 2003) (Tezel, 2000). Çünkü Solow modelinde teknoloji, iktisat bilimi açısından bir kara kutu özelliği taşımaktadır ve teknolojinin, mühendislik bilimi altında geliştiği kabul edilerek teknoloji ilgi dışı bırakılmıştır (Kibritçioğlu, 1998).

Ekonomik büyümeyi, üretim faktörleri olan sermaye ve işgücü artışı ile teknolojik ilerleme veya üretkenlik artışı şeklinde açıklayan bir artık terimle ilişkilendiren neoklasik büyüme modelinin, ekonomik büyümenin anlaşılmasında önemli katkıları olmuştur (Fine, 2000).

Solow modelinde yatırım oranlarının değişikliği, nüfus artış hızı ve teknolojiye dışsallıklar ülkedeki ekonomik büyümenin oluşmasını sağlamaktadır. Yani ülkelerin zenginliği yatırım oranlarının yüksekliği, nüfus artış hızının az olması ve sermaye birikimi ile işgücü verimliliğindeki artışlara göre artmaktadır. Neoklasik büyüme modeline göre, kamu politikaları, devlet ve tasarruflar ise sadece kısa dönemde etkilidir (Berber, 2006).

Neoklasik büyüme modeli, Cobb-Douglas üretim fonksiyonu ile sermaye birikim eşitliğinden oluşmaktadır. Sermaye (K), işgücü (L) ve çıktıyı (Y) içeren üretim fonksiyonu, $0 < \alpha < 1$ şartı altında;

$$Y = f(K, L) = K^\alpha L^{1-\alpha} \text{ olarak formüle edilmektedir.}$$

α : Sermaye faktörünün çıktıya göre esnekliği

Neo-klasik büyüme modelinde, ölçeğe göre sabit getirili bir üretim fonksiyonu kullanılmaktadır. K ve L üretim faktörlerinin çıktı esnekliklerinin toplamının bire eşit olma zorunluluğu vardır (Tezel, 2000).

Sermaye birikim eşitliği ise sermaye stokundaki değişmeyi göstermektedir.

$$\dot{K} = sY - dK$$

\dot{K} : Sermaye stokundaki değişme

s.Y: Brüt yatırım miktarı

d.K: Üretim sürecinde meydana gelen aşınma ve yıpranmalar

Sermaye birikim eşitliğinde Y/K oranı sabit olduğunda, K büyüme oranı sabit olmaktadır. Neo-klasik büyüme modelinde teknolojik değişme dışsal olduğundan dolayı sürekli ekonomik büyüme için teknolojik değişme (A) işgücü artışı veya Harrod-nötr olarak ifade edilmektedir. Cobb-Douglas üretim fonksiyonuna teknolojik değişme (A) ilave edilirse;

$$Y = f(K, AL) = K^\alpha (AL)^{1-\alpha}$$

Teknolojik değişiminin sabit bir hızla değiştiği varsayımı altında büyüme, üretim fonksiyonundaki emek başına çıktı değeri hesaplanarak bulunmaktadır. Teknolojinin yer aldığı modelde, emek başına sürekli büyümenin kaynağının teknolojik gelişme olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Jones, 2003).

Solow'a göre dışsal olan teknolojik gelişme, ekonomik büyümeyi artırır. Teknolojik gelişme sermayenin marjinal ürünündeki azalmayı engelleyerek uzun dönemde büyümeyi sağlamaktadır. Sermaye / teknoloji oranı ülkelerin durağan durum denge düzeyine ulaşıncaya kadar hızla artmaktadır (Jones, 2003).

Neo-klasik büyüme modelinin önemli bir varsayımı da yakınsama hipotezidir. Bu hipotez; uzun dönemde ülkelerin kişi başına düşen çıktı seviyelerinin birbirlerine yaklaşacağını ve ülkeler arasındaki refah farklılıklarının da kaybolacağını ileri sürmektedir. Modele göre bir ülkenin kişi başına düşen gelirinin artış oranı, kişi başına düşen gelirinin başlangıç oranı ile ters orantılı gerçekleşmektedir. Şayet

lkeler arasında yapısal göstergeler ve teknolojik düzey bakımından farklılıklar yoksa, fakir ülkeler zengin ülkelerden daha hızlı büyüme trendine ulaşacaklardır. Dolayısıyla da ülkeler arasında kişi başına gelir seviyeleri bakımından bir yakınsama durumu ortaya çıkacaktır. Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere yaklaşma durumuna yakalama süreci denilmektedir. Farklı gelişmişlik düzeylerine sahip ülkelerin ekonomilerinde ülkelerin faktör donanımlarının farklı oluşu ve sermayenin marjinal verimliliğinin azalması gibi unsurlar ülkelerin büyüme oranlarının farklılaşmasına neden olmaktadır. Yakalama süreci, zengin ülkelerden sermayenin getirisinin yüksek olduğu fakir ülkelere sermaye transferi anlamına gelmektedir. Uluslararası faiz oranı farklılıkları, yakalama sürecini tetikleyerek sermaye akımına etkide bulunur. (Barro, 1991b).

2.3.2. İçsel Büyüme Modelleri

İktisat literatüründe içsel büyüme modellerinin kökeninin Romer (1986) ve Lucas (1988)'in çalışmalarına dayandığı konusunda ortak görüşler hakimdir (Grossman ve Helpman, 1994) (Pack, 1994) (Solow, 1994) (Fine, 2000).

Yeni büyüme modelleri veya içsel büyüme modelleri olarak isimlendirilen bu büyüme modelleri, ekonomik büyümeyi neo-klasik modeldeki gibi piyasa mekanizmasının kontrolü dışındaki dışsal teknolojik ilerleme yerine, merkezi olmayan bir piyasa yapısında serbestçe faaliyet gösteren ekonomik glerin içsel olarak belirlediği görüşü üzerine kurulmuştur (Romer, 1994).

İktisat politikalarının uzun dönemli ekonomik büyümeyi etkilemesi üzerine kurulan içsel büyüme modelleri veya yeni büyüme modelleri klasik büyüme modellerinden farklı olarak dışarıdan gelen teknolojik değişmelere veya emek miktarındaki değişmelere bağlı değildir. Bilgi, beşeri sermaye, Ar-Ge, teknolojik gelişmeler, finansal yenilikler, devletin yeni rolü ve piyasa yapıları gibi ekonomik büyümeyi etkileyen bütün faktörler ekonomik sistemin içindedir (Berber, 2006).

İçsel büyüme modellerinin oluşumunda teknolojik bilgi üretiminin önemli bir yeri vardır. Bilgi, kısmen ya da tamamen gizli bir kamusal mal şeklinindedir.

Tüketiciler bilgiyi kullanırken birbirlerine rakip değildir ve birbirlerini dışlamazlar. Teknolojik dışsallıkların seviyesi içsel büyüme modellerinde çok önemlidir. Dışsallık söz konusu olduğunda, bilginin üretimi özel sektör tarafından gerçekleştirilemeyeceği ve piyasanın aksama durumu düşünülmüştür. Öte yandan teknolojik ilerleme ya da bilgi üretimi, fiziki ve beşeri sermaye yatırımları arasındaki ilişki konusunda da görüşler vardır (Kibritçioğlu, 1998).

İçsel büyüme modellerinde eğitim, sağlık ve teknolojiye yapılan yatırımlar fiziki ve beşeri sermaye yatırımı olarak düşünülmektedir. Beşeri sermayeye yapılan harcamaların yaratıcılık ve yaparak öğrenme aracılığı ile Ar-Ge faaliyetlerini arttırması nedeniyle bilgi üretimi yeniliklerle desteklenerek ekonomik büyüme gerçekleşmektedir (Demir, 2002).

İçsel büyüme modellerinde bilgi dolaşımı uluslararası mal dolaşımı kadar önemlidir. Devletin yabancı dil öğrenimini, yurt dışında eğitim ve araştırmayı, yabancı sermaye girişini teşvik etmesi, vergi, göç ve vize konularında uyumlaştırmanın önemli olması, iletişimin yurt içi ve yurt dışı ağlarının gelişmesi, girişimcilerin ihtiyaç duydukları bilgiye ulaşmalarında kolaylık sağlanması, patent ve mülkiyet haklarının korunması gibi unsurlar ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir (Demir, 2002).

Neo-klasik büyüme modelinden türetilen ve dışsal teknolojik gelişmenin olmadığı varsayımıyla üretim fonksiyonundaki α 'nın 1'e eşit olarak belirlendiği $Y = AK$ modeli, AK tipi model olarak adlandırılan bir içsel büyüme modelidir. Bu modele göre ekonominin büyüme oranı yatırımın bir fonksiyonudur. Yani hükümet politikaları ile artan yatırım harcamaları ekonominin büyüme oranını sürekli olarak arttırmaktadır. İçsel büyümeyi sağlayan AK modeli kişi başına büyümenin sağlanabilmesi için teknoloji, nüfus gibi değişkenlerin dışsal etkisine ihtiyaç duyulmadığını ifade etmektedir (Jones, 2003).

İçsel büyüme modelleri, çeşitli değişkenlere göre şekillenmektedir.

2.3.2.1. Romer Modeli

Romer (1986)'in içsel büyüme modellerine dair çalışmaları, ekonomik büyüme aşamasında teknolojik ilerlemeyi içselleştirmek için ilk çalışmaları yapan Arrow (1962)'a dayanmaktadır. Arrow (1962) bilgi üretimindeki artışın, dağılım etkisiyle ve yaparak öğrenme yoluyla ekonominin tamamına sağlayacağı katkının, firma bazında kazanımlardan çok daha fazla olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Bu görüşe göre bilgi, rekabet edilemeyen ve tüketimden dışlanamayan bir kamu malıdır. Herhangi bir malın kamu malı sayılabilmesi için rekabet edilememesi ve tüketimden dışlanmaması gerekmektedir. Yani bir fazla tüketicinin kamu malı tanımına giren malı kullanması için bahsi geçen malın marjinal maliyetinin sıfır ve o malın tüketimini kısıtlamanın maliyetinin çok yüksek olması gerekmektedir.

Romer (1990) tarafından geliştirilen Bilgi Üretimi ve Taşmalar Modelinde ekonomik büyüme, dışsallıklar, üretimin artan getirisi ve yeni bilgi üretiminin azalan getirisi olarak tanımlanmaktadır. Romer modeli kar amacıyla hareket eden kişilerin yeni yaratıcı fikir arayışı içinde hareket ettikleri bir modeldir. Bu modelde teknolojik ilerleme içselleştirilmiştir. Modelde dünyadaki tüm gelişmiş ülkeler bir bütündür. Dolayısıyla teknolojik ilerlemeyi sağlayan, dünyanın gelişmiş bölgelerindeki Ar-Ge faaliyetleridir. Bilgi Üretimi ve Taşmalar Modeli aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$Y = K^{\alpha}(AL_Y)^{1-\alpha} \quad 0 < \alpha < 1$$

A: Yaratıcı fikir stoku

α : Sermaye faktörünün çıktıya göre esnekliği

K : Sermaye stoku

L : Emek

Y : Üretim

L_A : Yeni yaratıcı fikirler üretmek için uğraşan kişi sayısı

Yaratıcı fikir stoğu, yeni yaratıcı fikirler üretmek için uğraşan kişi sayısı ile yeni yaratıcı fikir üretme oranının (δ) çarpımına eşit olmaktadır. Yaratıcı fikir stoğunu şu şekilde formüle edebiliriz;

$$A = \delta L_A$$

$$L_A + L_Y = L \quad \text{Ekonominin karşılaştığı kaynak kısıtı}$$

Yeni yaratıcı fikir üretme oranı sabit kabul edilirse, bu oran yaratıcı fikir stoğunun bir fonksiyonu haline gelmektedir. Öte yandan en kolay yaratıcı fikirlerin önce bulunması sebebiyle yeni yaratıcı fikirlerin oluşması zorlaştığından yaratıcı fikir üretme fonksiyonu azalan bir fonksiyondur.

Yaratıcı fikir üretme fonksiyonu δ ve Θ sabitken, $0 < \chi < 1$ arasında bir değer olarak kabul edilerek aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

$$A = \delta L_A^\chi A^\Theta$$

$\Theta > 0$ olduğunda yaratıcı fikir stoku arttıkça kişilerin verimliliği artar.

$\Theta < 0$ olduğunda ise yaratıcı fikir stok arttıkça kişilerin verimliliği azalır.

Ekonomik büyümeyi sağlamak için, yeni yaratıcı fikir stoğunun artırılması gerekmektedir. Bu durumun gerçekleşmesi de nüfusun artışıyla kişi sayısının artmasına bağlıdır (Jones, 2003).

Romer (1990)'in varsayımları arasındaki en temel fark, yeni yaratıcı fikir sahiplerinin fikir üzerindeki haklarının korunuyor olması sebebiyle bilginin tam manasıyla kamu malı haline dönüşmemesi ve kişilerin buluş yapmaya özendirilmesini sağlamaktır.

Romer (1990), sınai mülkiyet haklarının korunmasından hareketle, ekonomik büyümeyi bilgi üretimine ve sürekliliğine dayandırarak içselleştirmesi çok önemli bir katkı sağlarken, modelin özelliğini kapalı ekonomi varsayımına dayandırmaktadır. Dolayısıyla bilgi, tamamen yerli kaynaklarca üretilir ve yerel özelliğe sahiptir.

Romer (1990), dış ticaretin serbestleştirilmesi ve beşeri sermaye kanalıyla zengin ülkelerle ekonomik bütünleşmenin sağlanması durumunda ekonomik büyümenin olumlu şekilde etkileneceğini düşünmektedir. Fakat Romer'in çalışmasında serbest ticaretin sağladığı olanaklarla ülkeler arasında bilgi alışının hangi araçlarla gerçekleştirilebileceği ve ülkelerin yabancı teknolojiye adapte olma ve yerelleştirebilme seviyelerindeki farklılıklar konusunda bir bilgi verilmemiştir.

2.3.2.2. Grossman ve Helpman Modeli

Yeni buluşlara göre şekillenen büyüme modellerine önemli katkılardan birisi de ekonomik büyümeyi dış ticaret ve politikaları ile bağdaştıran Grossman ve Helpman (1989) (1990)'ın çalışmalarıdır. Grossman ve Helpman, çok ülkeli, dinamik bir genel denge modeli kurarak geleneksel ürün, modern anlamda sanayi ürünü ve bilgi üretimi ile sanayi ürünü geliştiren Ar-Ge çalışmaları şeklinde üç temel üretim faaliyeti tanımlamışlardır (Grossman ve Helpman, 1989).

Dış ticaretin sağladığı olanaklardan faydalanan Ar-Ge sektörü, ülke ekonomisine mukayeseli üstünlük kazandırarak ekonomik büyümenin ilerlemesine katkı sağlayacaktır. Azgelişmiş ülkeler, dış ticaretlerini serbest hale getirerek teknoloji transferi ile dünya bilgi stokuna erişebilirler ve zamanla dünya ticaretindeki gelişmelerle de dış ticarete serbestleşmeden en yüksek faydayı sağlayabileceklerdir. Grossman ve Helpman, dış ticaretin serbestleştirilmesinin sağlayacağı faydaları, bilgiye erişim ve yeni ürün geliştirme imkanlarının artması şeklinde açıklarken, Baldwin ve Forslid (1999), önceden rekabete kapalı sektörlerdeki mark-up olanağının azalması sebebiyle sermaye mallarının yenilenme maliyetlerinin düşmesi ve üretim artışlarının oluşması olarak açıklamaktadırlar.

Teknoloji transferinin zengin ülkelere yoksul ülkelere doğru otomatik şekilde oluşmaması, çok uluslu şirketlerin teknoloji transferindeki rolü, teknoloji transferine ilişkin teşvikleri nasıl değerlendirdiği ve yoksul ülkelerin ne tür politikalar uygulayacağına ilişkin soruları ortaya çıkarmaktadır. Ar-Ge sektörlerinde mukayeseli üstünlüğe sahip ülkelerde, harcamaları tüketim mallarına yönelten korumacı politikalar, kaynakların bilgi üreten sektörlerle yönelmesine engel olacağından uzun dönemde ekonomik büyüme hızlarını olumsuz olarak etkileyebilecektir (Grossman ve Helpman, 1990).

İmalat sektöründe korumaya yönelik dış ticaret politikası uygulandığı takdirde Ar-Ge sektörlerindeki vasıflı işgücü imalat sanayine kayabileceği ve yeni buluşlar bu durumdan olumsuz etkilenecektir. Diğer şartlar aynı iken, dış ticaret politikasında aktif olarak korumacılığın yanında olan ülkelerde kaynakların Ar-Ge sektöründen imalat sektörüne, korumacı politika uygulamayan ülkelere ise

kaynakların imalat sektöründen Ar-Ge sektörüne kayması gerçekleşecektir. Grossman ve Helpman (1990)'ın çalışmalarında dış ticaret politikasının ekonomilerin uzun dönem ekonomik büyüme eğilimi üzerindeki etkisi açıklanmaya çalışılırken, ekonomik büyümeyi etkileyen bilgi üreticisi konumundaki sektörlerin ne şekilde belirleneceği konusundaki seçim hakkında bilgi verilmemektedir (Scott, 1992).

Teknolojinin yayılma hızı ve yabancı teknolojiden rekabetçi üstünlük sağlayacak yerli teknolojinin oluşturulması süreci ülkeler arasında önemli ölçüde farklılık göstermektedir ve bu faktörlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca bu büyüme modelinde kullanılan sektör sınıflandırmasının Ar-Ge sektörü, imalat sektörü ve hizmetler sektörü şeklinde yapılması dış ticaretin serbest hale getirilmesi sürecinde kaynakların hizmetler sektöründen Ar-Ge ve imalat sektörlerine doğru kaymasına neden olabilmektedir (Shaw, 1992).

Bu model aynı zamanda ürün çeşitlendirmesi ve içsel teknolojik gelişme modeli olarak da adlandırılabilir. Firmaların teknolojik gelişmenin de etkisiyle, uluslararası piyasaları içine alacak şekilde mal çeşitlendirmesine gitmeleri ve bu şekilde patent haklarından yararlanarak teknelci güçler elde etmelerinin, ekonomik büyümeye etkileri birçok araştırmacının çalışma konusunu oluşturmuştur. Firmaların bu mal çeşitlendirme olgusunun arkasındaki teknelci güç düşüncesi, firmaların Ar-Ge yatırımlarına önem vermelerini sağlamıştır. Bu nedenle modeller aksak rekabet piyasalarına dayalı olarak oluşturulmuştur.

Grossman ve Helpman (1990)' in çalışması iki modelden oluşmaktadır. Birinci model, ürün çeşitlendirmesi ve teknelci güçlerden oluşmaktadır. Bu modele göre ekonomide tüm tasarruflar, yeni teknolojilerin yaratılmasına yönlendirilmektedir. Ar-Ge çalışmaları; birincisi üretim maliyetlerini azaltarak daha iyi üretim süreçlerinin geliştirilmesi ve ikincisi yeni tasarımlara sahip malların üretilmesi olmak üzere iki amaca dönük olarak yapılmaktadır. Ancak burada üzerinde durulan konu yeni tasarımlara sahip malların üretilmesidir. Firmalar varsayımda yeni üretecekleri tasarımlar için patent haklarına güvenerek ikame olanaklarının olmaması durumunda teknelci rantlar elde edecekleridir. İkinci modelde ise ekonomide Ar-Ge yatırımları yoluyla teknelci rant elde eden özel sektör

girişimcileri olduğu gibi bunun yanında rekabete konu olmayacak şekilde kamusal nitelikte üretilen ve tüm girişimcilerin kullanımına açık yeni ürünler de yer almaktadır.

2.3.2.3. Aghion ve Howitt Modeli

Aghion ve Howitt (1998) modeli araştırma geliştirme faaliyetlerinin ekonomik büyümenin oluşmasında önemli bir paya sahip olduğunu varsayımına dayanmaktadır.

Aghion ve Howitt (1998) modelinde ekonomik büyümeyi sağlayabilmek için hükümetler, araştırma ve geliştirme faaliyetlerini meydana çıkardığı pozitif dışsallık nedeniyle önemli bir araç olarak görmektedirler. Hükümetler, araştırma geliştirme faaliyetlerini yapan kuruluşlara doğrudan maddi yardımlarda bulunurken yasal düzenlemeler yapmak veya icat eden kişiye monopol hakkı sağlamak gibi desteklerde bulunabilirler.

2.3.2.4. Lucas Modeli

Lucas, içsel büyüme modelinde fiziki sermayenin birikimini ve ekonomik sistemdeki rolünü, geleneksel neoklasik üretim fonksiyonu yardımıyla şekillendirmiştir (Lucas, 1988). Kapalı ekonomi varsayımına dayanan tek sektörlü modelde beşeri sermaye, işgücü ve fiziki sermayenin verimliliğini arttırmakta ve kararlı bir durumda fiziki sermayenin marjinal getirisini asimtotik olarak sabit hale getirmektedir. Ülkeler, sermaye stoğunun başlangıçtaki seviyesinden yani fiziki-beşeri sermaye oranından bağımsız şekilde uzun dönemde aynı ekonomik büyüme hızlarına ulaşabilirlerse de, başlangıç koşulları fiziki sermayenin kararlı durum marjinal getiri seviyesini belirleyebileceklerdir. Dolayısıyla başlangıçta fakir olan ülkelerin durumlarında bir değişiklik olamayacaktır (Shaw, 1992).

Lucas'ın çalışmasının sonraki bölümlerinde sermaye malları ticareti ve işgücünün serbest dolaşımı hakkında görüşlere yer verilmektedir. Sermaye malları ticareti, işgücünün serbest dolaşımına izin verilmeden yapılmaya başlandığında,

ülkelerdeki fiziki-beşeri sermaye oranı değişmediğinden, zengin ve fakir ülkeler arasında ticaret ve borç alış verişine dair bir ilişki görülmeyecektir. İşgücünün serbest dolaşımı da araştırmaya katıldığında beşeri sermaye katkısı ekonomide dağılma etkisi yaratmasına dayalı olarak oluşmaktadır. Yanlızca bu şekilde ülkedeki refah artışına göre her beceri seviyesi için ücretler artacak ve serbest dolaşım imkanı işgücünün fakir ülkelerden refah düzeyi yüksek ülkelere hareketine imkan sağlayacaktır (Shaw, 1992).

Lucas'ın modelinde yaparak öğrenme, beşeri sermayenin işgücü ve fiziki sermayede sağladığı üretkenlik artışlarını anlatmak amacıyla yer almaktadır. Modelde beşeri sermayedeki artış, Arrow'un görüşüne yakın olarak rekabet edilemeyen ve dışlanamayan bir ürün geliştirilmesini sağlar ve ekonomideki dağılma etkisiyle üretim artışları gerçekleşmiş olur. Fakat bilgiyi kamu malı olarak kabul eden görüşe göre Ar-Ge sektöründeki araştırma faaliyetleri yeterli seviyeye ulaşmayacaktır (Shaw, 1992).

Lucas (1988), piyasa şartlarının geçerliliği altında ve parasal faktörlerin etkisinin olmadığı bir ekonomi için bir beşeri sermaye modeli oluşturmuştur. Beşeri sermaye (h), kişilerin genel yetenek düzeyi şeklinde ifade edilmiştir. Lucas (1988)'a göre beşeri sermayenin h(t) üretkenliği, her bir $\frac{1}{2}$ h(t) beşeri sermayeye sahip iki işgücünün üretkenliğine eşit olmaktadır.

Beşeri sermaye modeli, belli bir zaman içinde kişinin üretkenliğini etkileyen faaliyetler arasında nasıl bir tercih yapacağına bağlıdır. Beşeri sermaye modele dahil edildiğinde cari üretim düzeyi değişir ve beşeri sermaye üretimi yeniden değerlendirilir. Lucas'ın modeli aşağıdaki şekilde oluşmaktadır.

$$Y = F (K, N^e)$$

Y: Ekonomideki çıktı düzeyi

K: Fiziki sermaye

N^e: Etkin emek arzı

Etkin emek arzı (N^e), bir ekonomideki ortalama (h) yetenek düzeyindeki (N) adet işçinin (u) kadar zamanını cari üretimde kullanması olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla çıktı düzeyi şu şekilde ifade edilmektedir.

$$Y = F(K, uhN)$$

u : Çalışılan süre

h : İşçilerin ortalama yetenek düzeyi

Yukarıdaki fonksiyona göre u ve h arttıkça üretilen çıktı düzeyi artmaktadır. Beşeri sermaye birikimi çalışılmayan zaman ($1-u$) ile ilişkilendirilirse denklem şöyle şekillenmektedir.

$$h(t) = h(t)\delta[1-u(t)]$$

$u(t) = 1$ olduğunda zamanın tamamı üretim için harcanmakta ve çalışanların yeteneklerini geliştirmek için kullanacakları zamanları kalmamaktadır. Bu durumda beşeri sermaye birikimi sıfır olmaktadır. $u(t) = 0$ ise çalışanların zamanın tamamı yeteneklerini geliştirmeye harcanacaktır ve beşeri sermaye birikimi maksimum olacaktır. Bu iki durum arasında mevcut yetenek düzeyinde bir azalan getiri durumunun sözkonusu olmayacağı belirtilmektedir. Yani Lucas'ın modelinde ölçeğe göre artan getiri sözkonusudur (Lucas, 1988).

2.3.2.5. King ve Rebelo Modeli

King ve Rebelo (1990), vergi politikalarının ekonomik büyümeye üzerindeki etkisini değerlendirdikleri çalışmalarında ekonomik büyüme oranlarının ülkeler arasında farklı sonuçlar meydana getirmesinden hareket ederek, iki sektörlü, beşeri sermaye oluşumuna dayalı içsel bir büyüme modeli oluşturmuşlardır. King ve Rebelo, hükümet politikalarının fiziki ve beşeri sermayenin birikimini teşvik edebileceğini düşünmektedirler.

Uluslararası sermaye piyasalarına erişim olanağı olan açık ekonomilerde, vergi politikalarının ekonomik büyüme oranları üzerinde olumsuz etkisi daha çok olmaktadır. Vergi oranlarındaki küçük değişiklikler ekonomik büyümeyi zarara

uğratabileceği gibi ekonomik büyüme mucizeleri de ortaya çıkarabilmektedir. Gelir vergilerinin, kişi başına düşen gelirin uzun dönem artış oranında azaltıcı etkisi bulunduğu sonucuna ulaştıkları çalışmalarında, politika uygulamalarının içsel büyüme modellerinde gözlenen etkisinin neoklasik modelden çok daha belirgin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yani gelir vergisi oranındaki yüzde 10'luk bir artışın refah maliyetine etkisi, içsel büyüme modelinde neoklasik modelden 40 kat fazla olmaktadır (King ve Rebelo, 1990).

2.3.2.6. Barro Modeli

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme sürecinde katalizör etkisi meydana getirdiğini düşünen Barro'nun 1990 ve 1991 yıllarındaki çalışmalarında özel sektörün ekonomi genelindeki ve kendine ait kaynakların verimliliğini arttıracak kamu mallarının üretilmesinde yetersiz kalacağı ifade edilmektedir.

Barro (1990), kişi başına düşen GSMH'daki artış ve kamu harcamalarının GSMH'daki oranı arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan bir model oluşturmuştur. Barro modelinde kamu hizmetleri ile içinde özel sermayenin de olduğu sermaye faktörü için sabit getiri vardır. Eğer kamu hizmetleri üretimde kullanılan bir girdi olarak ele alınırsa, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin meydana geleceğini düşünülebilir (Ghali, 1998).

Hükümetler, özel harcanabilir geliri vergilendirmek suretiyle ekonomik büyümeyi etkileyen kamu kaynaklı girdilerin özel sektör girdileriyle aynı oranda artışını sağlayabileceklerinden kişi başına düşen gelir ve tüketim artışına katkıda bulunabilirler. Ar-Ge sektörünün teşvik edilmesi ve doğrudan sağlanan kamu hizmetleri, sosyal anlamda en uygun düzeyde gerçekleşecektir. Fakat kamunun uygulayacağı politikaların ekonomik büyüme performansı üzerindeki etkisi, tamamen kendi amaç fonksiyonuna göre şekillenmektedir. Modelde yer alan temsili hanehalkı fayda fonksiyonunun maksimizasyonunu amaçlayan kar amacı düşünmeyen iyi niyetli hükümet, ekonomik büyüme ve refah üzerinde olumlu etki sağlarken, seçim endişesi taşımayan, kendi fayda fonksiyonunu amaçlayan hükümet ise ekonomik büyüme ve refahı olumsuz olarak etkilemektedir (Barro 1990).

Özellikle kamunun alt yapı yatırımlarından kaynaklanan taşmalarını inceleyen Barro (1990), uzun dönemli içsel büyümenin kamu harcamaları ve vergi oranları gibi mali etkilerden kaynaklandığı düşünmektedir. Ekonomik büyüme oranı ile tasarruf oranının kamu harcamalarının milli gelir içerisindeki yeri ile birlikte artarak zirve yapacağını daha sonra da azalacağını savunmaktadır. Oluşacak zirve noktası, kamu sermaye stoğu harcamalarının verimliliğinin 1'e eşitlendiği seviyede gerçekleşecektir. Kamu sermaye stoğu harcamalarının verimliliğinin 1'in üzerinde olması durumunda ise ekonomik büyüme oranını olumsuz etkilemektedir. Optimum seviyenin altında veya üstünde gerçekleşen kamu sermaye stoğu, uzun dönem büyümeyi azaltmaktadır. Dolayısıyla kamu harcamalarının hangi tür mal ve hizmet için yapıldığı ve kamu harcamalarının hacmi önemli olmaktadır (Barro, 1990).

Barro (1991), özel yatırımların ve kişi başına düşen milli gelirin kamu tüketim harcamalarının GSYİH içerisindeki oranında meydana gelen artıştan olumsuz etkilendiğini ve dışlama etkisinin meydana geldiği sonucuna varmıştır. Barro (1991), düşük gelir seviyesine sahip ülkelerin, yüksek gelir seviyesindeki ülkelerin standartlarına ulaşabilmeleri için kamu harcamaları içinde beşeri sermayeye ayırdıkları payları arttırmaları gerektiğini düşünmektedir.

3. KAMU HARCAMALARI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİYE AİT TEORİK AÇIKLAMALAR

3.1. KAMU HARCAMALARI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN UNSURLARI

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki etkileşim, öncelikle üretken ve üretken olmayan kamu harcamaları şeklinde bir gruplama ile incelenebilir (Deverajan vd., 1996).

Üretken olmayan kamu harcamaları, gelişmiş ülke için ekonomik büyüme üzerinde kısa ve orta vadede negatif ve anlamsız bir etkiye neden olurken, az

gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise kısa vadede pozitif, orta vadede ise negatif etki meydana getirmektedir (Lin, 1994).

Kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkileri, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine bakılarak da incelenebilir. Bir ekonomi düşük durağan seviyede dengede yani az gelişmiş ise, kamu harcamalarındaki artma o ekonominin durağan denge üretim seviyesine yükselmesine neden olur. Öte yandan ekonomi gelişmiş yani durağan seviyede dengede ise, kamu harcamalarındaki artma durağan denge üretim seviyesinin düşmesi ile sonuçlanır (Yavaş, 1998).

Kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi, kamu harcamasının türüne göre de incelenmektedir. Barro ve Lee (1993), savunma ve eğitim harcamalarının verimlilik ve mülkiyet hakları üzerinde dolaysız pozitif etkileri olması sebebiyle bu kamu harcamalarını kamu tüketim harcaması olarak değerlendirmedikleri için savunma ve eğitim harcamaları haricindeki kamu tüketim harcamaları önemli ölçüde ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemektedir (Landau, 1986). Savunma ve transfer harcamaları ekonomik büyümeyi ciddi şekilde etkilememektedir. Eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir etkileşim oluşurken, kamu eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki meydana gelmemektedir. Easterly ve Rebelo (1993) göre ulaşım ve iletişim için yapılan kamu yatırımlarının artması ekonomik büyümeyi doğrudan etkilemektedir.

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki etkileşim kamu harcamalarının finansman şekline göre de ayrıma tabi tutulmaktadır. Kamu harcamalarının tahsil edilen vergilerle, halktan borçlanma yoluyla veya merkez bankasından alınan borçlarla finanse edilmesi halinde ekonomik büyüme negatif yönde etkilenecektir (Landau, 1986). Vergiler, işgücü ve sermayenin getirisini azaltırken fiziki ve beşeri sermaye birikimi açısından da teşviklerin oluşumunu engellemektedir.

3.2. KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ OLUMLU ETKİLERİ

İstikrarlı maliye politikalarının uygulanması işgücünün niteliğini, sermayenin verimliliğini ve işgücü ile sermaye girdilerinin arzını arttırarak ekonomik büyümeyi etkiler (IMF, 2001). Dolayısıyla maliye politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri öncelikle işgücü piyasasında oluşmaktadır.

Maliye politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, ekonomik büyümenin içsel veya dışsal oluşuna göre değişmektedir. İçsel büyüme modellerinde verimliliği etkileyen, beşeri ve fiziki sermaye yatırımlarını teşvik eden kamu harcama politikaları ekonomik büyüme oranını devamlı olarak değiştirmektedir.

Kamu kesiminin özel kesimden daha etkin olduğu durumlarda kamu harcamalarının artması, dışsal taşma etkileri oluşturabilir. Ekonomik büyümeyi arttırmayı amaçlayan kamu kesiminin yapması gerekenler aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- **Ekonomiyi Doğru İşletmelere Yönelmek ve Doğru İşletmelerde Karşılaştırmalı Üstünlük Oluşturmak:** Kamu kesimi verimli yatırımlardaki artışı sağlayarak, ekonomik büyüme ve kalkınma açısından optimalliği gerçekleştirebilir (Ram, 1986). Öte yandan teşvik politikalarıyla gelişme kapasitesi yüksek sektörlere önem verilerek ekonomik büyüme hızı arttırılabilir (Yülek, 1997). Gelişmekte olan ekonomiler, gelişmiş ekonomilerin seviyesine ulaşabilmek için ülkenin doğru ekonomik faaliyetlerde karşılaştırmalı üstünlüğünü gerçekleştirmek durumundadırlar (Reinert, 1999).
- **Altyapı Hizmetlerini Karşılama:** Kamu kesiminin altyapı hizmetlerini karşılamak hususunda klasik ve neoklasik iktisatçılar ortak görüş belirtmektedirler. Kamu kesimi, özel sektörün gelişmesini sağlayan altyapı çalışmalarını yaparak ve etkin sermaye arzını artırarak ekonomik büyümenin olumlu yönde etkilenmesini sağlayabilir (IMF, 2001).

- **Özel Yatırımları Teşvik Etmek:** Gelişmekte olan ülkelerde kamu ve özel sektör yatırımları birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir. Kamu ve özel sermaye birikimi doğru şekilde tamamlayıcı olduklarında, kamu projeleri girişimciliği artırır, özel yatırımları ve ekonomik büyümeyi geliştirir (Cao ve Li, 2001). Kamu yatırımları gerekli kamu mallarını sağlayarak özel yatırımlar için ortamı iyileştirmek suretiyle ekonomik büyümeyi geliştirebilir (Kelley, 1997). Barro'nun modeline göre kamu teşvikleri olmadığı zaman özel yatırımlar sadece kendi kar-zarar hesabını yapar, topluma kazandırdığı başka bir yararı düşünmez. Dolayısıyla teşviklerin olmaması yatırım düzeyini ideal düzeylerin altına indirecek ve ekonomik büyüme hızı da optimal düzeyin aşağısında kalacaktır (Yülek, 1997).
- **Standartlar Oluşturmak:** Standartlar oluşturmak kamunun yapması gereken görevlerden biridir. Neoklasik iktisadi görüşe göre işlem maliyetlerini düşürmek için standartlaşmış kitle üretiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Uzay, 2002).
- **Kalifiye Eleman Sağlamak:** Beşeri sermaye birikimini oluşturmak, işgücü verimliliğini ve buna bağlı olarak ekonomik büyümeyi gerçekleştirir. Öte yandan arz yetersizliği varsa kalifiye işgücü ve girişimci sağlamak kamunun görevi olmaktadır (Uzay, 2002).
- **Talep Oluşturmak:** Her arzın kendi talebini yaratacağından hareket eden Say kanununun geçerliliği sözkonusu değilse, kamu talep oluşturulmasında söz sahibi olmaktadır (Uzay, 2002).
- **Teknolojik İlerlemeyi Sağlanmak:** Kamu, ulus çapında üretimi gerçekleştirebilmek için üstün nitelikli talebin ve teknolojik olarak uygun malların talebinin oluşturulması ile teknolojik sınırları genişletmede öncü olabilir. Kamu tarafından sağlanan talep, yalnızca savaş ve altyapı hizmetleri için değil, gelecekte düşük maliyetli kitlesel üretim yapabilecek teknolojiye de geçmek açısından önemli olmaktadır (Uzay, 2002).

- **Politik İstikrarı Sağlamak:** İstikrarlı bir politika uygulaması ile yasal düzenleme ve etkin bürokrasiyi temin etmek için yapılan kamu harcamaları ekonomik büyümeyi arttırabilir (IMF, 2001).
- **Ulusal Savunmayı Sağlamak:** Kamu, uluslararası arenada oluşabilecek istismlara karşı koyabilir ve askeri savunma ile sermaye güvenliğini sağlayabilir (Uzay, 2002).
- **Sosyal Uyumu Oluşturmak:** Kamu yapacağı transfer harcamaları ile sosyal düzenin devamını sağlamaya yardımcı ederek ve işgücünün verimliliğini arttırarak ekonomik büyümeyi olumlu etkilenmesini sağlayabilir (Uzay, 2002).

3.3. KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında negatif etki oluşmasının nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- **Çarpıklık Yaratmak ve Özel Sektör Yatırımlarını Azaltmak:** Kamunun piyasa başarısızlıklarına çözüm bulmak için girişimde bulunması, piyasa başarısızlıklarının meydana getirdiği çarpıklıktan daha fazla çarpıklığa neden olmaktadır. Kamunun meydana getireceği çarpıklık nedeniyle oluşan rant kollama ve dışlama etkisi ekonomik büyümeyi olumsuz şekilde etkileyebilmektedir (Kelley, 1997). Kamu harcamaları gıda, konut, sağlık gibi alanlarda yapılıyorsa, bu alanlarda kamu harcamalarının özel sektörü ikame edici niteliği gereği dışlama etkisi ile özel sektör yatırımlarının daralmasına neden olmaktadır (Monadjemi ve Huh, 1998). Kamu harcamalarının özel sektör yatırımlarının yerini alarak piyasa ekonomisini olumsuz bir şekilde etkilemesi kaynak tipi dışlama olarak ifade edilebilir (Görgün, 1994). Kamu, vergiler ve borçlanma şekilleriyle özel yatırımcıyı dışlar ve gelecekte yüksek vergilerin oluşmasına neden olur. Kamu harcamalarının verimliliği azalmasa da kaynaklar özel sektörden kamu sektörüne doğru hareket ettiği için

vergileme ve borçlanmanın olumsuz etkileri ekonomik büyümeye negatif olarak yansımaktadır (Gwartney vd., 1998). Öte yandan rant kollama da ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilmektedir. Yani belli grupların rant kollaması kamu faaliyetlerinde çarpıklık oluşturarak ve etkinliği azaltmaktadır. Kamunun para ve maliye politikalarının birçoğu ekonomik değerleri çarpıtma eğiliminde olduğu için ekonomik sistemin verimliliğini azaltmaktadır (Ram, 1986).

- **Yozlaşmaya Yol Açmak:** Kamunun büyüklüğü arttıkça, gelirin yeniden dağıtılması ve düzenleyici faaliyetler daha da yavaş işlemektedir. Bu faaliyetler kişileri üretim yapmak yerine kamu desteği ile kişisel yönde gelir sağlamaya doğru kanalize eder (Gwartney vd., 1998). Kaynaklar servet oluşturmak yerine servet transferine doğru hareket eder. Bu hareket ise ekonomik büyümeyi geriletir ve gelir düzeyinin ekonominin mevcut gelir seviyesinin altına kadar inmesine neden olur.
- **Azalan Getirilerin Ortaya Çıkması :** Mevcut piyasa şartları kamu kesiminin büyümesi ile azalan getirilerin ortaya çıkmasına neden olur (Gwartney vd., 1998). Kamu kesiminin ana fonksiyonlarını yapıyor olması piyasanın etkin işleyişini ve ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkiler. Kamu harcamaları, altyapı ve eğitim gibi harcamalara doğru alanını genişletirse, özel sektör bu yatırımları daha etkin bir şekilde yapabiliyor olsa ekonomik büyümeyi ve performansı pozitif(olumlu) yönde etkileyecektir. Şayet kamu kesimi genişlemesini sürdürürse yapılan harcamalar artarak daha az verimli alanlara doğru yönelecektir. Yani kamu kesiminin büyümesi, negatif getirinin oluşmasına neden olacak ve bu durumda ekonomik büyümeyi geriletecektir (Uzay, 2002).
- **Piyasa Şartlarına Hemen Uyum Sağlayamamak:** Kamu kesimi meydana gelebilecek değişimlere hemen uyum sağlamakta yavaş hareket eder. Piyasa şartları ile mukayase edildiğinde kamu kesimi, oluşacak olumsuz durumları ortadan kaldırmak konusunda ve değişen şartlara, yeni bilgiye ve yeni teknolojilere adapte olmada sıkıntı yaşamaktadır (Uzay, 2002).

Politik süreç, ekonomik büyümeyi meydana getirecek müteşebbis hareketleri sınırlamaktadır. Müteşebbisler yeni ve daha iyi teknolojileri, daha iyi üretim yöntemlerini, önceden bilinmeyen olanakları ortaya çıkardıkça, mevcut kaynaklarla daha kaliteli mal ve hizmet üretimi yapabilirler (Gwartney vd., 1998). Kamu kesiminde bu yönde bir değişim çok yavaş olduğu için piyasa sektörüne göre nisbi olarak kamunun genişlemesi ekonomik büyümeyi sınırlandırmaktadır.

- **Düşük Verimlilik:** Kamu kesiminde faktör verimliliği özel sektöre göre nispeten daha düşük seviyededir. Kamunun ekonomik sisteme müdahale etmek için kullandığı para ve maliye politikaları, ekonomik sistemin verimliliğini düşürmektedir. Kamu kesiminin yapı olarak büyük olması, kaynakların verimsiz alanlarda kullanılmasına neden olmakta ve ekonomik büyümeyi etkilemektedir (Ulutürk, 2001).

3.4. WAGNER HİPOTEZİ

Wagner hipotezi, literatürde ampirik çalışma olarak analiz edilen ilk kavram olmasının yanında en çok tartışılan konudur. Wagner'in geliştirmekte olan ülkelerdeki temel ihtiyaçların karşılanmasının kaçınılmaz olduğunu ve kamu faaliyetleri ile harcamalarının arttığını savunduğu görüşü üzerinde ortak fikir birliği sağlanmaktadır.

Gelir seviyesi düşük toplumlar yiyecek, savunma, giyinme gibi temel ihtiyaçlarını gerçekleştirmek zorundadırlar. Gelir seviyeleri belli bir düzeyin üzerine çıktığı zaman kamu faaliyetlerini içeren yeni talepler oluşmakta ve kamu faaliyetlerindeki talebin gelir esnekliği pozitif olmaktadır. Özel mallara göre kamu mallarının talebinde artış yaşanmaktadır (Bennett ve Johnson 1980).

Wagner (1890), kamu harcamalarını özel tüketim harcamaları gibi içsel bir değişken olarak düşünerek, kamu harcamalarının milli gelirdeki artışın nedeni olmadığını fakat milli gelirdeki artışın bir sonucu olduğunu ifade etmektedir (Singh ve Sahni, 1984).

Bairam (1995), Wagner hipotezinde belirtilen kamu harcamalarındaki artışın, milli gelirdeki artıştan daha fazla olduğunu ifade etmektedir ve bu durumu aşağıdaki eşitlikte göstermektedir.

$$G_t = AY_t^\beta \quad \text{ve} \quad \varepsilon_t = \beta$$

G_t : t dönemindeki toplam kamu harcamaları

Y_t : t dönemindeki milli gelir ya da gayrisafi yurtiçi hasıla

ε_t : t dönemindeki gelir esnekliği

Yukarıdaki denklemde Wagner hipotezinin geçerli olabilmesi için ε_t ve sabit olan β 'nin 1'den büyük olması gerekir. Buna göre kamu tarafından sunulan eğitim, kültür ve sağlık gibi sosyal refahı artıran hizmetlerin talebi gelire bağlı bir şekilde arttığı için kamu malları lüks mallar olarak ifade edilmektedir (Abizadeh, 1986).

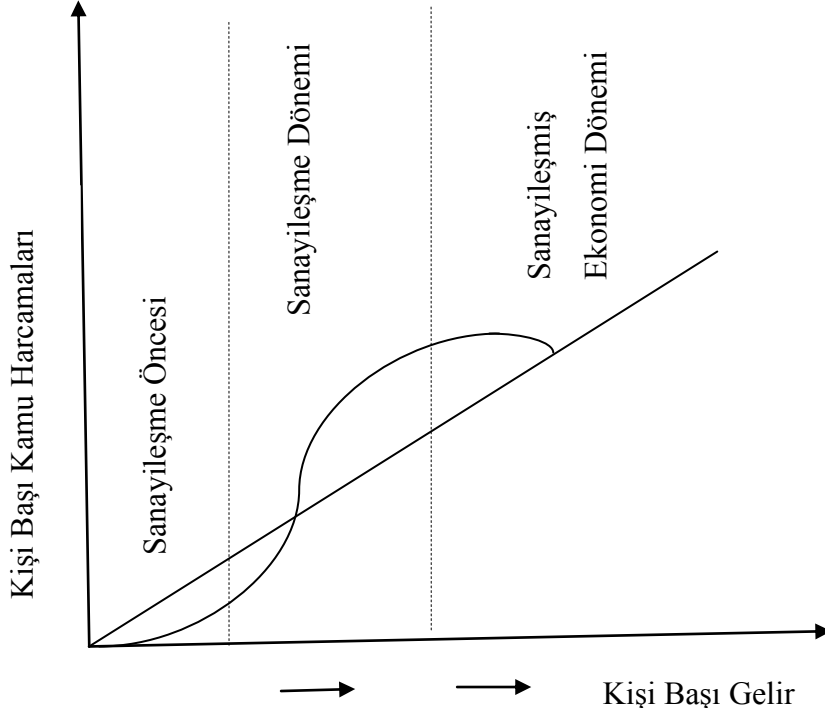
Wagner, ekonomik büyüme sonrasında kamu harcamalarının yanı sıra vergilendirmenin de artacağını düşünmektedir. Çünkü devletin kanun yapma ve yönetim işlevinde rolünün artması finansal olarak sorumluluklarını arttırmaktadır. Bu durum için Wagner, nisbi vergi tarifesi uygulanmasını önermektedir. Vergilendirmede eşitlik ilkesini savunan Wagner, vergilendirme konusu ve vergi yükünün dağılımı ile bütçenin harcamalar kaleminden ayrı olarak düşünülmesi gerektiği gibi konuları ele almıştır. Vergilendirme ile ilgili durumları sosyal refah açısından incelemiş ve vergilendirmenin mali ilkesini cari gelir dağılımının uygunluğu varsayımına dayandırmıştır. Wagner'e göre vergi yükünün dağılımı kamu maliyesinin bir sorunudur ve kamu harcamaları da genel ekonomiyi ilgilendirmektedir (Musgrave, 1958).

Wagner (1890), sanayileşmiş ekonomilerde kamu harcamalarındaki artışın kaçınılmaz olduğunu düşünerek, sanayileşme süresince o ekonomideki kişi başına düşen gelir arttığı için devletin koruyucu, düzenleyici ve eğitici faaliyetlerinin de artacağını dolayısıyla toplam harcamalar içinde kamu harcamalarının da fazlalaşacağını ifade etmiştir. Kişi başına gelirin artması, kamu harcamalarının atmasına neden olmaktadır. Buradan hareketle kamu harcamalarının milli geliri

arttırıcı bir özelliğinin olmaması sebebiyle politika aracı olarak kullanılması uygun değildir (Ansari vd., 1997).

Sanayileşme düzeyi arttıkça kişi başına gelire bağlı olarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Grafik 4’de görülmektedir.

Grafik 4. Kişi Başına Gelir ile Kişi Başına Reel Kamu Harcamaları



Kaynak: Önder, İ. (1974). *Türkiye’de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927-1967*. İstanbul Üniversitesi Yayını, No: 330

Wagner hipotezi, kamu harcamaları ile milli gelir arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını savunmaktadır. Yani Wagner hipotezinde nedensellik ilişkisinin yönü, milli gelirden kamu harcamalarına doğru şekillenmektedir.

Wagner hipotezi de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çok sayıda ampirik çalışmaya konu olmuştur. Wagner hipotezini destekleyen sonuçlar elde eden çalışmalar; Bird (1971), Krzyzaniak (1974), Önder (1974), Landau (1983), Abizadeh ve Gray (1985), Yaser ve Rajan (1985), Landau (1986), Ram (1986), Ram (1986b), Scully (1986), Ram (1987), Nagarajan ve Spears (1990), Courakis (1993), Murthy (1993), Sattar (1993), Murthy (1994), Oxley (1994), Yıldırım (1994), Lin (1995), Abizadeh ve Yousefi (1996), Ahsan vd. (1996), Cotsomitis vd. (1996), Payne ve

Ewing (1996), Cheletsos ve Kollias (1997), Ghali, (1997), Ansari vd. (1997), Yamak ve Küçükkale (1997), Terzi (1998), Demirbaş (1999), Thornton (1999), Asseery vd. (1999), Günaydın (2000), Taşseven (2000), Al-Faris (2002), Günalp ve Gür (2002), Bağdigen ve Çetintaş (2003), Halıcıoğlu (2003), Sarı (2003), Al-Obaid (2004), Arısoy (2005), Loizidies ve Vamvoukas (2005), Iniguez-Montiel (2009) şeklinde sıralanabilir.

Ayrıca kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Keynes ve Wagner hipotezleri açısından destekleyen ampirik çalışmalarda yapılmıştır. Bird (1971), Beck (1979), Singh vd. (1984), Khan (1990), Ansari (1993), Oxley (1994), Biswal vd. (1999), Şimşek (2004) şeklinde sıralanabilir.

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşan çalışmalar da vardır. Bunlar; Beck (1979), Mann (1980), Abizadeh ve Gray (1985), Sattar (1993), Ashworth (1994), Hayo (1994), Hsieh vd. (1994), Ansari vd. (1997), Arghyrou (1998), Sinha (1998), Burney ve Al-Mussallam (1999), Çavuşoğlu (2005), Huang (2006).

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen Wagner ve Keynes hipotezlerini araştıran ampirik çalışmalardan farklı sonuçlar çıkması çalışmada kullanılan verilerin miktarı ve güvenilirliği, verilerin dönemi, verilere uygulanan test teknikleri, ekonometrik çalışmalarla ilgili durumlar ve testlere katılmayan değişkenlere bağlı olabilir.

3.4.1. Wagner Hipotezi Çerçevesinde Kamu Harcamalarındaki Artışların Nedenleri

Wagner hipotezine göre ekonomik kalkınma aşamasında kamu sektörünün ekonomik faaliyetleri özel sektörün ekonomik faaliyetlerine göre artış eğilimine geçer (Bird, 1971). Wagner kamu harcamalarının artışını üç temel nedene bağlamıştır (Aktan, 1995) (Sinha, 1998) (Thornton, 1999).

Birinci neden; sanayileşme ve modernleşme faaliyetleri kamu sektörünün özel sektör yerini almasına ve kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır.

Yani özel sektör ticari dalgalanmalar olduğunda sermayeyi yanlış yönlendirerek etkin olmayan alanlarda ekonomide spekülasyonların oluşmasına sebebiyet vermektedir. Bu sebeple de ticari dalgalanmalar daha da artmaktadır. Dolayısıyla sanayileşmenin getirdiği avantajlardan biri olan teknik alandaki ilerlemeler kamu sektörünü özel seköre alternatif olarak ortaya çıkarmaktadır (Peacock ve Wiseman, 1967).

İkinci neden; ekonomik büyüme gerçekleştiği zaman kültür ve refah harcamalarında da bir artış yaşanacaktır. Çünkü reel gelir artışı, gelir elastikiyeti yüksek olan kültür ve refah harcamalarını arttırır. Wagner'e göre eğitim ve kültür faaliyetleri özel sektörden ziyade kamu sektörü tarafından daha iyi gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla kamu sektörünün genişlemesi bireylerin tüketim alışkanlıklarının eğitim ve kültür faaliyetlerine yönelmesi ve temel ihtiyaçlarının karşılanmasından sonra mümkün olacaktır.

Üçüncü neden ise doğal tekellerin finansmanı ve yönetilmesi için devlet müdahalesi zorunlu olmaktadır. Yani ölçek ekonomilerinin geçerli olduğu endüstrilerde devletin tüketiciyi koruyan önlemler alarak bu endüstrileri kendi yönetimine almasıyla özel sektör devre dışı kalmaktadır. Posta ve telekomünikasyon faaliyetleri, elektrik üretim ve dağıtımı ile demiryolları bu duruma örnek olabilir. Demiryolları gibi doğal tekellerin devletin yönetimi altında olması gerekmektedir. Çünkü doğal tekellerin finanse edilmesi için gereken yüksek miktardaki kaynak ancak kamu sektöründe vardır ve özel sektör bu finansmanı karşılayacak kadar kaynağa sahip değildir.

Tanzi ve Schuknecht (1995) ise sanayileşmiş ülkelerdeki kamu harcamalarında yaşanan artışın nedenlerini üç başlık altında toplamıştır. Bunlardan ilki, Baumol (1967)'un ortaya koyduğu nispi fiyat etkisidir. Nispi fiyat etkisine göre, özel sektörde verimlilik artışı hızlı şekilde gelişirken kamu sektöründeki giderek sifira yaklaşan verimlilikten dolayı bu sektördeki ürün fiyatları nispi olarak yükselmektedir. Gelir ve fiyat esneklikleri kamu ve özel sektörün ürünlerindeki talebi eşit şekilde arttırırsa, kamu harcamalarının toplam harcamalardaki payı yükselecektir. Yani kamu sektörü tarafından üretilen mallara olan talebin gelir esnekliği 1'den büyük olursa, gelir artışına bağlı olarak kamu harcamaları üzerinde

nispi fiyat etkisi etkili olurken, düşük talep açısından da fiyat esneklikleri aynı etkiyi göstermektedir. Nispi fiyat etkisinin temel dayanağı, Lindert (1994)'e göre, Wagner hipotezidir. Wagner hipotezi, kamu mallarını lüks mal grubunda yer aldığını ve bu malların talep edilen miktarlarının gelirdeki artışa göre her fiyat seviyesinde artacağını ifade etmektedir.

Wagner hipotezi, sanayileşmiş ülkelerdeki artan kamu harcamalarının ikinci nedeni olarak transfer harcamalarındaki artışları göstermektedir. Ekonomik büyüme ile birlikte kişilerin gelir seviyeleri yükseldikçe çeşitli hizmetlere olan talepleri artmakta, yaşlı nüfusun çoğalması sosyal güvence ile ilgili talepleri artırmakta ve gelir artışından kaynaklanan gelir dağılımındaki adaletsizlik sonucunda devlet transfer harcamalarını fazlalaştırarak toplam kamu harcamalarının da artmasını sağlamış olmaktadır (Sarı, 2003).

Tanzi ve Schuknecht (1995)'in sanayileşmiş ülkelerdeki kamu harcamalarında yaşanan artışın üçüncü nedeni ise, sanayileşmiş ülkelerde devletin, sonradan ortaya çıkan ve ekonomik büyüme ile ilgili yeni görevler üstlenmesidir. Tüketicinin ve çevrenin korunması, yüksek öğretimin geliştirilmesi gibi sonradan ortaya çıkan ve ekonomik büyüme ile ilgili yeni görevler, toplam kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır. Ekonomik büyüme ile sonradan ortaya çıkan bu yeni görevler, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde oluşmadığı için, toplam harcamalar içindeki payları da ciddi değerlerde olmayacaktır.

3.4.2. Wagner Hipotezine Göre Oluşturulan Modeller

Kapeluck (2001), Wagner'in çalışmasında yer verdiği kamu harcamalarındaki artış ifadesinin gerektiğince açık olmadığına değinerek, kamu harcamalarındaki artış ile belirtilmek istenenin kamu harcamaları miktarındaki artış veya toplam kamu harcamalarının GSMH içerisindeki artış oranı ya da kamu sektörünün toplam ekonomi içerisindeki oranı mı olduğunun açık olarak yer verilmediğini ileri sürmektedir. Buradan hareketle Wagner'in görüşlerinden birçok model ortaya çıkmıştır (Abizadeh, 1986).

3.4.2.1. Peacock – Wiseman Modeli

Peacock ve Wiseman (1967), Wagner'in kamu harcamalarının artışı hakkındaki görüşlerini genel itibariyle desteklemektedir. Kamu harcamalarındaki artışın GSMH ile ilişkisini aşağıdaki denklemden yararlanarak açıklamaya çalışmıştır.

$$KH = f (GSMH)$$

KH: Kamu Harcamaları

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

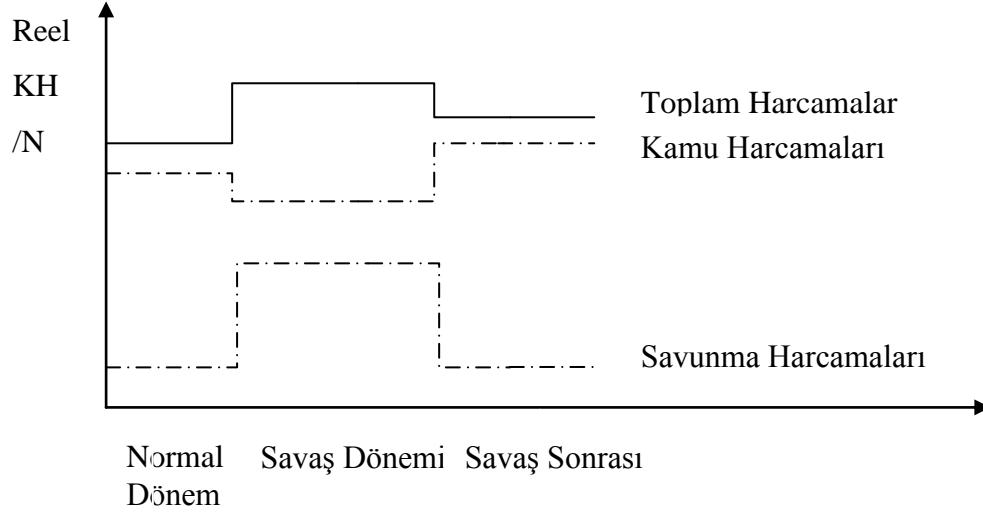
Peacock ve Wiseman (1967), kamu harcamalarının artışı hakkında şu varsayımları ortaya koymuştur.

- Devlet, hali hazırdaki kaynakları kullanırken her zaman rasyonel davranır.
- Devlet her zaman toplumun isteklerine karşı duyarlı hareket eder.
- Vergi mükellefleri yüksek vergi oranlarını benimsemekte zorlanmaktadır.

Peacock ve Wiseman yukarıdaki varsayımlardan hareketle sıçrama tezi olarak bilinen hipotezlerini ortaya çıkarmışlardır. Henrekson (1993), Peacock ve Wiseman hipotezini dört gruba ayırarak incelemiştir.

Güçlü Grup: Güçlü gruba göre, kişi başına düşen toplam reel kamu harcamaları, savaşlar gibi önemli durumların olduğu dönemlerde özellikle savunma harcamalarının artması ile kademeli şekilde artar. Savaş sonrası dönemde ise savunma harcamaları normal seviyesine geri döner fakat savaş döneminde azalan diğer kamu harcamaları normal dönemdeki seviyesinden daha fazla artış göstermektedir.

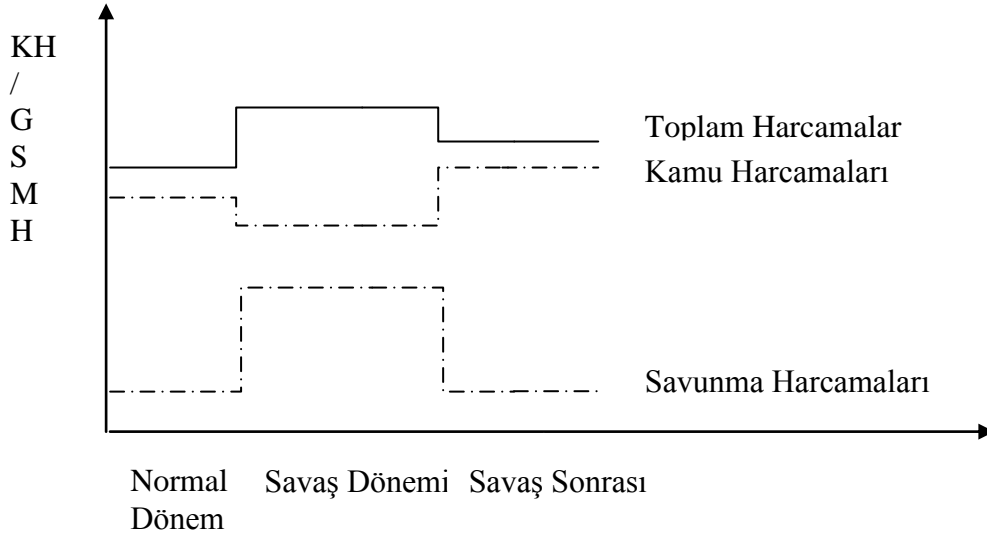
Grafik 5. Peacock ve Wiseman Hipotezi Güçlü Grup



Kaynak: Henrekson, M. (1993). The Peacock Wiseman Hypothesis, *The Growth of The Public Sector Theories and International Evidence*, (Der.: Norman Gemmill), England: Edward Elgar

Yarı Güçlü Grup: Yarı güçlü gruba göre, GSMH artışı ile kamu harcamalarının oranı, savaş döneminde savunma harcamalarının artması nedeniyle artacaktır. Normal dönemde azalan savunma harcamalarına karşılık kamu harcamalarının GSMH'daki oranı diğer kamu harcamalarının artması sebebiyle artacaktır.

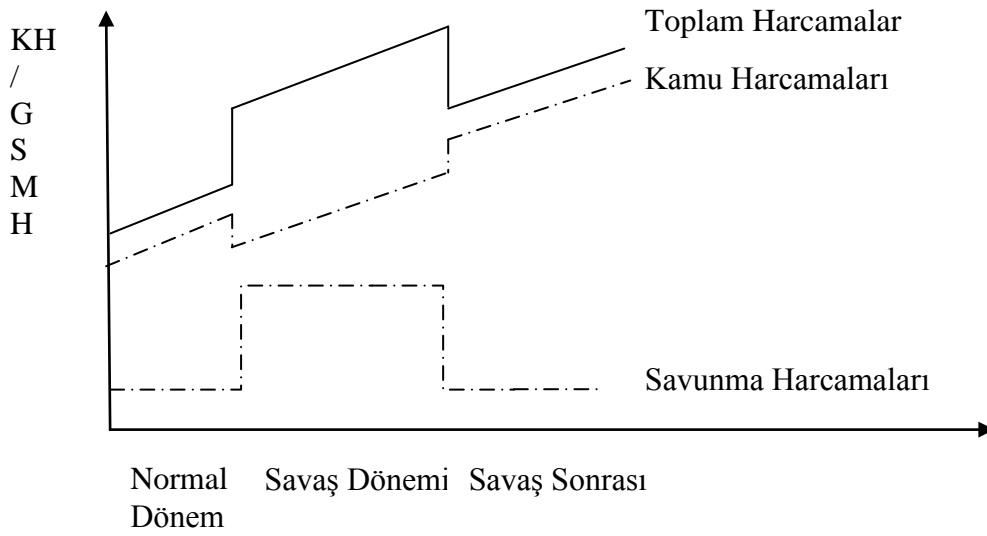
Grafik 6. Peacock ve Wiseman Hipotezi Yarı - Güçlü Grup



Kaynak: Henrekson, M. (1993). The Peacock Wiseman Hypothesis, *The Growth of The Public Sector Theories and International Evidence*, (Der.: Norman Gemmill), England: Edward Elgar

Zayıf Grup: Zayıf gruba göre ise GSMH içindeki kamu harcamalarının oranı, savaş döneminde savunma harcamalarının artması nedeniyle artarken, diğerler gruplardan farklı olarak kamu harcamalarının GSMH içerisindeki oranı normal dönemde de artma eğilimi içinde olacaktır. Normal döneme geçildiğinde ise savunma harcamaları eski seviyesine gelirken artış göstermemektedir. Öte yandan toplam kamu harcamaları artış trendini normal dönemde devam ettirmektedir.

Grafik 7. Peacock ve Wiseman Hipotezi Zayıf Grup



Kaynak: Henrekson, M. (1993). *The Peacock Wiseman Hypothesis, The Growth of The Public Sector Theories and International Evidence*, (Der.: Norman Gemmill), England: Edward Elgar

Şekilsiz Grup: Şekilsiz gruba göre kişi başına düşen kamu harcamaları ya da kamu harcamalarının GSMH içerisindeki payı, normal dönem, savaş dönemi, savaş sonrası dönemde de benzer hareketleri sergilemektedir.

Ayrıca Peacock - Wiseman modelinde kamu harcamaları gayrisafi milli hasılanın bir fonksiyonu iken Mann tarafından 1980 yılında geliştirilen bir modelde ise, gayrisafi milli hasıla içerisinde kamu harcamaları gayrisafi milli hasılanın bir fonksiyonudur. Peacock ve Wiseman'ın Mann tarafından geliştirdiği model aşağıdaki şekilde formüle edilmiştir (Taşseven, 2000).

$$KH / GSMH = f(GSMH)$$

Peacock ve Wiseman'ın geliştirilmiş modelinde kamu harcamalarının GSMH içerisindeki oranının, reel gayrisafi milli hasıla esnekliğinin sıfırdan büyük olması şartıyla Wagner hipotezi geçerli sayılmaktadır.

3.4.2.2. Goffman ve Mahar Modeli

Goffman ve Mahar, ekonomik büyümenin kamu sektörüne ait hizmetleri artırdığını desteklemektedir. Ayrıca milli gelirin yanında nüfus ve fiyat değişmelerinin de kamu harcamalarını açıklamada dikkate alınması gereken unsurlar olduğunu düşünmektedirler. Çünkü savunma harcamaları nüfus değişmelerine göre değişiklik göstermezken, sağlık, eğitim gibi harcamalar nüfus artışıyla pozitif ilişkili olarak değişirler (Taşseven, 2000).

Goffman ve Mahar, kişi başına GSMH değişkenin kullanarak aşağıdaki modeli oluşturmuşlardır.

$$KH = f (GSMH / N)$$

KH: Kamu Harcamaları

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

N: Nüfus

Goffman ve Mahar'ın modelinde kamu harcamalarının kişi başına gelir esnekliğinden büyük olması halinde Wagner hipotezi geçerli sayılmaktadır (Taşseven, 2000).

3.4.2.3. Musgrave Modeli

Ekonominin gelişme sürecine dayanarak kamu sektörünün rolünün değiştiğini vurgulayan Musgrave, değişimin özellikle eğitim ve sağlık harcamaları ile diğer sosyal harcamalar lehine olduğunu ifade etmektedir (Gemmell, 1993).

Musgrave, büyümenin bir işareti olarak kişi başına gelir değişkenine modelinde yer vermiştir ve kamu ile özel sektör arasında kaynakların kullanımında verimliliğin temel alındığı varsayımını savunmaktadır. Çünkü özel mallar üretilirken malların ağırlıklı olarak içsel faydası dikkate alınırken, kamu mallarının üretiminde dışsal faydası yoğun olan mallar önemli olmaktadır (Gemmell, 1993). Musgrave modelini aşağıdaki gibi formüle etmiştir.

$$KH / GSMH = f (GSMH / N)$$

KH: Kamu Harcamaları

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

N: Nüfus

Musgrave modeline göre Wagner hipotezinin geçerli olabilmesi için gayri safi milli hasıla içinde kamu harcamalarının oranının kişi başına gayri safi milli hasılaya olan esnekliğinin sıfırdan büyük olması gerekir.

3.4.2.4. Gupta ve Michas Modeli

Gupta, sosyal gelişmenin sonrasında kamu harcamalarındaki değişim oranını modeline ilave ederek, kamu harcamalarının yapısındaki değişimleri gösteren modelini 1967 yılında geliştirmiştir (Henrekson, 1993).

Michas ise Wagner hipotezinde tek bir formül kullanılmasının Wagner hipotezinin sonuçlarına ulaşırken esnekliğin hesaplanmasında veya verilerin doğru olarak saptanmasında oluşabilecek sorunları ortadan kaldırmakta kolaylık sağlayacağını ifade etmiştir. Gupta ve Michas modellerini aşağıdaki gibi formüle etmişlerdir (Taşseven, 2000).

$$\text{Log} (KH / N) = f (GSMH / N)$$

KH: Kamu Harcamaları

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

N: Nüfus

Log ifadesi, değişkenin logaritmasının alındığını göstermektedir.

Kişi başına düşen kamu harcamalarının kişi başına düşen GSMH'ya göre esnekliğinin birden büyük olması Wagner hipotezini desteklemektedir.

3.4.3. Wagner Hipotezine Yapılan Eleştiriler

Wagner'in, hipotezini oluştururken iki önemli unsurun etkisi altında kaldığı gözlemlenmektedir. Öncelikle ele aldığı dönem buhar makinelerinin icat edilmesi ve sanayileşme sürecinin başlangıç yıllarını kapsamaktadır. İncelenen ülkelere bakıldığında sanayileşme aşamasında olan ülkeler göze çarparken, diğer ülkeler ise ekonomik olarak üstün olmadıkları bir konumdadırlar. Dolayısıyla ülkeler arasında yapılan ampirik çalışmalarda gelişmekte olan ülkelerin globalleşme sürecinde uluslararası arenada karşılaştırmalı olarak kendilerinden daha üstün birçok ülkeye göre sanayileşme sürecini tamamlamaya çalıştıkları dikkate alınmamıştır (Önder, 1974).

Bir diğer etki, Wagner'in mensup olduğu tarihçi okulun etkisi altında kalarak, görüşlerinin bütün ülkelerde geçerli olabileceğini varsaymasıdır. Wagner, ülkelerin içinde buldukları dünya ekonomisinin dış etkileri ve ülkelerin iç şartlarını göz önünde bulundurmadan hareket etmiştir (Önder, 1974).

Wagner hipotezine yapılan eleştirilerden bir diğeri de bir ülkede kişi başına düşen gelirdeki artış kadar harcama oranının artacağı ve zaman içinde artan bir oranın belli bir andaki yüksek bir orandan oldukça farklı olacağı iddiasına gelmiştir. Yani herhangi bir dönemdeki Q ülkesinde ortalama kişi başına düşen gelir seviyesi, W ülkesinden daha fazla olduğunda Q ülkesinin W ülkesine kıyasla milli gelir içerisinde daha fazla kamu harcaması yapmış olmasını varsaymak yanlış bir düşüncedir (Bennett ve Johnson, 1980).

Wagner, kamu sektörünün genişlemesinin bir sınırı olması gerektiğini savunmaktadır. Fakat bu sınırın ne kadar olacağı konusunda açık bir ifade olmadığı için eleştirilere maruz kalmıştır (Gemmell, 1993).

Wagner, kamu hizmetleri kesimi ile kamu işletmelerinin harcamalarını birlikte ele alarak kamu harcaması şeklinde nitelendirmiştir. Fakat kamu işletmeleri devletin piyasa için yaptığı kamu üretimidir ve kamu hizmetlerine yapılan harcamaların dışında değerlendirilmelidir (Bulutoğlu, 2004).

Wagner hipotezine göre ekonomik kaynakların özel sektörden çok kamu sektörüne ayrılması daha doğrudur. İnsanlar, demokratik bir toplumdaki devletin fonksiyonlarını gerekli olan ve olmayan şeklinde ayrıma tabi tutmaktadırlar. Bu durum itibariyle de Wagner hipotezi ekonomistler ve maliyeciler tarafından eleştirilmiştir (Peterson, 1994).

Wagner, sanayileşme sonrasında kamu harcamalarının artmasının neden gerekli olduğu konusunda açıklama yapmamıştır. Ayrıca devletin büyümesinin ne gibi sonuçları olabileceğini, kamu ekonomisinin rolünün ve fonksiyonlarının genişlemesinin etkilerinin neler olduğu konusunda görüş belirtmemiştir. Wagner hipotezinin üzerinde durduğu yıllar, sanayileşmenin yoğun yaşandığı yıllar olurken Wagner hipotezinde, sanayileşme sonrasındaki yıllarda kamu harcamalarındaki artışın devam edip etmeyeceği hakkında bir ifadeye yer verilmemektedir.

3.5. KEYNES HİPOTEZİ

Kamu harcamaları, iktisat literatüründe incelenme tarzı bakımından maliye literatüründen ters şekilde ele alınır. Özellikle makro iktisatta oluşturulan modellerde kamu harcamalarının milli gelir üzerine etkileri incelenir. Keynesyen modellerde reel ve transfer harcamaları şeklinde ayrılan kamu harcamalarının çoğaltan aracılığıyla milli geliri nasıl etkilediği araştırılmaktadır.

Keynes (1936) ve Keynes hipotezini savunan iktisatçılara göre kamu harcamaları otonom ve dışsal bir faktördür. Çünkü ekonomik büyümeyi etkileyebilen ve kısa dönem dalgalanmaları düzenleyen bir politika aracı olarak kullanılabilir. Bu görüşten hareketle gelişmekte olan pek çok ülke ekonomik büyüme ve kalkınmayı arttırabilmek için kamu kesiminin ekonomiye müdahale etmesini uygun görmektedir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde yaşanan piyasa başarısızlığı kamu harcamalarının bir politika aracı olarak kullanılmasını gerekli kılar. Devlet açısından, özel ve sosyal çıkarlar arasındaki çatışmaları uyumlaştırdığı, yabancılar tarafından sömürülmeyi engellediği ve toplumsal açıdan, istenen yatırımları arttırdığı için kamu harcamaları önemlidir (Ansari vd., 1997).

Keynes'e göre dıřsal bir deęiřken olarak nitelendirilen kamu harcamalarındaki artıřın mili gelirden bir artıřa neden olacaęı dūřunūldūęunde kamu harcamaları ile ekonomik būyūme arasındaki nedensellięin yōnū ortaya çıkmaktadır (Singh ve Sahni, 1984).

Wagner hipotezindeki nedenselliğin geçerli olduğu bir durumda Keynes hipotezinin nedenselliği kabul edildiğinde oluşturulacak modellerde eşanlı sapma problemi ortaya çıkmaktadır. Ters durumda ise Keynes hipotezine ait nedenselliğin geçerli olması gerektiğinde Wagner hipotezinin nedenselliği esas alınırsa bu sefer de kamu maliyesi alanındaki çalışmalar için eşanlı sapma problemi oluşmaktadır (Singh ve Sahni, 1984).

Keynes hipotezi geliřmiř ve geliřmekte olan ūlkelerde çok sayıda ampirik çalıřma ile test edilmiřtir. Bird (1971), Ram (1986), Holmes ve Hutton (1990), Oxley (1994), Ghali (1998), Asseery vd. (1999), Biswal vd. (1999) Keynes hipotezini destekleyen ampirik çalıřmalar olarak sıralanabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1998 - 2010 YILLARI ARASINDA KAMU HARCAMALARI - EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

1. KAMU HARCAMALARI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN LİTERATÜR İNCELEMESİ

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelenmesi, Wagner'in 1883 yılında yazdığı eserini Musgrave'in 1958 yılında İngilizce'ye tercüme etmesiyle hız kazanmış ve kamu harcaması ile ekonomik büyümeyi farklı açıdan ele alan çalışmaların sayısı giderek artmaya başlamıştır. Kamu harcaması ve ekonomik büyüme ile ilgili yapılan ilk çalışmalarda kamu harcamalarının elastikiyetlerinin analiz edilmiş olduğu görülmektedir.

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin araştırılmaya başlanmasıyla da literatürde geçerli olan beş farklı model ortaya çıkmıştır (Sinha, 1998).

Model 1. $G = f (Y)$ Peacock-Wiseman (1961)

Model 2. $GC = f (Y)$ Pryor (1968)

Model 3. $G = f (Y / N)$ Goffman (1968)

Model 4. $G / N = f (Y / N)$ Gupta (1967) ve Michas (1975)

Model 5. $G / Y = f (Y)$ Mann (1980)

Model 6. $G / Y = f (Y / N)$ Mann (1980)

G: Kamu harcamaları

GC: Toplam Kamu Harcamaları

Y: Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH)

N: Nüfus

Model 1, Wagner hipotezinin en basit şeklidir ve en çok kullanılanıdır.

Tablo 6. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme ile İlgili Yapılan İlk Çalışmalar

Çalışmayı Yapanlar	Tahmini Elastikiyet ve Ülkeler	Harcama Elastikiyeti Bulguları
Martin ve Lewis (EG/KBÜ)x (GSMH/KBÜ) (1956)	(EG/KBÜ)x (GSMH/KBÜ) Çeşitli Ülkeler İçin	>1 Toplam Harcamalar
Williamson (1961)	(EG/KBÜ)x (GSMH/KBÜ) Çeşitli Ülkeler İçin	> 1 Toplam Harcamalar
Höök (1962)	EG x Y (1913-1958) İsveç için	> 1 Tüm işlevler için > Ekonomik kategoriler için
Emi (1963)	EG x Y Japonya 1880-1960 Japonya 1900-1960	>1 Ekonomik kategori <1 Fonksiyonel olarak
Veverka (1963)	EG x Y U.Kingdom, 1790-1830 U.Kingdom, 1850-1890 U.Kingdom 1910-1961	< 1 Toplam Harcamalar < 1 Toplam Harcamalar > 1 Toplam Harcamalar
Andic ve Veverka (1964)	EG x Y Almanya, 1913-1958	> 1 Fonksiyonel olarak > 1 Ekonomik kategori
Thorn (1967)	(EG/ KBÜ) x (GSMH/KBÜ) Farklı Ülkeler	> 1 Kamu harcamaları
Goffman ve Mahar (1968)	EG x GSMH 6 Karayip Ülkesi 1940-1965	> 1 Toplam Harcamalar
Gupta (1958)	(EG/ KBÜ) x (GSMH/KBÜ) Farklı Ülkeler	> 1 Toplam Harcamalar
Pryor (1968)	(EG/ KBÜ) x (GSMH/KBÜ) Farklı Ülkeler	< 1 Toplam Harcamalar
Lall (1969)	(EG/ KBÜ) x (GSMH/KBÜ) 46 gelişmekte olan ülke	< 1 Toplam Harcamalar
Musgrave (1969)	(EG/KBÜ) x (GSMH/KBÜ) 40 ülke	< 1 Toplam Harcamalar
Henning ve Tussing (1974)	(EG/KBÜ) x (GSMH/KBÜ) ABD 1900-1971	> 1 Toplam Harcamalar
Wagner ve Weber (1977)	(EG/KBÜ) x (GSMH/KBÜ) 34 Ülke 1950 - 1972	< 1 Toplam Harcamalar
Pluta (1979)	(EH/KBÜ) x (GSMH/KBÜ) Tayvan, 1952-1975	> 1 Toplam Harcamalar

EG: Kamu Harcamaları Elastikiyeti, Y: Milli Geliri, KBÜ: Kişi Başına Üretimi, GSMH: Gayrisafi Milli Hasıla

Kaynak: Bennett, J. T. ve Johnson, M. H., (1980). *The Political Economy of Federal Economic Growth, 1959-1978*. College Station: Texas A. M. University Press, s.59-95, Devletin Büyümesi Teorileri (Çev.:Aytaç Eker), http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/eker-bennett-devletbuyumesi.htm (22.05.2010).

Gupta (1967), İngiltere'nin 1890-1962 yılları arasındaki verilerini kullanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi regresyon analizi ile incelemiştir. Analiz sonucunda 1890-1962 döneminde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur. Gupta (1967), Almanya için 1881-1958 dönemini kapsayan kamu harcamaları ve ekonomik büyüme verilerini kullanarak regresyon analizi yapmıştır. Verilerin kullanıldığı dönem itibariyle kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Gupta (1967), A.B.D.'nin 1923-1961 yılları arasında kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi regresyon analizini kullanarak araştırmıştır. Analizin sonucunda kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Gupta (1967), Kanada için 1926-1960 yıllarını kapsayan verileri kullanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini regresyon analizi ile incelemiştir. Çalışmasında kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olduğunu gösteren bir sonuca rastlamamıştır. Gupta (1967), kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini İsveç için 1920-1958 dönemine ait verilerle regresyon analizi yapmıştır. Analiz sonucunda kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulamamıştır.

Bird (1971), kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ile ilgili verileri kullanarak İngiltere (1790-1830) (1850-1890) (1910-1961), Almanya (1913-1958), İsveç (1913-1958) ve Japonya (1880-1960) (1900-1960) dönemlerini kapsayan çalışmasında kamu harcamaları ve ekonomik büyüme elastikiyetleri ile Wagner hipotezini test etmeye çalışmıştır. Çalışmasının sonucunda Wagner hipotezini destekleyen bulgulara ulaşmıştır.

Beck (1979), 1950-1977 yılları arasında 13 ülkenin kamu harcamaları ile GDP verilerini kullanarak esneklikleri hesapladığı çalışmasında söz konusu dönemde reel kamu harcamalarındaki yüzde artışın, reel GDP'deki yüzde artışın altında kaldığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuca göre kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında Wagner hipotezini destekleyici yönde bir ilişki yoktur .

Yukarıda kamu harcamaları ve ekonomik büyümeyi inceleyen ilk ampirik çalışmalar verilmiştir. Farklı bölgelerdeki araştırmalarda belirli bir zaman serisine göre seçilen ülkelerde testler yapılmıştır. Kamu harcamalarının hesaplanmasında

kamunun işlevi dahilinde ekonomik sınıflamalar yapılmak yerine kamunun transfer harcamaları kullanılmıştır. Çok geniş ve farklı zaman aralıkları çalışmalarda kullanılan zaman dilimlerini oluşturmuştur.

1.1. KAMU HARCAMALARI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN YABANCI LİTERATÜR İNCELEMESİ

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki için yapılan ampirik çalışmalarda kamu harcamalarının gelirin bir fonksiyonu olduğu görüşü ele alınmaktadır. Dolayısıyla neden sonuç ilişkisi çift taraflıdır. Yani kamu harcamaları geliri ve gelirden kamu harcamalarını etkilemektedir. Çift taraflı nedensellikler olduğu zaman regresyon yöntemleri kullanılmamaktadır. Regresyon yöntemleri yerine kamu harcamaları ve gelir arasındaki ilişkiyi tahmin etmek için eş anlı denklemler tercih edilir. Çünkü çift taraflı nedenselliğin olduğu yerde regresyon denklemlerinin kullanılması tahmin edilen değişkenlerde eş anlı denklem eğilimi oluşturmaktadır. Bu durumun oluşması halinde ise tahmini esneklik çok yüksek ya da çok düşük olabilmektedir (Bennett ve Johnson 1980).

Milli gelire ilişkin kamu harcamalarının elastikiyetleri 1'den büyük olduğunda kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin geçerli olduğu düşünülür (Günaydın, 2000). Kamu harcamalarının zaman serisi özellikleri uygun olsa bile sadece elastikiyetlerine bakarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin analiz edilmesi mümkün değildir. Mili gelirin kamu harcamalarını etkilediğini bilmek için regresyon denkleminin kurulması ve bağımlı ile bağımsız değişkenlerin tespit edilmesi gerekir. Dolayısıyla kamu harcamaları ile milli gelir arasında nedensellik araştırılması gerekir (Yamak ve Küçükkale, 1997).

1980'den sonra kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen yabancı çalışmalarda, ilişkinin var olup olmadığı ve ilişkinin yönü hakkındaki sonuçlara da ulaşılmaya başlanmıştır.

1.1.1. Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasında İlişki Bulan Yabancı Literatür İncelemesi

Yaser ve Rajan (1985), 1950-1982 döneminde 11 endüstriyel piyasa ekonomisi ve 17'si gelişmekte olan 28 ülke için kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin elastikiyetini hesapladıkları çalışmalarında En Küçük Kareler regresyon analizini kullanmışlardır. Çalışmaya konu olan ülkelerin kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin elastikiyetlerinin yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Landau (1986), 1960-1980 yılları arasındaki 27 azgelişmiş ülkenin kamu harcamaları ile ekonomik büyüme verilerini kullanarak yaptığı çalışmasında En Küçük Kareler yöntemi ile analiz yapmıştır. Araştırmaya konu olan ülkelerde kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyümedeki artıştan kaynaklandığına ilişkin sonuçlar elde etmiştir.

Ram (1986), kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri yöntemini kullanarak analiz etmiştir. 115 ülkeyi gelir düzeylerine göre dört farklı gruba ayırmıştır. 1960-1970 ve 1970-1980 yılları arası için yatay kesit analizi yapmıştır. Analiz sonucunda ekonomik büyümenin kamu harcamalarını arttırdığına ilişkin bulgular elde etmiştir.

Ram (1986b), bu çalışmasında ise 1986 yılındaki makalesinde yer verdiği tarihlerdeki ülkelerin kişi başına düşen reel geliri ile devlet harcamalarının ulusal gelir içindeki paylarını kullanarak gelir ile harcamalar arasındaki etkileşimin çift yönlü olduğuna dair bulgular elde etmiştir. Ancak, devlet harcamalarının ulusal gelir içindeki payının yerine kişi başına düşen reel devlet harcamaları arasındaki etkinin ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru olduğu görülmüştür.

Scully (1986), 1960-1980 yılları arasındaki 115 ülkeyi kapsayan çalışmasında En Küçük Kareler regresyon yöntemini kullanarak kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyümedeki artıştan kaynaklandığına ilişkin sonuçlar elde etmiştir.

Ram (1987), 1950-1980 döneminde 115 ülke için kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Wagner hipotezi çerçevesinde En Küçük Kareler regresyon analiziyle incelemiştir. Çalışmada incelenen gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir

ilişki ortaya çıkmıştır. Gelişmiş bazı ülkeler için değişkenler arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu da belirlenmiştir.

Holmes ve Hutton (1990), 1950-1981 yılları arasındaki dönem için Hindistan'ın kamu harcamaları ve nominal milli gelir verilerini kullanarak Granger nedensellik analizi yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda geleneksel parametrik analiz tarafından desteklenen Wagner hipotezini desteklemeyen sonuçlar elde ederken bunun yanında Keynes hipotezini destekleyen sonuçlara ulaşmışlardır.

Nagarajan ve Spears (1990), 1925-1976 ve 1950-1980 yılları arasında Meksika için yaptıkları çalışmada En Küçük Kareler regresyon yöntemini kullanarak Mann (1980)'in yapmış olduğu çalışmayı yeniden yorumlamışlardır. Çalışmanın sonucunda analizde kullanılan tarihlerde Meksika için Wagner hipotezinin geçerli olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

Gyles (1991), 1946-1985 döneminde İngiltere'de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini zaman alanı transfer fonksiyonu modellemesi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunduğu ortaya çıkmıştır.

Ansari (1993), 1961-1991 döneminde Kanada'da ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi Engle-Granger koentegrasyon ve Granger nedensellik testlerini kullanarak araştırmıştır. Çalışmasında uzun dönem için Wagner hipotezini destekleyen sonuçlara ulaşırken, kısa dönem için ise Keynesyen modele yönelik bulgular elde etmiştir.

Courakis, Ropue ve Tridimias (1993), Yunanistan ve Portekiz için 1958-1985 yılları arasını ele aldıkları çalışmalarında kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini Wagner hipotezi dahilinde En Küçük Kareler regresyon ve Engle-Granger koentegrasyon yöntemiyle analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda 1958-1985 yılları arasında kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin Wagner hipotezini destekleyici olduğuna dair sonuçlar elde etmişlerdir.

Murthy (1993), 1950-1980 yılları arası Meksika için Wagner hipotezini Engle-Granger koentegrasyon analizi ile test etmeye çalışmıştır. Çalışmanın sonucunda 1950-1980 tarihlerini kapsayan dönemde Meksika için Wagner hipotezinin geçerli olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Sattar (1993), 1950-1985 dönemini kapsayan 24 OECD ve 31 gelir seviyesi düşük gelişmekte olan Asya, Afrika, Orta ve Latin Amerika ülkelerinin kamu harcamaları ile ekonomik büyüme verilerini kullanarak En Küçük Kareler regresyon analizi yapmıştır. Kamu harcamalarının gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde pozitif, OECD ülkelerinde negatif bir etkiye sahip olduğuna ilişkin sonuçlar elde etmiştir.

Murthy (1994), 1950-1988 yılları arasında Meksika için Engle-Granger koentegrasyon testi ve Hata Düzeltme Modelini (ECM) kullanarak Wagner hipotezinin geçerli olup olmadığını araştırmıştır. Çalışmasının sonucunda incelenen dönemde Meksika için Wagner hipotezinin geçerli olduğu saptanmıştır.

Oxley (1994), İngiltere’de 1870-1913 yıllarını kapsayan çalışmasında Engle-Granger koentegrasyon ile Johansen maksimum olasılık koentegrasyon yöntemlerini ve Granger nedensellik testlerini kullanarak analiz yapmıştır. Analizin sonucunda kamu harcamaları ile büyüme arasında Wagner hipotezinin geçerli olduğunu tespit etmiştir.

Lin (1995), 1950-1990 döneminde Meksika’da Wagner hipotezini araştırmıştır. Granger Non-Causality yöntemini uygulamıştır. Araştırmasında 1950-1980 dönemi için Meksika’da Wagner hipotezinin geçerli olmadığını, 1950-1990 dönemi için ise Wagner hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Abizadeh ve Yousefi (1996), Güney Kore için 1970-1990 dönemini kapsayan çalışmalarında, Granger nedensellik testi ile analiz yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda uzun dönemde ve kısa dönemde kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşarak Wagner hipotezini doğrulamışlardır.

Ahsan, Kwan ve Sahni (1996), Kanada ile ilgili 1953-1988 yılları arasında kapsayan zaman serisi verilerinden yararlandıkları çalışmalarında Engle-Granger koentegrasyon testini kullanarak analiz yapmışlardır. Analiz sonucunda ekonomik büyümenin kamu harcamalarını pozitif olarak etkilediği yönünde bulgular elde etmişlerdir ve uzun dönemde Wagner hipotezinin geçerli olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

Cotsomitis, Harnhirun ve Kwan (1996), 1952-1992 arasında Çin’in kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Wagner hipotezi açısından incelemişlerdir. Çalışmalarında Engle-Granger koentegrasyon testini kullanmışlardır.

Çin'in verileri, uzun dönemde Wagner hipotezini destekleyen sonuçlara ulaşılmasını sağlamıştır.

Payne ve Ewing (1996), 1950-1977 yılları arasında ekonomik gelişme sergileyen çeşitli düzeylerde 22 ülkenin reel kamu harcamaları ve reel GDP verilerini hata düzeltme modelini kullanarak Granger nedensellik yöntemi ile Wagner hipotezini analiz etmeye çalışmışlardır. Analizde yer alan ülkelerden Avustralya, Kolombiya, Almanya, Malezya, Pakistan ve Filipinler için Wagner hipotezini destekleyen sonuçlar elde edilmiştir.

Cheletsos ve Kollias (1997), Wagner hipotezinin geçerliliğini ayrıştırılmış kamu harcamaları ve ekonomik büyüme verilerini kullanarak Yunanistan'ın 1958-1993 dönemi için analiz etmişlerdir. Hata düzeltme modeli ile Engle-Granger koentegrasyon testini kullandıkları çalışmalarında sadece savunma harcamalarının Wagner hipotezini açıkladığı sonucuna ulaşmışlardır.

Ghali (1998), 1970-1994 dönemi için 10 OECD ülkesinin verileri ile çok değişkenli koentegrasyon teknikleri ve dinamik etkileşim modellerini (VAR-VEC) kullanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi beş ayrı değişken kullanarak incelemeye çalışmıştır. Bu değişkenler; GDP, toplam kamu harcamaları, yatırım, ithalat ve ihracat olarak sıralanabilir. Çalışmanın sonucunda kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında Keynes hipotezini destekleyen bulgular ortaya çıkmıştır.

Asseery, Law ve Perkidis (1999), 1950-1980 yılları arasında Irak'daki kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini Granger ve Johansen koentegrasyon ile Granger nedensellik testlerini kullanarak incelemişlerdir. Analiz sonucunda Keynes hipotezini kanıtlayan bulgular elde etmişlerdir.

Biswal, Dhawan ve Lee (1999), 1950-1995 döneminde Kanada'da milli gelir ve toplam kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi Engle-Granger iki adımlı koentegrasyon ve hata düzeltme modelini kullanarak Wagner ve Keynes hipotezi açısından incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda her iki hipotezi de destekleyen verilere ulaşılmıştır.

Al-Faris (2002), Körfez bölgesi ülkeleri için 1970-1997 yılları arasında ele aldığı çalışmada VAR yöntemiyle analiz yapmış ve Wagner hipotezini

destekleyici yani milli gelirin kamu harcamalarının gelişiminde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Günalp ve Gür (2002), Ram (1986) tarafından yapılan analizi 34 ülke ile sınırlandırarak 1979-1997 yılları arası için yeni veriler kullanarak yeniden ele almışlar ve ekonomik büyüme üzerinde kamu harcamalarının etkisinin pozitif ve büyük olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Al-Obaid (2004), Suudi Arabistan'da 1970-2001 yıllarını kapsayan çalışmasında kamu harcamalarını azaltmaya yönelik uygulanan ekonomik programı incelemek üzere Engle-Granger koenterasyon ve Granger nedensellik analizi yaparak Wagner hipotezini destekleyici sonuçlara ulaşmıştır. Al-Obaid, kamu harcamaları artışının nedeninin ekonomik gelişme olduğunu ve kamu harcamaları artışı için önlem almayı gerektirecek bir durumun olmadığını ifade etmektedir.

Iyare and Lorde (2004), dokuz Karayip ülkesi üzerinde yaptıkları çalışmalarında, Wagner hipotezinin geçerliliğini literatürde yer alan farklı model versiyonlarını kullanarak test etmeye çalışmışlardır. Çalışmada yer alan ülkeler şunlardır: Antigua (1977-2000), Barbados (1960-2000), Belize (1980-2000), Grenada (1977-2000), Guyana (1950-1999), Jamaica (1953-2000), St. Kitts ve Nevis (1977-2000), St. Lucia (1980-2000), Trinidad ve Tobago (1950-2000). Her bir ülke için yıllık reel gayri safi milli hasıla, reel kamu harcamaları, reel kamu tüketimi ve nüfus değişkenleri kullanılmıştır. Uygulama sonucunda, dokuz Karayip ülkesi için belirlenen yıllar arasında Wagner hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Wahab (2004), Belçika, Kanada, İtalya, Japonya, Fransa, İspanya, İngiltere, Amerika ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu 30 OECD ülkesinin 1950- 2000 dönemini kapsayan birleştirilmiş verilerini kullanarak yapmış olduğu çalışmasında Wagner hipotezini hata düzeltme modeli ile test etmiştir. Test sonuçlarına göre, kamu harcamalarının ekonomik büyümedeki artış oranına göre daha az arttığını, buna karşılık ekonomik büyümenin gerilemesi halinde kamu harcamalarının daha yüksek oranda azaldığı ortaya çıkmıştır.

Loizidies ve Vamvoukas (2005), 1960-1995 döneminde Yunanistan, İngiltere ve İrlanda için kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik yöntemiyle analiz etmiştir. Yunanistan, İngiltere ve İrlanda'da kısa dönemde kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği, uzun

dönemde ise yalnızca İngiltere ve İrlanda'da kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Wagner hipotezini destekleyen sonuçlara Yunanistan'da ulaşılmıştır. İngiltere'de ise enflasyon değişkeni modele dahil edildiğinde Wagner hipotezini destekleyen bulgular ortaya çıkmıştır.

Iniguez-Montiel (2009), 1950-1999 dönemi için Meksika'daki kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Wagner ve Keynes hipotezlerinin geçerliliğini test etmiştir. Analizinde Engle-Granger koentegrasyon ve Granger nedensellik testlerini kullanmıştır. Çalışmada kullanılan dönem için yapılan analiz sonrasında Wagner hipotezini destekleyen sonuçlar bulunmuştur.

Aşağıda kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında ilişki bulan çalışmalar tablo halinde verilmiştir.

Tablo 7. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında İlişki Bulan Yabancı Literatür

Çalışmanın Yazarı ve Yılı	Dönem	Ülke	Yöntem	Bulgular
Yaser-Rajan (1985)	1950-1982	11 Endüstriyel Piyasa Ekonomisi Ülkesi ve 17 Gelişmekte Olan ülke	En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Landau (1986)	1960-1980	27 Azgelişmiş Ülke	En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki vardır.
Ram (1986)	1960-1970 1970-1980	115 Gelir Düzeyi Farklı Ülke	Yatay Kesit Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Scully (1986)	1960-1980	115 Azgelişmiş ve Gelişmiş Ülke	En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Ram (1987)	1950-1980	115 Gelir Düzeyi Farklı Ülke	En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Holmes Hutton (1990)	1950-1981	Hindistan	Granger Nedensellik Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Nagarajan Spears (1990)	1925-1976 1950-1980	Meksika	En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki vardır.
Gyles (1991)	1946-1985	İngiltere	Transfer Fonksiyonu Modellemesi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki vardır.
Ansari (1993)	1961-1991	Kanada	Granger Koentegrasyon ve Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Courakis Roque Tridimias (1993)	1958-1985	Yunanistan Portekiz	En Küçük Kareler Regresyon ve Koentegrasyon Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Murthy (1993)	1950-1980	Meksika	Granger Koentegrasyon Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Sattar (1993)	1950-1985	24 OECD ve 31 Gelişmekte Olan Asya, Afrika, Orta ve Latin Amerika Ülkesi	En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.

Murthy (1994)	1950-1988	Meksika	Granger Koentegrasyon ve Hata Düzeltme Modeli	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki vardır.
Oxley (1994)	1870-1913	İngiltere	Engle-Granger ve Johansen-Juselius Koentegrasyon Yöntemi Granger Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Lin (1995)	1950-1990	Meksika	Granger Non-Causality Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Abizadeh Yousefi (1996)	1970-1990	Güney Kore	Granger Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Ahsan Kwan-Sahni (1996)	1953-1988	Kanada	Granger Koentegrasyon Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Cotsomitis Harnhirun Kwan (1996)	1952-1992	Çin	Granger Koentegrasyon Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Payne Ewing (1996)	1950-1977	22 Ülke	Granger Nedensellik Analizi	Avustralya, Kolombiya, Almanya, Malezya, Pakistan ve Filipinlerde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Cheletsos Kollias (1997)	1958-1993	Yunanistan	Granger Koentegrasyon ve Hata Düzeltme Modeli	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki vardır.
Ghali (1998)	1970-1994	10 OECD Ülkesi	Çok Değişkenli Koentegrasyon Teknikleri ve Dinamik Etkileşim Modelleri	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Asseery-Law Perdikis (1999)	1950-1980	Irak	Engle-Granger ve Johansen-Juselius Koentegrasyon Yöntemi ve Granger Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Biswal Dhawan-Lee (1999)	1950-1995	Kanada	Granger Koentegrasyon ve Hata Düzeltme Modeli Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Al-Faris (2002)	1970-1997	Körfez Bölgesi Ülkeleri	VAR Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.

Günelp-Gür (2002)	1979-1997	34 Gelir Düzeyi Farklı Ülke	Yatay Kesit Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki vardır.
Al-Obaid (2004)	1970-2001	Suudi Arabistan	Engle-Granger Koentegrasyon Yöntemi ve Granger Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Iyare-Lorde (2004)	1977-2000 1960-2000 1980-2000 1977-2000 1950-1999 1953-2000 1977-2000 1980-2000 1950-2000	Antigua Barbados Belize Grenada Guyana Jamaika St. Kitts-Nevis St.Lucia Trinidad-Tobago	Engle-Granger Koentegrasyon Yöntemi ve Hsiao-(1979,1981) Granger Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Wahab (2004)	1950-2000	30 OECD Ülkesi	Hata Düzeltme Modeli Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Loizidies Vamvoukas (2005)	1960-1995	Yunanistan İngiltere İrlanda	Hata Düzeltme Modeli ve Granger Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Iniguez Montiel (2009)	1950-1999	Meksika	Engle-Granger Koentegrasyon Yöntemi ve Granger Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.

1.1.2. Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasında İlişki Bulmayan Yabancı Literatür İncelemesi

Mann (1980), 1925-1976 yıllarında Meksika için Wagner kanununu test etmeye çalışmıştır. Çalışmasında En Küçük Kareler yöntemini kullanmış ve Meksika verileri dahilinde Wagner hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Singh ve Sahni (1984), Kanada'da 1926-1980 dönemi için kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmalarında En Küçük Kareler yöntemini kullanmışlar ve sonucunda Kanada'nın kamu harcamalarına ait verilerin uygulamalı ekonomideki pek çok çalışmadaki uygulamalara uygun olmadığı bulgularına ulaşmışlardır.

Abizadeh ve Gray (1985), 1963-1979 yılları arasında Fiziksel Yaşam Kalitesi İndeksine göre belirlenen gelişmemiş, gelişmekte olan ve gelişmiş 53 ülkenin zaman

serisi verilerini kullandıkları çalışmalarında Wagner hipotezinin geçerli olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışmalarında En Küçük Kareler yöntemini kullanmışlardır. Analizlerinin sonucunda incelenen gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında ilişki bulunurken, gelişmemiş ve gelişmiş ülkelerde ise bu tür bir ilişkiye rastlanamamıştır.

Panayiotis ve Serletis (1991), 1947-1986 yılları arasında Kanada'nın kamu harcamaları ve GDP verilerini kullanarak Wagner hipotezinin geçerliliğini Granger-Sims nedensellik testleri ile araştırmışlardır. Nedensellik testleri sonucunda kamu harcamaları ile GDP arasında bir ilişkinin olmadığını ortaya çıkarmışlardır.

Henrekson (1993), 1861-1990 dönemi için İsveç'e ait kamu harcamaları ve milli gelir verileri ile En Küçük Kareler regresyon ve Engle-Granger koentegrasyon yöntemlerini kullanarak Wagner hipotezinin geçerli olup olmadığını araştırmıştır. Uygulanan analizler, İsveç'e ait verilerin belirtilen dönem için kamu harcamaları ve milli gelir değişkenleri arasında bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur.

Ashworth (1994), 1950-1980 ve 1950-1988 dönemlerinde Meksika için yaptığı çalışmasında Engle-Granger ve Johansen-Juselius koentegrasyon analizlerini kullanmıştır. Çalışmadaki analizlerde kullanılan tarihlerde Meksika için Wagner hipotezinin geçerli olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Hayo (1994), 1950-1980 döneminde Meksika'daki kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Wagner hipotezi açısından incelemeye çalışmıştır. Çalışmasında koentegrasyon testi ile analiz yaparak Meksika için Wagner kanununun geçerli olmadığını ortaya koymuştur.

Hsieh ve Lai (1994), G-7 ülkelerinin tarihsel verilerine dayanarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi çoklu zaman serisi analizi olan VAR yöntemini kullanarak incelemişlerdir. Analiz sonucunda G-7 ülkelerinin tarihsel verilerine göre kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki olmadığı ortaya çıkmıştır.

Nomura (1995), 1960-1991 yılları arasında Japonya'da kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini çoklu yapısal değişim ve switching regresyon modelinde değişen varyans şeklinde incelemiştir. Nomura (1995), analizin sonucunda kamu

harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin var olduğunu destekleyen bulgular elde etmemiştir.

Ansari vd. (1997), Gana için 1963-1988 yılları, Kenya için 1964-1989 yılları ve Güney Afrika için 1957-1990 yıllarını kapsayan çalışmalarında VAR yöntemi ile analiz yapmışlardır. Analizin sonucunda Wagner hipotezini destekleyen bulgulara ulaşamamışlardır.

Arghyrou (1998), çalışmasında 1965-1995 dönemi için Yunanistan'ın kamu bütçe harcamaları ve GDP ile yine kamu bütçe harcamaları ve kamu gelirleri arasındaki ilişkiyi iki ayrı bölüm halinde Granger nedensellik testini kullanarak analiz etmiştir. Çalışmasının sonucu kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında hiçbir ilişki olmadığı şeklinde ortaya çıkmıştır.

Ghali (1998), Suudi Arabistan'ın 1960-1996 dönemine ait verileri kullanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VAR (Vector Autoregressive) analizi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda Suudi Arabistan'daki kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi arttırdığına dair bir kanıtı ulaşılamamıştır.

Sinha (1998), çalışmasında 1950-1992 döneminde Malezya'daki kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Johansen koentegrasyon ve Granger nedensellik testlerini uyguladığı analizinin sonucunda kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını saptamıştır.

Burney ve Al-Mussallam (1999), Kuveyt'te 1969/70–1993/94 yılları arasındaki verilerle En Küçük Kareler (EKK) yöntemini kullanarak Wagner hipotezini araştırdıkları çalışmalarında kullandıkları veriler ile kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşamamışlardır.

Huang (2006), Tayvan'da 1966-2002 yıllarını kapsayan çalışmasında Granger Non-Causality Yöntemini kullanarak analiz yapmıştır. Analizin sonucunda Wagner hipotezini destekleyen bulgulara rastlamamıştır.

Tablo 8. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında İlişki Bulmayan Yabancı Literatür

Çalışmanın Yazarı ve Yılı	Dönem	Ülke	Yöntem	Bulgular
Mann (1980)	1925-1976	Meksika	En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmamıştır.
Singh-Sahni (1984)	1926-1980	Kanada	En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmamıştır.
Abizadeh Gray (1985)	1963-1979	Fiziksel Yaşam Kalitesi İndeksine göre Seçilen 53 gelişmemiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülke	En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında gelişmekte olan ülkelerde ilişki bulunurken, gelişmemiş ve gelişmiş ülkelerde ilişkiye rastlanılmamıştır.
Panayiotis Serlatis (1991)	1947-1986	Kanada	Granger-Sims Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmamıştır.
Henrekson (1993)	1861-1990	İsveç	En Küçük Kareler Regresyon ve Engle-Granger Koentegrasyon Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmamıştır.
Ashworth (1994)	1950-1980 1950-1988	Meksika	Engle-Granger ve Johansen-Juselius Koentegrasyon Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki yoktur.
Hayo (1994)	1950-1980	Meksika	En Küçük Kareler Regresyon ve Engle-Granger Koentegrasyon Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmamıştır.
Hsieh-Lai (1994)	1926-1987 1950-1987 1950-1987 1885-1987 1952-1987 1885-1987 1889-1987	Kanada Fransa Almanya İtalya Japonya İngiltere A.B.D.	VAR Analizi	G-7 Ülkelerinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmamıştır.
Nomura (1995)	1960-1991	Japonya	Çoklu Yapısal Değişim ve Switching Regresyon Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmamıştır.

Ansari (1997)	1963-1988 1964-1989 1957-1990	Gana Kenya Güney Amerika	VAR Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmamıştır.
Argyrou (1998)	1965-1995	Yunanistan	Granger Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmamıştır.
Ghali (1998)	1950-1996	Suudi Arabistan	VAR Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmamıştır.
Sinha (1998)	1950-1992	Malezya	Johansen (1988) Koentegrasyon ve Granger Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmamıştır.
Burney Al-Mussallam (1999)	1969-1970 1994-1995	Kuveyt	En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmamıştır.
Huang (2006)	1966-2002	Tayvan	Granger Non-Causality Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmamıştır.

1.2. TÜRKİYE’DE KAMU HARCAMALARI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİYİ ARAŞTIRAN LİTERATÜR İNCELEMESİ

Türkiye’de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek üzere yapılan çalışmaların son yıllarda arttığı ve elde edilen bulgularda ortak bir sonuç çıkmadığı görülmektedir. Bazı çalışmalar, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki tespit ederken, bazı çalışmalar ise kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkiye rastlamamışlardır.

Türkiye’de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkiyi test etmeye yönelik çalışmaların ilki Krzyzaniak (1974) tarafından yapılmıştır. Krzyzaniak (1974), Türkiye’de 1950-1969 yıllarını kapsayan kamu harcamaları ile GSMH arasındaki ilişkiyi esneklik hesaplaması yaparak incelemiştir. Çalışmanın sonucunda GSMH ile ilgili kamu harcamalarının gelir esnekliğinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Önder (1974), 1923-1967 yıllarını kapsayan çalışmasında Türkiye için verilerin sağlanması ve güvenilir olması hususunda yetersiz olması sebebiyle birçok kaynaktan alınan verileri indekslerle analiz ederek, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğunu sonucuna ulaşmıştır.

Yıldırım (1994), çalışmasında Türkiye’de 1962-1993 yılları arasında Granger ve Sims analiz yöntemlerini kullanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında nedensellik araştırmıştır. Araştırmasının sonucunda GSMH’den toplam kamu harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ortaya çıkarken, cari kamu harcamaları ile GSMH arasında ise iki yönlü bir nedensellik ilişkisi ve kamu yatırım harcamaları ile GSMH arasında da herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır.

Yamak ve Zengin (1996), 1950-1994 yılları arasında Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini En Küçük Kareler regresyon ve Kalman Filtre yöntemi ile araştırmışlardır. Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, açıklanmaya çalışılan dört model açısından da desteklenmektedir.

Yamak ve Küçükkale (1997), Türkiye’de 1950-1994 dönemini kapsayan kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini Wagner hipotezi çerçevesinde incelemişlerdir. Çalışmasında Engle-Granger ve Johansen-Juselius koentegrasyon ve Granger nedensellik testlerini kullanmışlardır. Türkiye’de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişkinin var olduğunu ortaya koymuşlardır. Çalışmada ekonomik büyüme Granger anlamda kamu harcamalarını pozitif yönde etkilerken, kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi hiçbir şekilde etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Ulusoy ve Zengin (1998), 1950-1994 yılları arasında Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini En Küçük Kareler regresyon ve Kalman Filter yöntemi ile araştırmışlardır. Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, Wagner hipotezini açıklamaya çalışan beş model açısından da desteklenmektedir.

Terzi (1998), 1938-1995 yılları arasında Türkiye ile ilgili uzun dönemli çalışmasında basit regresyon ve uyarlamalı beklentiler modeli çerçevesinde

koentegrasyon analizi yaparak Wagner hipotezini destekleyen sonuçlar elde etmiştir. Uzun dönemde kamu harcamalarına olan talebin gelire olan duyarlılığının yüksek olması sebebiyle GSMH ve kamu harcamalarının aynı yönde hareket ettiği sonucuna ulaşmıştır.

Demirbaş (1999), Türkiye için 1950-1990 yılları arasını kapsayan dönemde Wagner hipotezini kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki yönünden test etmiştir. Engle-Granger koentegrasyon ile Granger nedensellik testlerini kullandığı çalışmasında, Wagner hipotezini destekleyen herhangi bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Günaydın (2000), 1950-1998 dönemine ait verileri kullanarak Wagner ve Keynes hipotezini analiz ettiği çalışmasında Engle-Granger koentegrasyon ve Granger nedensellik testlerinin bulgularına göre Wagner hipotezini destekleyen sonuçlara ulaşmıştır.

Taşseven (2000), 1960-1998 yıllarını kapsayan çalışmasında Engle-Granger koentegrasyon analizinde Türkiye'nin GSMH, kamu/özel girdi fiyatları, nüfus ve istikrar endekslerini veri olarak kullanmıştır. Analizin sonucunda Wagner hipotezini destekleyen bulgular elde etmiştir.

Yamak ve Yamak (2001), 1950-1999 döneminde Türkiye'ye ait kamu harcamaları ile ekonomik büyüme verilerini kullanarak Engle-Granger ve Johansen-Juselius koentegrasyon yöntemi ile kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırma sonucunda kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki tespit etmişlerdir.

Bağdigen ve Çetintaş (2003), Türkiye'nin 1965-2000 dönemine ait verileri kullanarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönem ilişkiyi Wagner hipotezi çerçevesinde Engle-Granger koentegrasyon ve Granger nedensellik testlerini kullanarak analiz etmişlerdir. Analizin sonucunda belirtilen dönemlerde Türkiye için Wagner hipotezini destekleyici yönde bulgular elde etmemişlerdir.

Halıcıoğlu (2003) ise 1960-2000 yılları arasında Türkiye'de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Wagner hipotezi açısından araştırmıştır. Engle-Granger, Johansen ve Johansen-Juselius koentegrasyon ile

Granger nedensellik testlerini kullanarak 1960-2000 döneminde Türkiye'ye ait veriler ile Wagner hipotezini destekleyen bulgulara ulaşmamıştır.

Sarı (2003), 1980'li yıllardan sonra kamu kesiminin ekonomi içindeki payından arındırılmasına ilişkin uygulanan politikanın ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi nasıl etkilediğini araştırmıştır. Engle-Granger koentegrasyon ve Granger nedensellik analizlerini kullanarak ekonomik büyümenin kamu harcamalarına neden olduğu yönünde sonuçlar elde etmiştir.

Şimşek (2004), kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Wagner ve Keynes hipotezleri çerçevesinde 1965-2002 yıllarına ait verileri kullanarak Engle-Granger koentegrasyon ve Granger nedensellik analizi ile test etmiştir. Analiz sonucunda Türkiye'de kamu harcamalarından GSMH'ya doğru çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu ortaya çıkmıştır.

Arısoy (2005), 1950-2003 dönemine ait veriler kullanarak Türkiye'de ekonomik büyüme ve toplam kamu harcamaları ile bu harcamaların ekonomik ayırımına göre belirlenmiş cari, yatırım, transfer ve transfer dışı kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi, Wagner ve Keynes hipotezleri açısından Engle-Granger ve Johansen-Juselius koentegrasyon analiziyle incelemiştir. Çalışmanın sonucunda toplam kamu harcamaları dışında uzun dönemde ekonomik büyümeden cari, yatırım, transfer ve transfer dışı harcamalara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Çıkan sonuçlar uzun dönemde ekonomik büyümenin kamu harcamalarını artıracakını öne süren Wagner hipotezini desteklemektedir.

Çavuşoğlu (2005) ise kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönem ilişkisini Engle-Granger koentegrasyon testi ile incelemiştir. Çalışmada 1923-2003 dönemini kapsayan analiz kısmında genel bütçe harcama rakamları, 1950-2003 dönemini kapsayan kısımda ise konsolide bütçe harcamaları veri olarak kullanılmıştır. Analiz sonucunda uzun dönem Wagner hipotezine ilişkin bir bulguya rastlanamamıştır.

Işık ve Alagöz (2005), 1985-2003 arası yıllık verileri kullanarak Türkiye ekonomisi için Wagner hipotezinin geçerliliğini araştırdıkları çalışmalarında, Johansen eş bütünleşme analizi ile kamu harcamaları ve ekonomik büyüme

değişkenleri arasında uzun dönem bir ilişkinin varlığını ortaya çıkarmışlardır. Ekonomik büyümenin kamu harcaması değişkenini pozitif yönde etkilediği analiz sonucu olarak belirlenmiştir. Granger nedensellik testi, Wagner hipotezini destekleyerek ekonomik büyümenin neden, kamu harcamalarının sonuç değişkeni olduğunu belirtmiştir.

Bakış, Jobert ve Tuncer (2008), 1924-2003 yılları arasında Türkiye’de bazı kamu harcaması çeşitleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi korelasyon analizi, Johansen koentegrasyon ve Granger nedensellik yöntemini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda kamu yatırım harcamaları, eğitim ve sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki, askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında ise negatif bir ilişki ortaya çıkmıştır.

Mohammadi, Cak ve Cak (2008), 1950-2005 döneminde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ile ilgili yıllık verileri kullanarak Türkiye için Wagner hipotezinin geçerli olup olmadığını incelemişlerdir. ARDL (Autoregressive Distributed Lag) koentegrasyon testi kullandıkları çalışmalarında kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında Wagner hipotezini destekleyen bulgular elde etmişlerdir.

Bağdigen ve Beşer (2009), 1950-2005 dönemine ilişkin yıllık verilerle Türkiye için ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi Wagner hipotezi çerçevesinde Granger (1969), Hsiao (1979) ve Toda-Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik analizleri ile incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda Wagner hipotezini destekleyen bir nedensellik ilişkisine ulaşılmamıştır.

Selen ve Eryiğit (2009), 1923–2006 dönemine ait toplam kamu harcaması, GSMH ve nüfus verilerini kullanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi açıklayan Wagner hipotezinin Türkiye’de geçerliliğini araştırmıştır. Wagner hipotezini açıklayan beş modelde koentegrasyon analizinde yapısal kırılmaların etkisini ortaya koyan Johansen (2000) analizini uygulamışlar ve uzun dönem esneklikleri tahmin etmişlerdir. Modeller incelenerek yapılan analizler Wagner hipotezini desteklemektedir. GSMH’den kamu harcamalarına doğru pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Tablo 9. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki İçin Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar

Çalışmanın Yazarı ve Yılı	Dönem	Yöntem	Bulgular
Krzyzaniak (1974)	1950-1969	Esneklik Hesaplaması	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Önder (1974)	1923-1967	İndeks Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Yıldırım (1994)	1962-1993	Granger ve Sims Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü ilişki bulunmuştur.
Yamak - Zengin (1996)	1950-1994	OLS Regression ve Kalman Filtre Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki dört model açısından da geçerli bulunmuştur.
Yamak Küçükkale (1997)	1950-1994	Engle-Granger ve Johansen-Juselius Koentegrasyon Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Ulusoy - Zengin (1998)	1950-1994	OLS Regression ve Kalman Filtre Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki beş model açısından geçerli bulunmuştur.
Terzi (1999)	1950-1995	Uyumlu Beklentiler Temelli Koentegrasyon Modeli	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Günaydın (2000)	1950-1998	Johansen-Juselius Koentegrasyon ve Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki bulunmuştur.
Yamak - Yamak (2001)	1950-1999	Engle-Granger ve Johansen-Juselius Koentegrasyon Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Sarı (2003)	1987-2000	Johansen-Juselius Koentegrasyon ve Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki beş model açısından da bulunmuştur.
Şimşek (2004)	1965-2002	Johansen-Juselius Koentegrasyon ve Granger Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü ilişki bulunmuştur.
Arısoy (2005)	1950-2003	Johansen-Juselius Koentegrasyon ve Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Işık - Alagöz (2005)	1985-2003	Johansen (1988) Koentegrasyon ve Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmuştur.

Bakış – Jobert Tuncer (2008)	1924-2003	Korelasyon, Johansen (1988) Koentegrasyon ve Granger Nedensellik Analizi	Kamu yatırım harcamaları, eğitim ve sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki, askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında ise negatif bir ilişki var.
Mohammadi-Cak-Cak (2008)	1950-2005	ARDL Koentegrasyon Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki bulunmuştur.
Selen - Eryiğit (2009)	1923-2006	Johansen-Juselius Koentegrasyon Yöntemi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki bulunmuştur.
Demirbaş (1999)	1960-1990	Johansen-Juselius Koentegrasyon ve Granger Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmamıştır.
Bağdigen Çetintaş (2003)	1965-2000	Engle-Granger Koentegrasyon ve Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki geçerli bulunmamıştır
Halıcıoğlu (2003)	1960-2000	Johansen-Juselius Koentegrasyon ve Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki bulunmamıştır
Bağdigen Beşer (2009)	1950-2005	Granger (1969), Hsiao (1979) ve Toda-Yamamoto (1995) Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki bulunmamıştır

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Ekonometrik model oluşturulurken, iktisat biliminin teorisinde yer alan denge unsuru temel alınmaktadır. Aşağıdaki ekonometrik analizlerde, denge unsurunu dikkate alan testler anlatılmaktadır.

2.1. ZAMAN SERİLERİNDE DURAĞANLIK ANALİZİ

Geleneksel tahmin metodlarını kullanan ekonometrik çalışmalarda, değişkenlerin kovaryansı ile ortalamasının sabit ve zamandan bağımsız olduğu varsayılmaktadır.

Durağanlık, gözlenen zaman serisinin ele alınan zaman dilimi içinde varyansının ve ortalamasının değişmemesi durumudur. Buradan hareketle

ekonometrik modellerde kullanılacak zaman serisi verilerine uygulanacak testlerin durağanlık şartını gerçekleştirilmesi gereklidir (Gujarati, 2001).

Değişkenlere uygulanan durağanlık testleri sonucu kovaryansın ve ortalamasının sabit ve zamandan bağımsız olmasının her zaman geçerli olmadığı ortaya çıkmıştır. Durağan olmayan zaman serileri, zaman içerisinde ortalaması ve varyansı değişen değişkenler oldukları için bu değişkenlere yapılan regresyon testi güvenilir olmayan sonuçlar vermekte, sahte regresyon durumları ortaya çıkmaktadır (Ertek, 1996).

Zaman serilerine uygulanacak testlerin durağanlık şartını sağlaması, Granger ve Newbold (1974)'un zaman serilerinde durağanlık şartı olmadan çalışılmasının sahte regresyona neden olabileceğini gösteren çalışmasından sonra da zorunlu bir hal almıştır. Durağan olmayan seriler arasında yapılan bir analiz, sahte regresyona yol açarak yüksek R^2 , yüksek t istatistikleri ve düşük Durbin-Watson (DW) istatistik değerleri ile gerçek dışı, şişkin ve geçersiz test sonuçları elde edilmesine neden olmaktadır. Gerçek dağılımın standart olmadığı ve standart dağılıma kıyasla, nedenselliğin olmadığını ifade eden boş hipotezin etkisi altında sağa doğru temel bir kaymaya sahip olur. Sonuç olarak, testin anlamlılığı şişirilir ve sahte sonuçlar elde edilir (Chang vd., 2002). Ayrıca Granger, Hyung ve Jeon (2001), otoregresif ve hareketli ortalama sürecine ilişkin serilerde gözlem sayısından bağımsız olarak yüksek t istatistikleri elde etmişler ve pozitif otokorelasyonla karşılaşmışlardır.

Sözü edilen bu sakıncaları gidermek için serilerin farklarının alınması ya da trendden arındırılması, uzun dönem sonuçlarının kaybolmasına neden olurken sadece kısa dönem bilgilerine ulaşılmasına izin vermektedir.

Sahte regresyon durumunun ortaya çıkmaması için önce serilerin durağanlık durumlarının test edilmesi ve durağan değilse durağan hale getirilmeleri gerekmektedir.

2.1.1. Birim Kök Testi

Birim kök testi, zaman serilerinin durağan olup olmamasını araştırmak için kullanılan bir testtir. Bir zaman serisinde birim kök var ise, o zaman serisi durağan değildir.

Zaman serilerinin ortalama ve varyansı zaman içinde değişmediğinde, iki dönem arasındaki ortak varyansın hesaplandığı dönem değil de sadece iki dönem arasındaki uzaklığın bağlı olduğu olasılıklı sürecin durağan olması gerekir. Dolayısıyla durağanlık, bir stokastik sürecin ortak ve şartlı olasılık dağılımının zaman içerisinde aynı kalması durumudur. Bu olasılıklı sürece zayıf durağan olasılıklı süreç denir (Gujarati, 2001).

Veriler istatistiksel olarak zaman içinde sabit ise, zayıf durağanlık söz konusu olduğundan bu verilerin ortalamaları ve varyansları zaman içinde değişmez. Bir zaman serisinin ortalaması, varyansı ve otokovaryansı zamana bağımlı değilse ve sonlu bir durum içeriyorsa ‘zaman serisi kovaryans durağandır’ demektir (Doğanlar, 1999).

Bir zaman serisinin uzun dönemde gösterdiği ana eğilim trend yada uzun devre eğilimi olarak ifade edilmektedir (Serper, 1986). Değişkenler arasındaki ekonometrik ilişkiler araştırılıyorsa araştırma yapılan zaman serilerinin kuvvetli bir trende sahip olmaması gerekir (Uzgören ve Uzgören, 2005).

Ekonometrik çalışmalarda durağan olmayan zaman serilerinin kullanılması önemli sorunlara neden olmaktadır. Phillips (1986), zaman içeren trend olan stokastik trend ile belirli bir matematiksel fonksiyonda verilen trendi ifade eden deterministik trend içeren zaman serileri ile yapılmış tahminlerde R^2 , t , F istatistiklerin olumlu sonuçlar verdiğini vurgularken, sonuçların abartılı olması iktisadi konunun verilerle desteklenmesi noktasında karar vermenin zor olduğunu göstermektedir.

İktisadi zaman serilerinin çoğu trendli olduğu için tahmin yapılmadan önce serilerin trendlerinden arındırılması gerekir. Zaman serilerini trendlerinden

arındırmak durağanlığı sağlamak için yapılmaktadır ve zaman serilerinin birden fazla farkları alınarak durağanlaştırma işlemi gerçekleştirilmektedir.

Zaman serilerinde durağanlığı araştıran pek çok birim kök testi mevcuttur. Bunlar; Dickey Fuller (1979), Genişletilmiş Dickey Fuller (1981), Phillips Perron (1988), Kwiatkowsky Philips Schmidt Shin (KPSS) (1992), Zivot Andrews (1992), Ng Perron (1997) v.b. olarak sıralanabilir.

Çalışmamızda durağanlık analizini Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller ADF) birim kök testi ile yapacağımız için metodoloji açısından sadece Dickey-Fuller (DF) ve Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testlerine yer verilecektir.

2.1.1.1. Dickey-Fuller (DF) Birim Kök Testi

Zaman serilerinin durağanlığını analiz etmede kullanılan yöntemlerden biri de birim kök (unit root) testi olan Dickey-Fuller (DF) testidir. DF testinin özelliği, stokastik ve deterministik süreçleri birlikte kullanabilen bir testtir olmasıdır. Zaman serisi deterministik sürece sahipse trendden arındırılma yolu seçilirken, stokastik sürece sahipse fark alınarak durağan hale getirilmektedir (Maddala ve Kim, 1998). Bu durum, aşağıdaki denklemde gösterilmiştir.

$$\Delta X_t = \mu + \alpha + \delta X_{t-1} + \varepsilon_t$$

X_t : Bağımlı Değişken

μ : Sabit Terim

ε_t : Hata Terimi

DF testi, regresyon analizini kullanarak δ 'nin negatif olup olmadığını test etmektedir.

$H_0: \delta = 0$ (X_t durağan olmayan bir seridir.)

$H_1: \delta < 0$ (X_t durağan olmayan bir seri değildir.)

Modeldeki değişkenin hesaplanmış t istatistiği, Dickey-Fuller kritik t tablo değerinden küçük olduğunda boş hipotez kabul edilir. H_0 boş hipotezinin reddedilmemesi, değişkenin sıfırcı dereceden çok yüksek bir sıradan dahil olması yada hiçbir şekilde dahil olamaması durumunda geçerlidir. H_0 boş hipotezi, mutlak olarak büyük negatif değerler söz konusu olduğunda reddedilmektedir.

Stokastik trendin yokluğu yani $\delta < 0$ ile deterministik trendin varlığı yani $\alpha \neq 0$ aynı anda analiz edilmektedir. Kritik değerler için Dickey-Fuller tablosu kullanılır.

DF testi, serilerin kaçınıcı dereceden durağan olduğunu ölçer ama hata terimindeki otokorelasyonu dikkate almaz. Dolayısıyla hata terimi olan ε_t , otokorelasyon içeriyorsa DF testi geçersizdir (Maddala ve Kim, 1998).

2.1.1.2. Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller ADF) Birim Kök Testi

Durağanlığın ve hata teriminin otokorelasyonunu analiz edebilmek için açıklayıcı değişkenlere bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin ilave edildiği Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller ADF) testinin kullanılması gerekmektedir. Dickey ve Fuller (1981), zaman serilerinin durağanlığının belirlenmesinde kullanılan en kabul görmüş test olan ADF testini aşağıdaki gibi oluşturmuşlardır.

$$\Delta X_t = \mu + \alpha t + \delta X_{t-1} + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta X_{t-1} + \varepsilon_t$$

$$\Delta X_t = X_t - X_{t-1}$$

t : Trend Değişkeni

ε_t : Stokastik Hata Terimi

ε_t hata terimi için;

$$E(\varepsilon_t) = 0$$

$$\text{Var}(\varepsilon_t) = \sigma_{\varepsilon_t}^2$$

$$\text{cov}(\varepsilon_t, \varepsilon_{t-s}) = 0$$

$$s \neq 0$$

ADF testi, her serinin kendi gecikmeli değeri ile gecikmeli farklarının kullanılarak regresyonunun oluşturulduğu bir testtir ve δ katsayısının sıfıra eşit olup olmadığını test etmektedir (Kasman ve Kasman, 2004).

Öte yandan ADF testi ile ilgili bir sorun da, test denklemindeki değişkenlerin ilave farklarının dahil edilmesini gerektirmesidir. Bu durumda serbestlik derecesinde bir kayıp olur ve test prosedürünün gücünde bir azalma meydana gelir (Biswal vd., 1999).

ADF testinde kullanılan kritik değerler tablosu ile DF testinde kullanılan kritik tablo değerleri aynıdır (Charemza ve Deadman, 1993).

2.2. ZAMAN SERİLERİNDE KOENTTEGRASYON (EŞBÜTÜNLEŞME) ANALİZİ

Koentegrasyon (eşbütünleşme), uzun dönemde iktisadi değişkenler arasındaki sistematik bir hareketin varlığı olarak ifade edilmektedir. İktisat teorisi hangi değişkenlerin stokastik trendlerinin olup olmadığı konusunda detaylı bilgi veremediği için stokastik trend içeren zaman serilerini analiz ederken koentegrasyon testi kullanılması gerekir.

Koentegrasyon (eşbütünleşme) testi, durağan olmayan zaman serisi verilerinin uzun dönemli iktisadi ilişkilerinin varlığını araştıran, test eden ve sonuçlarını değerlendirerek bir model halinde ifade eden ekonometrik test şeklidir (Enders 1995).

2.2.1. Engle - Granger Koentegrasyon (Eşbütünleşme) Testi

Koentegrasyon testi, önce Granger (1981) ve daha sonra Engle-Granger (1987) tarafından geliştirilerek, uzun dönemli dengelerle kısa dönemli dinamiğin birleştirilmesi görüşüne dayanmaktadır. Bu görüş, modeldeki tüm değişkenler üzerinde bir değişkenin regresyonundaki hata terimlerinin durağan olması halinde, iki veya daha çok durağan olmayan değişkenlerin koentegre olması şartına dayanır. Eğer, $Y_t \approx I(1)$ ve $X_t \approx I(1)$ ise; $u_t \approx I(0)$ olur. Dolayısıyla X_t ile Y_t değişkenleri koentegredir.

Başlangıçta durağan olmayan iki zaman serisinin birinci farkları alınıp durağan hale getirilerek koentegrasyon ilişkisi oluşturulmuş şekli aşağıdaki gibi ifade edilir ve u_t hata terimi durağan yani $I(0)$ ise, iki zaman serisi değişkeninin koentegre olduğu anlamına gelir.

$$Y_t = \alpha + \beta X_t + u_t$$

Yukarıdaki eşitlikteki β katsayısının istatistiki olarak anlamlı olması önemlidir. Hata düzeltme teriminin katsayısının anlamlılığı uzun dönem Granger nedenselliği ifade eder. Hata terimi durağan değilse, diğer bir ifadeyle durağanlık derecesi eşitlikte yer alan değişkenlerin durağanlık derecesi ile aynı ya da daha büyük ise, seriler arasında koentegrasyon ilişkisi araştırılmaz (Maddala,1992).

Koentegrasyonun oluşmasını sağlayan vektör sayısı, modeldeki değişkenlerin sayısının bir eksiği kadar sayıda olmalıdır. Yukarıdaki denklemde, Y_t ve X_t değişkenlerinin sayısının bir eksiği kadar yani bir adet koentegrasyonu sağlayan vektör bulunmaktadır (Zortuk, 2007).

Koentegrasyon testi, zaman serilerinin aynı dereceden durağan olmaları gerektiğini ifade ettiği için yukarıdaki denklemin tahmin edilmesi ile elde edilen artık serinin durağanlık testine tabi tutulması gereklidir. Dolayısıyla H_0 ve H_a hipotezleri aşağıdaki gibi gösterilmektedir.

$H_0: \beta = 0$ (Zaman serileri arasında koentegrasyon yok)

$H_a: \beta < 0$ (Zaman serileri arasında koentegrasyon var)

$$\Delta e_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_i \Delta e_{t-i} + \beta e_{t-i} + \varepsilon_t \text{ denklemi ile } \beta = 0 \text{ şartı için}$$

hesaplanan t istatistiğinin mutlak değeri, Engel ile Yoo tarafından belirlenen kritik değerden küçük olduğu takdirde, H_0 hipotezi reddedilmeyerek kabul edilmiş olacaktır.

Koentegrasyon testi ile zaman serileri arasında uzun dönemli ilişki incelerken, zaman serileri arasındaki ilişkinin yönü konusunda ise detaylı bilgi almak sözkonusu değildir. Zaman serilerinin arasındaki ilişkinin yönünü belirtmede Engle-Granger (1987) nedensellik testi daha etkilidir.

Durağanlık testleri kullanılarak zaman serisi verilerinin durağan olmadıkları sonucu ortaya çıktığında bu verilerle analiz yapmanın sahte regresyona yol açacağı düşünülürse, verilerin farklı bir düzeyde durağan hale getirilmesi gerekmektedir. Verileri durağanlaştırabilmek için durağanlık seviyesine kadar farklarının alınması yöntemi kullanılır. Bu yöntem, verilerin kendi düzeylerindeki uzun dönem ilişkisi hakkında doğru sonuçlar ortaya koymayabilir (Gujarati, 2001). Bu aşamada Engle-Granger koentegrasyon testi kullanılarak zaman serisi verilerinin uzun dönem hareketlerinin sonuçlarını görmek mümkün olmaktadır.

Zaman serisi verilerinin uzun dönemde birlikte hareket etmelerini sağlayabilmek için analizde kullanılacak değişkenlerin tümünün aynı düzeyde durağan olmalarını sağlamak gerekir.

2.2.2. ARDL (Autoregressive Distibuted Lag) Yaklaşımı

Kremers vd. (1992), kısıtlı bir dönem için kullanılan zaman serisi verileri ile yapılan analizlerde birinci dereceden durağanlaştırılan seriler arasındaki koentegrasyon ilişkisinin meydana gelmeyeceğini ifade etmektedir.

Mah (2000), hata düzeltme modelinin Johansen (1988) ile Johansen ve Juselius (1990) yöntemlerinden yararlanılarak kısıtlı bir dönem için kullanılan verilerle yapılmış çalışmaların güvenilir olmadığını belirtmektedir.

Bir modelde durağan olmayan değişkenler var ise, belli bir düzeyde ilişki tahmin edilebilmesi için değişkenlerin katsayılarının normal olmayan standart hatalarının düzeltilmesi gerekir (Şimşek, 2005).

Durağanlık düzeyleri farklı olan zaman serilerine koentegrasyon analizinin yapılamama sorununa Pesaran ve Shin (1995) ve Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yaklaşımı çözüm olmaktadır. Bu yaklaşım, değişkenlerin durağanlık derecelerine dikkat etmeden değişkenler arasındaki koentegrasyon ilişkisinin var olup olmadığını araştırmaktadır.

ARDL yaklaşımı, zaman serilerinin farklı düzeylerde durağan olmaları halinde seriler arasındaki koentegrasyon ilişkisinin olup olmadığını araştırırken aynı zamanda gözlemlenen az sayıdaki verilerle de çalışabilme imkanı vermektedir (Karagöl, Erbaykal ve Tuğrul, 2007) (Şimşek ve Kadılar, 2005) (Tang, 2003). Ayrıca Narayan ve Narayan (2004), çalışmalarında az sayıda zaman serisi verisi kullanarak ARDL yaklaşımının önemli sonuçlar verdiğini gözlemlemişlerdir.

ARDL yaklaşımı, içsellik sorununu ve uzun dönem katsayılarını test edilebilme gücü ile Engle-Granger'dan daha üstündür. Ayrıca ARDL yaklaşımı, kısa ve uzun dönem katsayılarını aynı anda tahmin etme özelliğine de sahiptir (Halıcıoğlu, 2004).

ARDL yaklaşımına göre aralarında uzun dönem ilişki tahmin edilen değişkenler aşağıdaki denklemde yer almaktadır.

$$z_t = \mu + \gamma t + \sum_{i=1}^p \phi Z_{t-i} + \varepsilon_t \quad t = 1, 2, 3, \dots$$

$$z_t = [Y_t, X_t']'$$

Y_t : Bağımlı değişken

X_t : Bağımsız (açıklayıcı) değişken

$$\mu = [\mu_y, \mu_x]' \quad \mu: \text{Sabit terim}$$

$$\gamma = [\gamma_y, \gamma_x]'$$

γ ve ϕ : i'nin gecikmeli değerleri için parametre matrisi

t: Lineer trend

$$\varepsilon_t = [\varepsilon_{yt}, \varepsilon_{xt}]' \quad \varepsilon_t: \text{Hata terimleri}$$

Bu durumda Y_t ve X_t serileri I(0) veya I(1) olabilir (Pesaran vd., 2001).

Var (p) tahmini, vektör hata düzeltme modeline (VECM) göre aşağıdaki gibidir.

$$\Delta z_t = a_0 + a_1 t + \Pi z_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \Gamma_i \Delta z_{t-i} + \varepsilon_t \quad t = 1, 2, 3, \dots$$

$$\Delta = 1 - L \quad L = \text{Gecikme sayısı}$$

Γ : Kısa dönem karakteristik matrisi

Π : Uzun dönem çarpım matrisi

Uzun dönem çarpım matrisinin (Π) köşegen elemanlarının soldan kısıtsız olması sonucunda π_{xy} ve π_{yy} değerlerinden biri I(0) olmaktadır. Dolayısıyla bu durum değişkenlerin uzun dönem ilişkilerini ortaya koymaktadır.

Koentegrasyon analizi için ARDL yaklaşımındaki Y_t ve X_t değişkenleri arasındaki ilişkinin kısıtlanmamış hata düzeltme modeline (Unrestricted Error Correction Model-UECM) göre tahmin edilen denklemi aşağıdaki gibi yazılabilmektedir.

$$\Delta Y_t = c_0 + c_1 t + \pi_{yy} Y_{t-1} + \pi_{yx,x} X_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \psi_i' \Delta Z_{t-i} + \omega' \Delta X_t + u_t$$

$$c_0 \neq 0, c_1 \neq 0 \quad c_1 = - (\pi_{yy}, \pi_{yx,x})\gamma \text{ olan deterministik trend kısıtı önemsiz}$$

kabul edilmektedir.

π_{yy} ile $\pi_{yx,x}$: Uzun dönem çarpanları

c_0 : Otonom katsayı

t : Trend değişken

ΔY_t ile ΔX_t : Kısa dönem dinamik yapının gecikmeli değerleri

u_t : Otokorelasyonsuz hata terimi

Kısıtlanmamış hata düzeltme modeli (Unrestricted Error Correction Model - UECM)'nin EKK ile tahmini, durağan olmayan değişkenlerin varlığı nedeniyle normal olarak dağılmış standart hataları ortaya çıkarmayacaktır. Dolayısıyla t istatistiklerine göre yapılacak yorumlar da geçerli olmayacaktır. Ancak koentegrasyon analizinde ARDL yaklaşımı, uzun dönem katsayıları ile bu katsayıların standart hatalarının Δ (delta) yöntemi ile hesaplanması sonucunda tahmin edilen kısa ve uzun dönem katsayılarının arasındaki sıfırdan farklı kovaryansların hesaba kattığı ve bu kovaryansların geçerli tek bir koentegrasyon ilişkisinin bulunduğu durumda asimptotik ilişkili olmadığını kabul etmektedir (Pesaran ve Pesaran, 1997).

Gecikmelerin var olduğu bir durumda otokorelasyon gerçekleşeceğinden ARDL yaklaşımında doğru sonuçlara ulaşabilmek için hata terimi serisinde ardışık bağımlılık olmaması gerekir (Pazarlıoğlu ve Özkoç, 2007).

ARDL yaklaşımı, Y_t ve X_t arasında düzey ilişkisinin varlığını test ederken bu değişkenler arasındaki koentegrasyon ilişkisinin olmadığını da sıfır hipotezi bağlamında F-testini (Wald test) kullanarak göstermektedir.

$H_0; \pi_{yy} = 0, \pi_{yx,x} = 0'$ (Sıfır hipotezi)

$H_1; \pi_{yy} \neq 0, \pi_{yx,x} \neq 0'$ (Alternatif hipotez) veya

$H_1; \pi_{yy} \neq 0, \pi_{yx,x} = 0'$ (Alternatif hipotez) veya

$H_1; \pi_{yy} = 0, \pi_{yx,x} \neq 0'$ (Alternatif hipotez)

Sıfır hipotezi, zaman serileri arasında koentegrasyon ilişkisinin bulunmadığını ifade etmekte iken, alternatif hipotez ise zaman serileri arasında koentegrasyon ilişkisinin var olduğunu gösterir.

ARDL yaklaşımındaki otonom katsayıların ve/veya trend değişkeninin olup olmadığı ve bu yaklaşımındaki değişkenlerin I(0) veya I(1) oluşları ile bağımsız değişken sayısı normal standart dağılımlı olmayan F testinin değerini belirlemektedir

(Çil Yavuz ve Güriş, 2006). Öte yandan t- testi ile de koentegrasyon analizi yapılabilmektedir ve t- testi içinde kritik değerler hesaplanmaktadır (Pesaran vd., 2001).

Kısıtlanmamış hata düzeltme modeli (UECM) tahmin edildikten sonra iki değişken arasındaki koentegrasyon ilişkisinin olmadığı anlamına gelen sıfır hipotezinin F testi ve/veya t testi yardımı ile analizi yapılır.

Öncelikle en küçük kareler yöntemi (EKK) ile trendli ve trendsiz şekilde tahmin yapılır. Sabit - trendli sınımalardan birisi, trend katsayısı ile değişkenlerin gecikmeli seviye değerlerinin katsayılarını sıfır hipotezine karşı F testi ile sınıma durumudur. Diğer, değişkenlerin gecikmeli seviye değerlerinin katsayılarını, F testine tabii tutmaktır. Bir diğer sabit – trendli sınıma şekli de gecikmeli bağımsız değişken katsayısının t testi ile analizidir.

Modelde sabit ve trend terimleri yer almıyorsa yada sadece sabit terim varsa, değişkenlerin gecikmeli seviye değerlerinin katsayılarının F testi ile gecikmeli bağımsız değişken katsayısının ise t testi ile sınıması yolu tercih edilir.

Pesaran vd. (2001) ARDL yaklaşımının kritik test değerlerini yapmış oldukları çalışmalarında tablolar şeklinde elde etmişlerdir. Hesaplanan herhangi bir anlamlılık düzeyindeki F istatistiği, Pesaran vd. (2001)'nin yapmış oldukları çalışmada bulunan tablolardaki alt ve üst kritik değerlerin dışında olduğu zaman koentegrasyon dereceleri dikkate alınmadan yorumlanabilmektedir. Eğer F istatistiği üst kritik değerlerin üzerinde ise zaman serileri arasında bir koentegrasyon ilişkisinin var olduğunu söylemek mümkündür. Aynı şekilde F istatistiği alt kritik değerlerin altında kalırsa koentegrasyon ilişkisinin olmadığı sonucuna varılmaktadır. Öte yandan alt ve üst kritik değerlerin arasında bir F istatistiği ortaya çıkması durumunda ise herhangi bir yorum yapılamamaktadır (Pesaran vd.,2001).

Kısa dönem ilişkisi, ARDL yaklaşımına göre bir hata düzeltme modeli ile aşağıdaki gibi yazılmaktadır.

$$\Delta Y = a_0 + a_1(\text{hata}_{t-1}) + \sum_{i=1}^m a_{2i}\Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m a_{3i}\Delta X_{t-i} + u_t$$

Y: Bağımlı değişken

X: Bağımsız değişken

$hata_{t-1}$; Uzun dönem ilişkisinden elde edilen hata terimleri serisinin bir dönem gecikmeli değeridir. Hata düzeltme değişkeninin katsayısı olan a_1 , kısa dönemdeki durumun ne kadarının uzun dönemle karşılanabileceğini ifade etmektedir ve işaretinin negatif olması beklenmektedir (Karaca, 2005). Hata düzeltme değişkeninin katsayısının 1'den büyük olması, sistemin dalgalanarak dengeye geldiğini ve bu dalgalanmanın da giderek azalan bir şekilde uzun dönemde dengeye dönüşü sağladığını göstermektedir (Narayan ve Smyth, 2006).

ARDL yaklaşımı ile kısa ve uzun dönem esneklikler de hesaplanabilmektedir. Kısa dönem esneklikler, UECM'deki açıklayıcı değişkenlerin cari dönem farklarına ait katsayılar olarak hesaplanmaktadır. Modelin doğrusal olması nedeniyle uzun dönem esneklikler, açıklayıcı değişkenlerin seviye değerlerine ait katsayıların işaretleri değiştirildikten sonra bağımlı değişkenin seviye değerine bölümü ile hesaplanmaktadır (Bardsen, 1989).

Kamas ve Joyce (1993)'un çalışmalarına göre koentegrasyon testlerinde gecikme uzunluğunun belirlenmesi, öncelikle en büyük gecikme uzunluğu üzerinden bağımlı değişkenin yalnız kendi gecikmeli değerinin regresyonuna göre tespit edilir ve en küçük kritik değeri sağlayan gecikme sayısı seçilir. Bağımlı değişkenin belirlenmiş gecikme sayısı sabitlenip bağımsız değişkenin tüm gecikmeli değerleriyle regresyon modelleri belirlenir ve yine en küçük kritik değeri sağlayan gecikme sayısı bağımsız değişkenin gecikme sayısı olarak tespit edilir. En küçük gecikme sayısına göre belirlenen modelde eğer otokorelasyon sorunu var ise ikinci en küçük kritik değerin temsil ettiği gecikme sayısı kabul edilir.

ARDL modellerinde uzun ve kısa dönem katsayılarının istikrarının belirlenmesinde Brown vd. (1975) tarafından önerilen CUSUM ve CUSUMQ testlerinden yararlanılmaktadır. CUSUM testi, n gözlem kümesinin kümülatif hata terimlerine göre ve %5 anlamlılık düzeyindeki güven aralığında uzun ve kısa dönem katsayılarının grafiklerini belirlemektedir. Hata terimleri, %5 anlamlılık düzeyini gösteren güven aralığı arasındaysa tahmin edilen katsayıların istikrarlı olduğu

söylenbilir. CUSUMQ testi ise, kümülatif hata terimlerinin karelerine göre ve %5 anlamlılık düzeyinde katsayıları değerlendirilmektedir.

2.3. TODA - YAMAMOTO NEDENSELLİK TESTİ

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenebilmesinde kullanılan bir analiz yöntemi de Toda Yamamoto nedensellik analizidir. Zaman serileri arasındaki koentegrasyon şartını gerçekleştirmeden nedensellik ilişkisinin araştırıldığı bir analiz yöntemidir.

Toda ve Yamamoto (1995), VAR modeline zaman serilerinin en yüksek bütünleşme derecesi kadar fazladan gecikme eklenerek uygulanacak Wald testinin Ki-kare (X^2) dağılımına sahip olacağını ifade etmektedirler. Toda ve Yamamoto'nun nedensellik analizi, değişken düzeylerinde standart bir VAR modeline uygundur ve zaman serilerinin bütünleşme derecelerinin hatalı belirlenebilme ihtimalinden kaynaklanan riskleri de minimuma indirir (Mavrotas ve Kelly, 2001).

Toda ve Yamamoto (1995) analizinde aşağıdaki gibi bir lineer fonksiyon oluşturulur.

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \dots + \beta_q t^q + \eta_t$$

η_t ; k gecikme süresine sahip otoregresif bir vektördür ve şu şekilde oluşturulmaktadır.

$$\eta_t = J_1 \eta_{t-1} + \dots + J_k \eta_{t-k} + \varepsilon_t$$
 Bu eşitlik y_t denkleminde yerine koyulursa;

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \dots + \beta_q t^q + J_1 y_{t-1} + \dots + J_k y_{t-k} + \varepsilon_t$$

Toda-Yamamoto nedensellik analizinde kullanılacak denklem elde edilmiş olur.

Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik analizi, VAR modelinin parametreleri üzerindeki sınırlamaları test etmek için değiştirilmiş bir Wald testi (MWald testi) kullanılmaktadır. Bu test, bir VAR tahmin edildiğinde limitteki k serbestlik derecesi ile asimptotik bir X^2 dağılımına sahiptir. Toda ve Yamamoto nedensellik analizinin avantajı, modelin koentegrasyon özelliklerinin

bilgisini gerektirmemesidir. Bu test; işlemin entegrasyon derecesi, modelin doğru gecikme uzunluğunu aşmadığı sürece koentegrasyon olmasa ve/veya durağanlık ile rank şartları yerine getirilmese bile yapılabilir (Shan-Tian, 1998).

Bu nedensellik analizinin uygulanması iki basamakta gerçekleşmektedir. Birinci basamak, sistemdeki değişkenlerin maksimum entegrasyon derecesinin (d) ve gecikme uzunluğunun (k) belirlenmesini içerir. VAR'ın uygun gecikme yapısının belirlenmesi için Akaike'nin minimum Final Prediction Error (FPE), Akaike Information Criterion (AIC), Schwarz Criterion (SC) ve Hannan-Quin (HQ) gibi ölçüler kullanılabilir. VAR (k) seçildiğinde ve entegrasyon derecesi (dmax) belirlendiğinde, o zaman $p = (k+dmax)$ gecikmelerinin toplamı bir VAR tahmin edilebilir. İkinci basamak ise, ilk k VAR katsayı matrisine (tüm gecikmiş katsayılarla uygulanmadan) Granger nedensellik üzerine sonuç çıkarmaya yön vermek için standard Wald testi uygulanarak $\Phi_{1i} = 0$ (X'den Y'ye nedensellik vardır.) ve $\delta_{1i} = 0$ (Y'den X'e nedensellik vardır.) hipotezleri test edilmektedir (Awokuse, 2003).

Toda ve Yamamoto (1995)'nin geliştirdiği gecikmesi arttırılmış VAR yöntemiyle nedensellik analizinde seriler arasındaki koentegrasyon ilişkisi önemli olmazken sadece modeli doğru oluşturmak ve modeldeki değişkenlerin en yüksek bütünleşme derecesini bilmek yeterlidir. Bunun için Dickey Fuller (1981) tarafından geliştirilen ADF ve Phillips Perron (1988) birim kök testlerinden yararlanılarak yapılan analiz sonuçlarına göre en yüksek bütünleşme derecesi bulunmuş olur. Daha sonra Toda ve Yamamoto nedensellik analizinde belirlenen gecikme sayısına en yüksek bütünleşme derecesi ilave edilir.

3. VERİ SETİ

Çalışmada, Türkiye'de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin etkileri ekonometrik olarak incelenmektedir. Söz konusu etkilerin tahmininde, Türkiye için 1998-2010 dönemine ait üç aylık zaman serileri nominal değerler olarak kullanılmıştır. Çalışmanın verileri, kamu harcamaları ve Gayrisafi Milli Hasıla değişkenlerine ait zaman serisi verilerinden oluşmaktadır. Ekonometrik

analiz yapılırken, değişkenlerin nominal değerlerinin logaritmaları alınmış ve Henderson Moving Average Trend Filter yöntemi kullanılarak da mevsimsellikten arındırılmıştır.

1998 – 2010 yılları arasındaki kamu harcamaları ile Gayrisafi Milli Hasıla verileri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’nden sağlanmıştır. Gayrisafi Milli Hasıla verileri, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)’nden üçer aylık veriler şeklinde temin edilirken, kamu harcamaları verileri ise Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’nden aylık veriler şeklinde alınarak üç aylık veri haline getirilmiştir.

Çalışmanın uygulama kısmındaki ekonometrik analizler için E-views 5.1 ve Microfit 4.0 paket programları kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan kamu harcamaları ile Gayrisafi Yurtiçi Hasıla verilerinin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 10. Kamu Harcamaları ile Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Verilerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (lnGSYİH)	Kamu Harcamaları (lnKH)
Gözlem Sayısı	50	50
Aritmetik Ortalama	29.93	29.43
Medyan	30.22	29.29
Maksimum	30.94	30.66
Minimum	27.99	27.90
Standart Sapma	0.87	0.63
Jargue-Bera	5.74	0.76
Olasılık	0.057	0.68
Korelasyon Matrisi		
	lnGSYİH	lnKH
lnGSYİH	1.00	-
lnKH	0.233	1.00

Tablo 10 incelendiğinde lnGSYİH ve lnKH serilerinin yüksek standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir. Bu değerler, GSYİH ve kamu harcamalarının çok büyük değişiklikler gösterdiğini ifade etmektedir. lnGSYİH ve lnKH serilerinin

hesaplanan Jarque-Bera değerlerinin sırasıyla 5.74 ve 0.76 olarak bulunması bu serilerin normal dağılım gösterdiğini ortaya koymaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN TEMEL HİPOTEZİ

Gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilerde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olabileceği yani kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi ya da ekonomik büyümenin kamu harcamalarını etkileyebileceği konusunda görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden yola çıkarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme göstergeleri arasında olabilecek ilişkiyi araştıran birçok çalışma yapılmıştır.

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında ilişkiyi inceleyen çalışmalar araştırmacılar farklı bulgular elde etmişlerdir. Araştırmacıların bir kısmı, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğunu belirtip ilişkinin yönü hakkında da bilgi verirken, diğer bir kısmı ise kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırırken kurulacak hipotezler aşağıdaki gibidir.

H_0 = Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi yoktur.

H_1 = Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi vardır.

ve

H_0 = Kamu harcamaları, ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.

H_1 = Kamu harcamaları, ekonomik büyümeyi arttırmaktadır.

Veya

H_0 = Ekonomik büyüme, kamu harcamalarını azaltmaktadır.

H_1 = Ekonomik büyüme, kamu harcamalarını arttırmaktadır.

5. MODEL TAHMİNİ

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini test etmede Chletsos ve Kollias (1997), Biswal, Dhawan ve Lee (1999)'nin ve daha birçok araştırmacının makalelerinde yer verdiği Mann (1980)'a ait Model 5, Wagner kanununu açıklamaya çalışan en kolay model olması sebebiyle çalışmada kullanılmaktadır.

$$\ln GSYİH_t = \alpha_0 + \alpha_1 \ln KH_t + u_t$$

$GSYİH_t$: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

KH_t : Kamu Harcamaları

u_t : Hata terimi

Bu çalışmada yer alan GSYİH ve kamu harcaması değişkenleri arasında uzun dönem ilişkisi araştırılabilmesi için ARDL yaklaşımı tarafından tahmin edilen Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli (UECM) aşağıdaki gibi gösterilmektedir.

$$\ln GSYİH_t = a_0 + \sum_{i=1}^n a_{1i} \ln GSYİH_{t-i} + \sum_{i=0}^n a_{2i} \ln KH_{t-i} + a_3 \ln GSYİH_{t-1} + a_4 \ln KH_{t-1} + e_t$$

t: Dönem

e_t : Hata terimi

Çalışmamızda GSYİH ve kamu harcaması değişkenleri arasındaki kısa dönem ilişkisi ARDL yaklaşımına göre bir hata düzeltme modeli ile aşağıdaki gibi yazılmaktadır.

$$\ln GSYİH_t = a_0 + a_1(e_{t-1}) + \sum_{i=1}^m a_{2i} \ln GSYİH_{t-i} + \sum_{i=1}^m a_{3i} \ln KH_{t-i} + u_t$$

Kamu harcamaları ile ekonomik büyümeyi temsil eden GSYİH değişkenlerinin arasında bir koentegrasyonu (eşbütünleşmeyi) gösteren modellerin tahmin edilmesinin ardından koentegrasyonun (eşbütünleşmenin) yönü hakkında bilgi veren VAR modeline dayalı Toda-Yamamoto nedensellik testinin modeli tahmin edilmiştir.

Ekonomik büyümeyi temsil eden GSYİH'dan kamu harcamalarına doğru nedensellik ilişkisini gösteren model aşağıdaki gibi tahmin edilmiştir.

$$\ln GSYİH_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} \ln GSYİH_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{d \max} \alpha_{2j} \ln GSYİH_{t-j} + \sum_{i=1}^k \phi_{1i} \ln KH_{t-1} + \sum_{i=k+1}^{d \max} \phi_{2j} \ln KH_{t-j} + \mu_{1t}$$

Kamu harcamalarından GSYİH'ya doğru olan nedensellik modeli de aşağıdaki gibi tahmin edilmiştir.

$$\ln KH_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} \ln KH_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{d \max} \beta_{2j} \ln KH_{t-j} + \sum_{i=1}^k \delta_{1i} \ln GSYİH_{t-1} + \sum_{i=k+1}^{d \max} \delta_{2j} \ln GSYİH_{t-j} + \mu_{2t}$$

6. ARAŞTIRMA BULGULARI

1998 - 2010 yılları arasında kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini araştırmak için öncelikle durağanlık testlerine bakılarak seriler hakkında bilgi edinilmiştir. Daha sonra ARDL yaklaşımı ile seriler arasında koentegrasyon ilişkisine bakılmış ve Toda-Yamamoto nedensellik analizi kullanılarak değişkenlerin birbirlerini nasıl etkiledikleri araştırılmıştır.

6.1. DURAĞANLIK TESTİ SONUÇLARI

ADF birim kök test sonuçlarına göre GSYİH serisinin sabitli(kesikli)-trendsiz modelinde hesaplanan test istatistiği, %5 anlam düzeyinde MacKinnon kritik değerinden mutlak olarak daha büyük olduğundan birim kökün bulunduğu dair sıfır hipotezi reddedilmektedir. Yani GSYİH serisinin sabitli(kesikli)-trendsiz modelinde düzey değerinde durağan olduğu ve bütünleşme derecesinin I (0) olduğu görülmektedir.

Kamu harcamaları zaman serisinin ADF birim kök testine göre hesaplanan test istatistiği, %5 anlam düzeyinde MacKinnon kritik değerinden mutlak olarak daha küçük olduğundan birim kökün bulunduğu dair sıfır hipotezi reddedilmez. Yani kamu harcamaları değişkeninin sabitli(kesikli)-trendsiz modelinde düzey ve birinci

fark değerinde durağan olmadığı görülmektedir. Kamu harcamaları değişkeninin bütünleşme derecesi de I (1) olmaktadır.

GSYİH ve kamu harcamaları değişkenlerinin birim kök test sonuçları Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Geliştirilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler		ADF Test istatistiği (Düzy)		ADF Test istatistiği (Birinci Fark)	
		Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
lnGSYİH		-3,1137 (3)	-2,6703 (3)	-1,3317 (2)	-1,7799 (2)
lnKH		-2,0804 (4)	-2,1289 (4)	-2,6949 (3)	-2,6572 (3)
Anlamlılık Düzeyi	%5	-2,9271	-3,5112	-2,9287	-3,5136

*Optimal gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriterine (AIC) göre hesaplanmış olup parantez içinde gösterilmiştir.

Çalışmada gecikme sayısı belirlenirken Akaike (AIC), Schwarz Bayesian (SBC) ve Hannan ve Quinn (HQC) bilgi kriterleri dikkate alınmıştır ve Akaike (AIC) bilgi kriterine göre optimal gecikme uzunluğu belirlenmiştir. Akaike (AIC) bilgi kriterinin tercih edilmesinin nedeni, modelin en küçük kritik değerini sağlayan gecikme uzunluğunu vermesidir.

6.2. KOENTTEGRASYON (EŞBÜTÜNLEŞME) TESTİ SONUÇLARI

Koentegrasyon (eşbütünleşme) testinin yapılabilmesi için çalışmadaki değişkenlerin koentegrasyon derecesinin belirlenmesi gerekir. Birim kök test sonuçları incelendiğinde değişkenlerin bütünleşme derecelerinin farklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Serilerin bütünleşme derecelerinin farklı olması, Engle-Granger (1987), Johansen (1988) ve Johansen-Juselius (1990) koentegrasyon (eşbütünleşme)

testlerinin yapılmasını engellemektedir. Bu koentegrasyon testlerinin uygulanması için değişkenlerin düzeyde durağan olmaması ve aynı derecede farkı alındığında durağan olmaları diğer bir ifadeyle değişkenlerin bütünleşme derecelerinin aynı olması gerekmektedir.

Çalışmamızda oluşturduğumuz modeldeki değişkenlerden GSYİH düzeyde durağan yani $I(0)$ iken, kamu harcamaları değişkeni ise birinci farkında yani $I(1)$ durağan hale gelmektedir. Bu durum, Engle-Granger ve Johansen koentegrasyon testlerinin uygulanmasına müsait değildir.

Bütünleşme dereceleri aynı olmayan değişkenlere ait zaman serilerinde koentegrasyon (eşbütünleşme) ilişkisinin araştırılmasında, Pesaran ve Shin (1995), Pesaran vd. (1996) ile Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yaklaşımı kullanılmaktadır. Bu yaklaşıma göre değişkenlerin bütünleşme dereceleri farklı olsa bile aralarında koentegrasyon ilişkisi araştırılabilmektedir.

Çalışmamızda yer alan farklı bütünleşme derecelerine sahip GSYİH ve kamu harcamaları değişkenleri için koentegrasyon (eşbütünleşme) ilişkisi, ARDL yaklaşımına göre analiz edildiğinde hesaplanan t istatistiğinin %1 anlamlılık seviyesinde Pesaran vd. (2001) kritik değerler tablosundaki üst kritik değerini aştığı görülmektedir. Bu durumda iki değişken arasında bir koentegrasyon ilişkisinin olduğu görülmektedir.

Tablo 12’de GSYİH ve kamu harcamaları değişkenleri için koentegrasyon ilişkisinin ARDL yaklaşımına göre sonuçları yer almaktadır.

Tablo 12. GSYİH ve Kamu Harcamaları Değişkenleri İçin Koentegrasyon (Eşbütünleşme) İlişkisinin ARDL Yaklaşımına Göre Sonuçları

Bağımsız Değişken Sayısı (k)	F İstatistiği	%1 Anlamlılık Seviyesinde Kritik Değerler	
		Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)
1	6.63 (0.004)	4.94	5.58

*Kritik değerler, 'Pesaran, M. H, Shin, Y. ve Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326' isimli makaledeki C1.ii tablodan alınmıştır.

*Parantez içindeki değer P-olasılık olarak ifade edilmektedir.

Değişkenler arasında bir koentegrasyon (eşbütünleşme) olması nedeniyle uzun ve kısa dönem ilişkilerinin belirlenmesi için ARDL modeli oluşturulabilmektedir. ARDL modelinin oluşturulması için öncelikle maksimum gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Maksimum gecikme uzunluğunun nasıl belirlendiği Tablo 13'de gösterilmiştir.

Tablo 13. Maksimum Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme Sayısı (m)	AIC	SBC	HQ
0	3.167215	3.250804	3.197653
1	-5.478288	-5.227521	-5.386973
2	-6.830933	-6.412989	-6.678741
3	-8.255001	-7.669879	-8.041932
4	-8.735118*	-7.982818*	-8.461172*
5	-8.711306	-7.791828	-8.376483

* Maksimum gecikme uzunluğunu sağlayan en küçük kritik değer

Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak Akaike (AIC), Schwarz Bayesian (SBC) ve HQ kriterlerine göre ortak şekilde belirlenmiştir. Maksimum gecikme uzunluğunun 4 olarak tespit edilmesiyle GSYİH değişkeninin 4 gecikmeli değerleri ile kamu harcamaları değişkenine ait ARDL (4,0) modeli tahmin edilmiştir. Tahmin edilen modele ait sonuçlar Tablo 14'de verilmiştir.

Tablo 14. ARDL (4,0) Modelinin Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	T İstatistiği
C	0.43534	3.1385 (0.003)
$\ln GSY\dot{H}_{t-1}$	2.4995	16.89022 (0.000)
$\ln GSY\dot{H}_{t-2}$	-2.7961	-8.5870 (0.000)
$\ln GSY\dot{H}_{t-3}$	1.6648	5.1719 (0.000)
$\ln GSY\dot{H}_{t-4}$	-0.38468	-2.7373 (0.009)
$\ln KH_t$	0.0027917	3.1385 (0.003)

*Parantez içindeki değer P-olasılık olarak ifade edilmektedir.

Modelin uzun dönem katsayıları, beklenen işaretlere sahip ancak istatistiksel olarak anlamlı değildir. Tahmin edilen ARDL (4,0) modelinin uzun dönem hesaplanan katsayıları Tablo 15’de verilmiştir.

Tablo 15. ARDL (4,0) Modelinin Uzun Dönem Hesaplanan Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	T İstatistiği
C	26.3324	6.8967 (0.000)
$\ln KH$	0.16887	1.2933 (0.204)

*Parantez içindeki değer P-olasılık olarak ifade edilmektedir.

Uzun dönem katsayılarının hesaplanmasından sonra ARDL (4,0) modeline ilişkin tanısal istatistikler Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16. ARDL (4,0) Modelinin Tanısal İstatistikleri

$R^2 = 0.99991$	$\bar{R}^2 = 0.99989$	F İstatistiği = 82898.7	DW İstatistiği = 1.7503
$\chi_{BGAB}^2 (4) = 4.2070$ (0.379)	$\chi_{RRKH}^2 (1) = 1.4421$ (0.230)	$\chi_{JBN}^2 (2) = 1.1118$ (0.574)	$\chi_{WDV}^2 (1) = 0.82029$ (0.365)

*Parantez içindeki değer P-olasılık olarak ifade edilmektedir.

χ_{BGAB}^2 : Breusch-Godfrey ardışık bağımlılık

χ_{RRKH}^2 : Ramsey regresyonda model kurma hatası

χ_{JBN}^2 : Jarque-Bera normallik

χ_{WDV}^2 : White değişen varyans sınaması

GSYİH ve kamu harcamaları değişkenleri arasındaki kısa dönem ilişki ise ARDL yaklaşımında hata düzeltme modeli ile ortaya konulmaktadır. Maksimum gecikme uzunluğu yine 4 olarak Akaike (AIC), Schwarz Bayesian (SBC) ve HQ kriterlerine göre ortak şekilde belirlenmiştir. Maksimum gecikme uzunluğunun 4 olarak tespit edilmesiyle GSYİH değişkeninin gecikmeli değerleri ile kamu harcamaları değişkenine ait ARDL (4,0) hata düzeltme modeli tahmin edilmiştir. Tahmin edilen hata düzeltme modeline ait sonuçlar Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17. ARDL (4,0) Hata Düzeltme Modelinin Kısa Dönem İlişkisini Gösteren Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	T İstatistiği
C	0.43534	3.1385 (0.003)
$\Delta \ln GSYİH_{t-1}$	1.5160	10.5411 (0.000)
$\Delta \ln GSYİH_{t-2}$	-1.2801	-6.8389 (0.000)
$\Delta \ln GSYİH_{t-3}$	0.38468	2.7373 (0.009)
$\Delta \ln KH_t$	0.0027917	1.1606 (0.253)
ECM_{t-1}	-0.016532	-3.31361 (0.002)

Kremers vd. (1992)'ne göre hata düzeltme teriminin (ECM_{t-1}) gecikmeli beklenen değerinin negatif işarete sahip ve anlamlı olması, ele alınan dönemde dengeden herhangi bir şekilde sapmanın gelecek dönemde düzeltilecek olduğunu göstermektedir. Modelimizde hata düzeltme teriminin katsayısı -0.016532 şeklinde bulunmuştur. Katsayının işareti negatif ve %5'de anlamlıdır. Dolayısıyla hata düzeltme teriminin katsayısına göre kısa dönemde meydana gelecek dengesizliğin ancak yaklaşık %0.2'si uzun dönemde düzeltilebilecektir.

Tablo 15'deki ARDL (4,0) hata düzeltme modelinin kısa dönem ilişkisini gösteren sonuçlara göre hata düzeltme modeli aşağıdaki gibi yazılabilmektedir.

$$ECM = \ln GSYİH - 0.16887 * \ln KH - 26.3324 * C$$

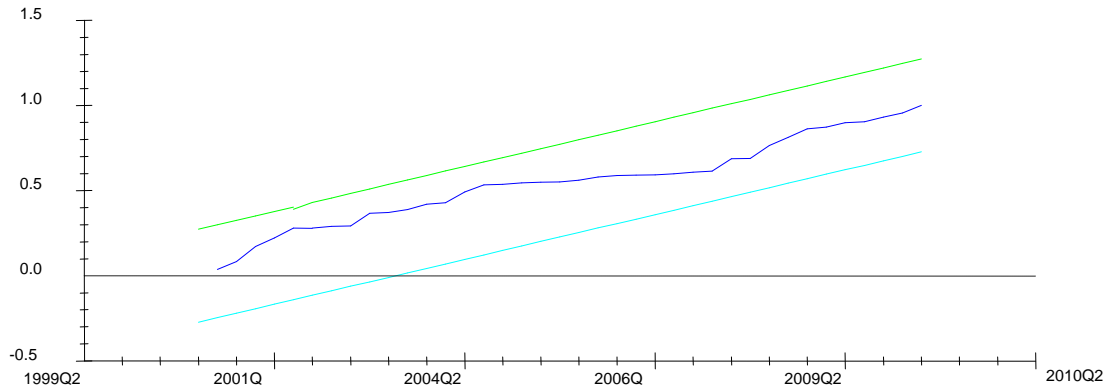
ARDL (4,0) hata düzeltme modelinin katsayılarının hesaplanarak modelin oluşturulmasından sonra ARDL (4,0) hata düzeltme modeline ilişkin tanısal istatistikler de Tablo 18'de verilmiştir.

Tablo 18. ARDL (4,0) Hata Düzeltme Modelinin Tanısal İstatistikleri

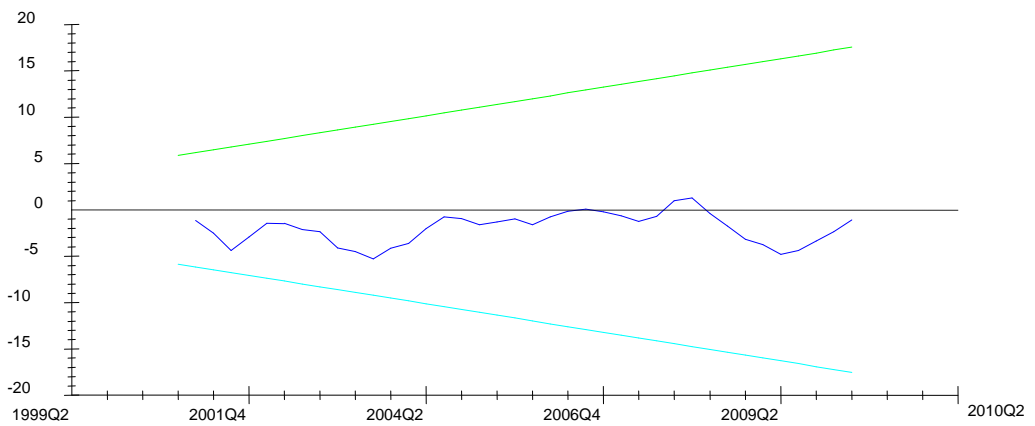
$R^2 = 0.96945$	$R^{\bar{2}} = 0.96553$	F İstatistiği = 247.5278	DW İstatistiği = 1.7503
-----------------	-------------------------	--------------------------	-------------------------

Öte yandan değişkenlerin uzun dönem parametrelerinin istikrarını analiz ederken, kısa dönem dinamiklerinin de ele alınması gerekmektedir. Bunun için kısa dönem dinamiklerine ait hata düzeltme teriminin hesaplanmasında kullanılan uzun dönem katsayılarının istikrarının analiz edilmesinde CUSUM ve CUSUMQ testleri de yapılmıştır. CUSUM ve CUSUMQ testleri, Tablo 16'daki model sonuçları kullanılarak yapılmıştır.

Grafik 8. CUSUM Test İstatistik Sonucu



Grafik 9. CUSUMQ Test İstatistik Sonucu



CUSUM ve CUSUMQ Testleri İçin %5 Anlamlılık Düzeyi

CUSUM ve CUSUMQ testlerinin sonuçlarını gösteren grafikler incelendiğinde, değişkenlerin kısa dönem dinamiklerine ait hata teriminin oluşturulmasında kullanılan uzun dönem katsayıları %5 anlamlılık düzeyini belirten sınırlar içinde kalmaktadır. Çalışmada ele alınan dönem itibariyle kamu harcamaları ve GSYİH değişkenlerinin uzun dönem katsayılarının istikrarlı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

6.3. TODA-YAMAMOTO NEDENSELLİK TESTİ SONUÇLARI

Çalışmamızda Toda-Yamamoto nedensellik testinin ilk aşaması olarak GSYİH ve kamu harcamaları verilerinin düzey değerleri kullanılarak standart VAR modeli belirlenmiştir. VAR modeli belirlenirken gecikme uzunluğunun seçiminde Akaike (AIC), Schwarz Bayesian (SBC) ve Hannan ve Quinn (HQC) bilgi kriterleri dikkate alınmıştır. Bilgi kriterleri 4 gecikmeyi gösterdiği için standart VAR modelinin gecikme uzunluğu da 4 olarak belirlenmiştir.

Toda-Yamamoto nedensellik testinin ikinci aşamasında ise değişkenlere ait zaman serilerinden GSYİH $I(0)$ iken kamu harcamaları $I(1)$ olduğu için entegrasyon derecesi (dmax) 1 olarak belirlenmiştir. Entegrasyon derecesi (dmax), standart VAR modeline ilişkin gerçek gecikme uzunluğu 4'ten küçüktür. Dolayısıyla standart VAR modeline entegrasyon derecesi (dmax) ilave edilerek gecikme uzunluğu 5'e yükselmiştir.

Gecikme uzunluğu değiştirilerek oluşturulan yeni VAR modeli Seemingly Unrelated Regression (SUR) yöntemi ile tahmin edilmiştir. SUR yönteminin kullanılmasının nedeni, model tahmini kısmında tahmin edilen nedensellik analizine yönelik denklemlerin hata terimlerindeki heteroskedastisiteyi (değişen varyans) ve hata terimleri arasındaki korelasyonu (otokorelasyon) dikkate almasıdır.

Yukarıdaki açıklamalardan sonra kamu harcamaları ile GSYİH değişkenleri için Toda-Yamamoto nedensellik testinin sonuçları Tablo 19'da gösterilmiştir.

Tablo 19. Toda-Yamamoto Nedensellik Testinin Sonuçları

Bağımlı Değişken	MWald Test İstatistikleri		Nedensellik Yönü
	$\ln GSYİH_t$	$\ln KH_t$	
$\ln GSYİH_t$	-	5.669 (0.3398)	$\ln GSYİH_t \not\rightarrow \ln KH_t$
$\ln KH_t$	6.962 (0.2235)	-	$\ln KH_t \not\rightarrow \ln GSYİH_t$

*Tabloda verilen istatistikler, χ^2 değerleridir. Parantez içindeki değerler ise P-olasılık değerleridir.

$\Phi_{1i} = 0$ ve $\delta_{1i} = 0$ hipotezleri MWald testi ile analiz edilmiş ve değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü belirlenmeye çalışılmıştır. Ekonomik büyümeyi temsil eden GSYİH'den kamu harcamalarına ve kamu harcamalarından GSYİH'ya nedensellik olmadığını savunan hipotezler kabul edilmiştir. Yani GSYİH'den kamu harcamalarına ve kamu harcamalarından GSYİH'ya bir nedensellik ilişkisi yoktur. Dolayısıyla GSYİH'da meydana gelebilecek bir değişiklik kamu harcamalarını değiştirmezken, kamu harcamalarındaki bir değişikliğin de GSYİH'yı etkilemediği sonucu ortaya çıkmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kamunun ekonomi içindeki yeri, kamunun büyüklüğü kavramı ile ifade edilmektedir. Kamunun ekonomideki yerinin belirlenmesi yani kamu büyüklüğünün ölçülmesi, toplam kamu harcamalarının GSYİH'ya veya GSMH'ya oranı olarak belirlenmektedir. Kamu harcamalarının hangi çeşit harcamalardan ibaret olacağı önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kamu harcamalarının içeriğine ait değişik sınıflamalar yapılmıştır. Kamu harcamalarının ekonomik etkilerine göre ekonomik sınıflama, hizmetlere göre işlevsel sınıflama ve kamu harcamalarını yapan birimlerine göre ise idari sınıflamadır. Ekonomik sınıflamadaki harcamalar; asıl harcamalar ve transfer harcamaları olarak ikiye ayrılırken, kamu sektörünün yaptığı asıl harcamalar da cari harcamalar ve yatırım harcamaları olarak sıralanmaktadır. Türk bütçe sisteminde ise kamu harcamaları, ekonomik sınıflandırmaya göre cari harcamalar, transfer harcamaları ve yatırım harcamaları olarak üçe ayrılmaktadır.

Kamu harcamalarının artış nedenlerini araştıran çalışmalar, kamunun hizmet ve ekonomik açıdaki harcamalarına eleştiride bulunmaktadırlar. Eleştirilerin en önemli nedeni de kamu sektörünün ürettiği mal ve hizmetlerin verimlilik yönünden özel sektöre oranla düşük olmasıdır. Çünkü kamu sektörü üretici olmadığı için ürettiği mal ve hizmetler de verimlilikleri düşük olan mal ve hizmetler olmaktadır.

Kamu harcamalarının artış nedenlerini açıklamaya çalışan çalışmalar arasında Wagner ve Peacock - Wiseman'ın görüşleri yer almaktadır. Wagner'in görüşlerinde sadece talep yönlü değişkenler kullanılarak kamu harcamalarının artış nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır. Wagner'e göre gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamaları sürekli olarak artış gösterir. Bu artışlar raslantısal olarak değil, sosyal bir kurala göre gerçekleşmektedir. Gelişen ekonomilerde, fert başına düşen milli gelir arttıkça, kamu sektörünün önemi göreceli olarak artış gösterir. Sanayileşmeyle birlikte özel sektör büyür ve pek çok alanda devletin yerini alır konuma gelir. Sanayileşmenin gereği olan iş bölümü, emek faktörünü uzmanlaştırmaktadır. Uzmanlaşma, iş ilişkilerini karmaşıktırarak bilgi alış verişinin gerekliliğini ortaya çıkarır. Böylece devletin yönetim ve denetim fonksiyonları artar. Toplumda

yaşanacak gelir artışı, refah düzeyini yükseltir. Refah düzeyinin yükselmesi özellikle kültür, eğitim ve gelirin yeniden bölüşümü ile ilgili harcamalar da artış sağlar. Bunun yanında teknolojik ilerleme sayesinde yatırımlar çok büyük ölçeklerde gerçekleşir ve bu büyük yatırımların devletin sağlayacağı büyük ölçekli altyapı yatırımları ile desteklenmesi gerekir. Bu durumda devletin işlevleri arttığı için kamu harcamalarının hızı artar. Kamu harcamalarının artış hızı, milli gelirin artış hızından daha yüksek olmaktadır.

Öte yandan Peacock-Wiseman'ın hipotezi ise kamu harcamalarının zaman içinde nasıl bir değişiklik gösterdiği yani kamu harcamalarında zaman içinde artış meydana gelip gelmediğini açıklamaya çalışmaktadır. Bu hipoteze göre, kamu harcamaları öncelikle meydana gelen olağan dışı bir olay nedeniyle ani olarak artar, daha sonra normal döneme geçilmesiyle birlikte azalma eğilimiyle olağan dışı olay öncesi seviyesinden daha yüksek seviyeye gelir.

Peacock-Wiseman'ın hipotezinde, kişilerin kamu harcamaları ile uygun vergi oranlarına ait fikirleri dikkate alınmaktadır. Kişilerin gelir ve harcama konusundaki fikirlerinde oluşan değişiklikler, kamu harcamalarının zaman boyutunun açıklanmasına yardımcı olmaktadır.

Peacock-Wiseman hipotezi, ülkelerin siyasi ve tarihi şartlarına göre yapacakları kamu harcamalarının trendinde değişiklikler yaşanabileceğini öngörmektedir. Yapılacak kamu harcamalarının düzeyi, siyasetin işleyişine göre belirleneceğinden siyasetin kamu harcamalarına müdahale etmesi tartışma yaratmıştır.

1980 yılından sonra kamu sektörünün ekonomi içindeki rolünün azaltılması için dünya ekonomisinin gelişim aşamasında oluşan ve yeni ekonomik düzen olarak ifade edilen küreselleşme olgusu tartışılmaya başlanmıştır. Küreselleşme, ekonomik anlamda serbest piyasa ekonomisinin alternatifsiz kalması ve siyasal olarak da liberal demokrasinin evrenselleşmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan hareketle devletin kamu harcamalarını kullanarak ekonomiye müdahalesi ortadan kalkmaktadır ve kamunun ekonomi içindeki payının küçültülmesine ilişkin görüşler giderek artmaktadır.

1980'lerde ortaya çıkan küreselleşme ile ekonomik büyüme aşamasından uzaklaşan kamu sektörünün tamamen işlevsizleştirilmesi düşüncesi oluşmuştur. Özel sektörde finans kesiminin küreselleşmesi ile sermaye kaynakları üretim dışındaki alanlara kanalize olmuştur. Kaynakların üretim dışına aktarılması, istihdamı azaltmış ve gelir dağılımının da giderek kötüleşmesine neden olmuştur.

Türkiye'de araştırılan özellikle 1963-1993 dönemini kapsayan zaman aralığında kamu harcamaları cari ve sabit fiyatlarla ve de GSMH'nın oranı şeklinde de artış göstermiştir. Özellikle 1980'den sonra çok hızlı olarak artmıştır. Kamunun ekonomi içindeki yerinin daraltılması ve pek çok kamu kuruluşunun özelleştirilmesi çalışmalarının uygulanmaya başlanmasıyla kamu harcamalarının cari fiyatlar, sabit fiyatlar ve GSMH'nın oranı şeklinde artması önemli üzerinde durulması gereken bir durum olarak göze çarpmaktadır.

Kamu harcamalarının ekonomik açıdan sınıflandırılmasına göre 1963-1993 döneminde cari, transfer ve yatırım harcamaları tek tek incelendiğinde cari harcamaların, toplam kamu harcamaları içinde ciddi bir paya sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Cari harcamalar içinde personel harcamalarının oranı da yüksek bir değerdedir. Yatırım harcamaları, toplam kamu harcamaları içinde cari harcamaların gerisinde, transfer harcamalarının ise üzerinde yer almaktadır. Konsolide bütçe, inceleme döneminin son yıllarına doğru yatırım bütçesinden ziyade cari harcama bütçesi özelliğini taşımayan bir bütçe görünümündedir. Transfer harcamaları da sözkonusu dönem içinde dalgalanan bir seyir izlemekle birlikte 1980 yılından sonra toplam kamu harcamaları içinde transfer harcamaları miktar ve oran bazında hızla artış göstermiştir.

Çalışmamızda kamu harcamalarının fonksiyonel sınıflamasında; adalet ve yargı harcamaları, altyapı harcamaları, eğitim harcamaları, genel hizmet harcamaları, sağlık harcamaları ve savunma harcamaları şeklinde bir gruplama yapılmıştır. 1963-1993 döneminde sağlık harcamaları, cari fiyatlarla artış göstermekle birlikte, oransal olarak toplam harcamaların ve GSMH içindeki payına göre ciddi değişimler ortaya çıkmamıştır. Sağlık ve eğitim harcamalarında ciddi düzeyde değişimler olmaması, bu harcamalara verilen önemde de değişimler olmadığını ifade etmektedir. Bu dönemde nüfus artışlarına paralel olarak sağlık ve eğitim harcamalarının, toplam

kamu harcamalarındaki ve GSMH'daki paylarının artmış olması gerekmektedir. Fakat olması gereken sağlık harcaması artışı gerçekleşmemiştir.

Buna karşılık savunma harcamalarına ait yapılan harcamaların toplam kamu harcamaları içinde ciddi bir payı oluşturduğu ve bu durumun 1980 yılından sonra artış gösterdiği ortadadır. Bu durum, devletin savunma harcamalarına çok fazla önem verdiğini ifade ederken, savunma harcamalarının sağlık ve eğitim harcamalarına göre en büyük paya sahip olması toplumsal refahta bir düşüş yaşandığını göstermektedir. Genel hizmet harcamaları ise 1960-1970 dönemini kapsayan yıllarda istikrarlı olarak artış işareti sergilerken 1970-1980 döneminde ise azalma kaydetmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren de artmaya başlayarak ilgi çekmektedir.

Dünyadaki gelişmeler, Türkiye' nin ekonomik ilerleme aşamasında kamu sektörünün ekonomi içindeki rolünü belirleme konusunda belirleyici olmuştur. Türkiye' nin ekonomik ilerlemesinde KİT'ler etkili olmuştur. KİT'ler, dünya ekonomisinin zor zamanlar geçirdiği ve içe kapandığı yıllarda kurulmuştur. 1950'li yıllarda dünya ekonomisi dışa açılma çalışmalarına uygun olarak liberal politikalar izlemiştir. Ekonomik ve sosyal gelişmeler, kamunun küçülmesi yerine büyümesi yönünde etkili olmuştur. 1930'lu yıllarda şekillenmeye başlayan ticari sermaye, 1950'li yıllarda sanayi sermayesine dönüşmüş ve KİT ortaklıkları meydana gelmiştir. Bu gelişmeler sayesinde toplumsal dönüşüm hızlanmış ve kamu sektörünün harcamaları artış göstermiştir. 1960'lı yıllarda ise planlı ekonomi ile birlikte ithal ikame stratejisi sonucunda özel sektör sanayisi kurulma çalışmaları başlamıştır.

24 Ocak 1980 iktisadi kararları, ekonomide dönüşüm sağlayarak sanayi sektörünün dışa açılmasını sağlamıştır. 1980 sonrasında, kamu sektörünün önce sınırlandırılıp, sonra tasfiye edilmesi politikaları Türkiye'de uygulamaya konulmuş; fakat Türkiye ekonomisinde kamu sektörü, tarihsel – toplumsal ve ekonomik somut zorunluluklar neticesinde yeniden ağırlıklı konuma gelmiştir.

1980'li yılların sonlarına doğru kamu sektörünün üretim alanında sınırlandırılması için gösterilen çabalar artmıştır. Kamu sektörünün sabit sermaye yatırımlarındaki payının düşürülmesi çalışmalarının yanında KİT lerin üretimden uzaklaştırılması için özelleştirme uygulamaları ortaya çıkmıştır. Yapılan bu çalışmalara karşın, kamu sektörüncü oluşturulan boşluğu özel sektör

dolduramamıştır. Sonuçta Türkiye'nin üretim için planlanan yatırımlarında gerileme yaşanmıştır. Bu durum, Türkiye'nin ekonomik ilerleme aşamasına olumsuz şekilde yansımıştır.

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan hipotezlerden biri olan Wagner hipotezi için pek çok ülkede yapılan ampirik çalışmalardan, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Yapılan ampirik çalışmaların sonuçları da Wagner hipotezinin ifade ettiği gibi gelişmekte olan ülkelerde gelişmeye bağlı olarak kamunun işlevinin artması sayesinde kamu harcamalarının da artış gösterdiğini belirtmektedir. Gelişmiş ülkelere ilişkin çalışmalardan ise, Wagner hipotezinin geçerli olmadığı ve kamu harcamalarının da azaldığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Keynes hipotezinde ise kamu harcamaları, dışsal bir değişken olarak düşünülmektedir ve devletin ekonomiye müdahale ederken kullandığı önemli bir politika aracıdır. Devlet, kamu harcamalarını efektif talep yetersizliğinden kaynaklanan kriz ve durgunluk zamanlarında arttırarak ekonomiye müdahale etmektedir.

Çalışmamızda, Türkiye'nin 1998-2010 yıllarını kapsayan dönemine ait kamu harcamaları ile ekonomik büyümenin üçer aylık verileri arasındaki ilişkiyi inceleyen ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yaklaşımı ve Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır.

Türkiye'de 1998-2010 döneminde kamu harcamaları ile GSYİH arasında eşbütünlük bulunmuş fakat kamu harcamalarından GSYİH'ya ya da GSYİH'dan kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır.

Çalışmamızda yer verilen Wagner ve Keynes hipotezlerinin geçerli olmadığı görülmektedir. Çünkü eğer Wagner hipotezi geçerli olsaydı kamu harcamaları içsel bir değişken olacak ve ekonomik büyümeyi yani GSYİH'yı etkilemiş olacaktır. Öte yandan eğer Keynes hipotezi geçerli olsaydı bu durumda ise kamu harcamaları dışsal bir değişken olarak GSYİH tarafından etkilenecekti. Fakat çalışmamızda bu iki hipotezden biri ya da ikisinin birlikte gerçekleşmesi durumu söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla incelenen dönem için kamu harcamalarının Türkiye'de önemli bir politika aracı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmamızda kullandığımız

ekonometrik yöntemlerin sonuçlarına bakarak Türkiye ekonomisinin büyümesi için sadece kamu harcamalarının artırılmasının yeterli olamayacağı kanısına varılmıştır.

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için Türkiye ile ilgili yapılacak çalışmalarda kullanılacak verilerin kolayca ulaşılabilecek nitelikte olmadığı ifade edilmelidir. Şöyle ki, kamu harcamaları ile GSYİH verilerinin dönemleri itibariyle uyum sağlamadığı gözlemlenmiştir. Aynı dönem ve aynı seviyede veri ile çalışılması için verilerin uyumunun sağlanması gerekmektedir. Ayrıca bu konuda daha detaylı analizler yapılması için geriye dönük ve ayrıntılı verilerin, veri tabanlarında bulunması gerekir. Çalışmamızda kullanılan ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yaklaşımı ve Toda-Yamamoto nedensellik testi gibi daha güncel ekonometrik analiz yöntemleri ile kamu harcamalarının özellikle alt harcama kalemlerine uygulanacak analizlerin yapılması kamu harcamaları ile ekonomik büyümenin arasındaki ilişkinin boyutunu değiştirebilir.

Ekonomik büyümenin sağlanması sadece kamu harcamalarının artırılması ile gerçekleştirilememektedir. Teorik olarak ekonomik büyüme uzun vadeli bir ekonomik hedef olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla öncelikle öteden beri yapılması şiddetle tavsiye edilen hukuki ve mali düzenlemelerin ivedilikle yapılması ekonomik büyümenin sağlanması için gerekli ortamı oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- Abizadeh, S. & Gray, J. (1985). Wagner's Law: A Pooled Time Series Cross Section Comparison. *National Tax Journal*, 38, 209-238
- Abizadeh, S. (1986). Economic Development and Income Elasticity of Demand for Government. *Social Indicators Research*, 20, 15-43
- Abizadeh, S. & Yousefi, M. (1996). Industrialization and Government Expenditures: The Case of South Korea. *International Economic Journal*, 10(1), 1-12
- Aghion, P. & Howitt, P. (1998). *Endogenous Growth Theory*, Cambridge: MIT Press
- Ahsan, S. M., Kwan, A. C. C. & Sahni, B. S. (1996). Cointegration and Wagner's Hypothesis: Time Series Evidence for Canada. *Applied Economics*, (28), 1055-1058
- Akdoğan, A. (2003). *Kamu Maliyesi*, 9. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi
- Aksoy, Ş. (1998). *Kamu Maliyesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi
- Aktan, C. C. (1995). 21. Yüzyıl İçin Yeni Bir Devlet Modeline Doğru Optimal Devlet Kamu Ekonomisinin ve Yönetiminin Yeniden Yapılanması ve Küçültülmesine Yönelik Öneriler. *TÜSİAD*, 1-168
- Alesina, A. & Tabellini, G. (1990). A Positive Theory of Fiscal Deficits and Government Debt. *Review of Economic Studies*, 57(3), 403-414
- Al-Faris, A. F. (2002). Public Expenditure and Economic Growth in the Gulf Cooperation Council Countries. *Applied Economics*, 34, 1187-1193
- Al-Obaid, H. M. A. (2004). *Rapidly Changing Economic Environments and The Wagner's Law: The Case of Saudi Arabia*. Colorado State University, Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Ansari, M. I. 1993. Testing the Relationship between Government Expenditure and National Income in Canada, Employing Granger Causality and Cointegration Analysis. *Managerial Finance*, 19(7), 31-46

- Ansari, M. I. Gordon, D. V. & Akuamoah, C. 1997. Keynes Versus Wagner: Public Expenditure and National Income for Three African Countries. *Applied Economics*, 29, 543-550
- Arısoy, İ. (2005). Türkiye’de Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi 1950-2005. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 63-80
- Arrow, K. J. (1962). The Economic Implications of Learning by Doing. *Review of Economic Studies*, 29, 155-173
- Ashworth, J. (1994). Spurious in Mexico: A Comment on Wagner’s Law. *Public Finance*, 49, 282–286
- Asseery, A. A., Law, D. & Perdakis, N. (1999). Wagner's Law And Public Expenditure in Iraq: A Test Using Disaggregated Data. *Applied Economics Letters*, 6, 39–44
- Awokuse, T.O. (2003). Is the Export-Led Growth Hypothesis Valid For Canada?. *Canadian Journal of Economics*, 36(1), 126-136
- Aydın, S. (2004). *Faiz Oranları Oynaklığının Modellenmesinde Koşullu Değişen Varyansın Rolü*. TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü Uzmanlık Yeterlilik Tezi
- Bağdigen, M. ve Çetintaş, H. (2003). Causality Between Public Expenditure and Economic Growth: The Turkish Case. *Journal of Economic and Social Research*, 6(1), 1-18
- Bağdigen, M. ve Beşer, B. (2009). Ekonomik Büyüme ile Kamu Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Wagner Tezi Kapsamında Bir Analizi: Türkiye Örneği. *Z.K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*,5(9), 1–17
- Bairam, E. (1992). Variable Elasticity and Wagner's Law. *Public Finance*, 47(3), 491-495
- Bakış, O., Jobert, T. ve Tuncer, R. (2008). Kamu Harcamaları ve Büyüme, Zaman Serileri Analizi. *Betam ve Açık Toplum Enstitüsü Yayını*, 81-104
<http://www.betam.bahcesehir.edu.tr/UserFiles/File/ProjeSon.pdf>

- Baldwin, R. E. & Forslid, R. (2000). Trade Liberalization and Endogenous Growth: A q-Theory Approach. *Journal of International Economics*, 50(2), 497-517
- Baumol, W. J., (1967). Macroeconomics of Unbalanced Growth: the Anatomy of Urban Crisis. *American Economic Review*, 57, 415-426
- Bardsen, G. (1989). Estimation of Long Run Coefficient in Error Correction Models. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 51, 345-350
- Barro, J. R. (1990). Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth. *NBER Working Papers*, 2588, 1-39
- Barro, J. R. (1991). Economic Growth in a Cross Section of Countries. *NBER Working Papers*, 3120, 1-26
- Barro, J. R. & Lee, J-W. (1993). Losers and Winners in Economic Growth. *NBER Working Papers*, 4341, 1-59
- Başol, K. ve Başol, G. (1992). Bütçe Uygulamalarında Yapılan Değişiklikler ve Bütçe Politikalarına Etkileri. *A. Ü. S. B. F. Dergisi*, 3-4, 57-82
- Beck, M. 1979. Public Sector Growth: A Real Perspective. *Public Finance*, 34(3), 313-356
- Becker, G. S., Murphy, K. M. & Tamura, R. (1990). Human Capital, Fertility, and Economic Growth. *Journal of Political Economy*, 98(5), 13-37
- Becker, G. S., Glaser, E. L. & Murphy, K. M. (1999). Population and Economic Growth. *American Economic Review*, 89(2), 145-149
- Bennett, J. T. ve Johnson, M. H., (1980). *The Political Economy of Federal Economic Growth, 1959-1978*. College Station: Texas A. M. University Press, s.59-95, Devletin Büyümesi Teorileri (Çev.:Aytaç Eker), http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/eker-benett-devletbuyumesi.htm (22.05.2010).
- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Trabzon: Derya Kitabevi
- Bird, R. M. 1971. Wagner's Law of Expanding State Activity. *Public Finance*, 26(1), 1-26

- Biswal, B., Dhawan, U. ve Lee, H. (1999). Testing Wagner Versus Keynes Using Disaggregated Public Expenditure Data for Canada. *Applied Economics*, 31, 1283–1291
- Bohl, M. T. 1996. Some International Evidence on Wagner’s Law, *Public Finance*, 51(2), 185-200
- Brown, R. L., Durbin J. ve Evans J. M. (1975). Techniques For Testing The Constancy of Regression Relations Overtime. *Journal of the Royal Statistical Society*, 37(13), 149-163
- Bulutoğlu, K. (2004). *Kamu Ekonomisine Giriş: Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı*, İstanbul: Batı Türkelî Yayıncılık
- Burney, N. A. ve Al-Musallam, N. (1999). Wagner’s Law and Public Expenditure Growth in Kuwait. *OPEC Review*, 23(2), 139-171
- Cass, D. (1965). Optimum Growth in an Aggregative Model of Capital Accumulation. *Review of Economic Studies*, 32(3), 233-240
- Chang, T. ve Ho, Y. H. (2002). A Note on Testing “Tax-and-Spend, Spend-and-Tax or Fiscal Synchronization: The Case of China. *Journal of Economic Development*, 27(1), 151-160
- Charemza, W. W. ve Deadman, D.F. (1993). *New Directions in Econometric Practise*, England: Edward Elgar Publishing
- Cheletsos, M. ve Kollias, C. (1997). Testing Wagner’s Law Using Disaggregated Public Expenditures Data in the Case of Greece: 1953-1993. *Applied Economics*, 29, 371-377
- Cotsomitis, A. J., Harnhirun, S. ve Kwan C. C. A. (1996). Co-Integration Analysis And The Long-Run. Validity of Wagner's Hypothesis: Evidence From The People's Republic Of China. *Journal Of Economic Development*, 21(2), 1-10
- Courakis, A. S., Roque, F. M. ve Tridimias, G. (1993). Public Expenditure Growth in Greece and Portuqal: Wagner’s Law and Beyond. *Applied Economics*, 25(1), 125-134

- Çavuşoğlu, A. T. (2005). Testing The Validity of Wagner's Law in Turkey: The Bounds Testing Approach. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 60(1), 73-87
- Çil Yavuz, N. ve Güriş, B. (2006). An Aggregate Import Demand Function For Turkey: The Bounds Testing Approach. *METU Studies in Development*, 33(2), 311-325
- Darrat, A. F. (2002). Budget Balance Through Spending Cuts or Tax Adjustments? *Contemporary Economic Policy*, 20(3), 221-233
- Demir, O. (2001). Türkiye Kamu Açıkları ve Artış Sebepleri. *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 16(2), 22
- Demir, O. (2002). Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyümeye. *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 3(1), 1-16
- Demirbaş, S. (1999). Cointegration Analysis - Causality Testing and Wagner's Law: The Case of Turkey, 1950-1990. <http://www.econturk.org/safaabi.pdf> (22.05.2010)
- Deverajan, S., Swaroop, V. & Zou, H. (1996). The Composition of Public Expenditure and Economic Growth. *Journal of Monetary Economics*, 37, 313-344
- Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root, *Econometrica*, 49(4), 1057-1072
- Doğanlar, M. (1999). Türk Ekonomisi İçin İhracat Talep Fonksiyonlarının Tahmini: Koentegrasyon Yaklaşımı. *IV. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Bildirileri*, 695-705
- D. P. T., (1995). *1995 Yılı Geçiş Programı*
- D. P. T., (2001). *1980-2000 Yılları Temel Ekonomik Göstergeler*
- D. P. T., (2001). *Borçlanma- İç ve Dış Borç Yönetimi*, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu
- D. P. T., (2001). *8. Beş Yıllık Kalkınma Planı*

- Easterly, W. & Rebelo, S. (1993). Fiscal Policy and Economic Growth: An Empirical Investigation. *NBER Working Paper*, 4499, 1-57
- Ehrlich, I. (1990). The Problem of Development: Introduction. *Journal of Political Economy*, 98(5), 1-11
- Eker, A. (1996). *Kamusal Maliye*, İzmir: Doğu Matbaası
- Enders, W. (1995). *Applied Econometric Time Series*, New York: John Wiley & Sons Inc.
- Engle, R. F. ve Granger, W. J. (1987). Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276
- Erginay, A. (1998). *Kamu maliyesi: Kamu gelirleri-Kamu giderleri-Devlet bütçesi-Kamu borçları-Maliye politikası*, Ankara: Savaş Yayınları
- Ertek, T. (1996). *Ekonometriye Giriş*, İstanbul: Beta Yayınları
- Fine, B. (2000). Endogenous Growth Theory: A Critical Assessment. *Cambridge Journal of Economics*, 24(2), 245-265
- Galor, O. & Weil, D. N. (1999). From Malthusian Stagnation to Modern Growth. *American Economic Review*, 89(2), 150-154
- Gemmell, N. (1993). Wagner's Law and Musgrave's Hypotheses (Ed.: Norman Gemmell), *The Growth of the Public Sector: Theories and International Evidence*, England: Edward Elgar Publishing
- Giles, J. A. & Williams, C. I. (1999). Export-led Growth: A Survey of the Empirical Literature and Some Non-Causality Results. *Econometric Working Paper*, EWP9901 <http://web.uvic.ca/econ/research/papers/ewp0002.pdf>
- Ghali, K. H. (1997). Government Spending And Economic Growth İn Saudi Arabia. *Journal of Economic Development*, 22(2), 165-172
- Ghali, K. H. (1998). Government Size And Economic Growth: Evidence From A Multivariate Cointegration Analysis. *Applied Economics*, 31, 975-987
- Görgün, S. (1994). *Maliye Politikası Ders Notları*. İstanbul: D.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını

- Granger, C.W.J. ve Newbold, P. (1974). Spurious Regressions in Economics. *Journal of Econometrics*, 2(2), 111-120
- Granger, C. W. J. (1981). Some Properties of Time Series Data and Their Use in Econometric Model Specification. *Journal of Econometrics*, 16(1), 121-130
- Granger, C.W.J., Hyung, N. & Jeon, Y. (2001). Spurious Regressions with Stationary Series. *Applied Economics*, 33, 899-904
- Grossman, G. M. & Helpman, E. (1989). Product Development and International Trade. *The Journal of Political Economy*, 97(6), 1261-1283
- Grossman, G. M. & Helpman, E. (1990). Comparative Advantage and Long-Run Growth. *American Economic Review*, 80(4), 796-815
- Gujarati, D. (2001). *Temel Ekonometri*, İstanbul: Literatür Yayıncılık
- Gupta, S. P. (1967). Public Expenditure and Economic Growth: A Time Series Analysis. *Public Finance*, 22, 423-461
- Güenalp, B. ve Gür, T. H. (2002). Government Expenditures and Economic Growth in Developing Countries: Evidence from a Panel Data Analyses. *METU Studies in Development*, 29(3-4), 311-332
- Günaydın, İ. (2000). Türkiye için Wagner ve Keynes Hipotezlerinin Testi. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 175, 70-86
- Gürsoy, B. (1980). *Kamusal Maliye: Giriş, Masraflar*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları
- Gwartney, J., Holcombe, R. & Lawson, R. (1998). The Size and Functions of Government and Economic Growth. *Joint Economic Committee Study*, <http://www.house.gov/jec/growth/function/function.htm> (18.08.2010).
- Gyles, A. F. (1991). A Time-Domain Transfer Function Model of Wagner's Law: The Case of The United Kingdom Economy. *Applied Economics*, 23, 327-330
- Halıcıoğlu, F. (2003). Testing Wagner's Law for Turkey: 1960-2000. *Review of Middle East Economy and Finance*, 1(2), 129-140

- Halicioğlu F. (2004). An ARDL Model of International Tourist Flows to Turkey. *Global Business and Economic Review*, Anthology, 614-624
- Hayo, B. (1994). No Further Evidence of Wagner's Law for Mexico. *Public Finance*, 49, 287-294
- Heertje, A. & Robinson, B. R. G. (1982). *Basic Economic*, Holt, Rinehart and Winston Ltd.
- Henrekson, M. (1993). Wagner's Law - A Spurious Relationship? *Public Finance*, 48(2), 406-415
- Hiç, M. (1994). *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi
- Holmes, J. M. & Hutton, P. A. (1990). On The Causal Relationship Between Government Expenditures And National Income. *The Review of Economics and Statistics*, 72(1), 87-95
- Hondroyannis, G. & Papapetrou, E. (1995). An Examination Of Wagner's Law For Greece: A Cointegration Analysis. *Public Finance*, 50(1), 67-79
- Huang, C.-J. (2006). Testing Wagner's Law Using Bounds Test and a New Granger-Non-Causality Test: Evidence for Taiwan. *The Journal of American Academy of Business*, 8(2), 86-90
- IMF (2001), Sweden Selected Issues-The Role of Government. *IMF Country Report*, 1(169), <http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.cfm?sk=15383.0> (29.07.2010).
- Iniguez-Montiel, A. J. (2009). Government Expenditure And National Income In Mexico: Keynes Versus Wagner. *Applied Economics Letters*, iFirst, 1-7
- Işık, N. ve Alagöz, M. (2005). Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24, 63-75
- Iyare, S. O. & Lorde, T. (2004). Co-integration, Causality and Wagner's Law: Tests for Selected Caribbean Countries. *Applied Economics Letters*, 11, 815-825

- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(1), 231-54
- Johansen, S. & Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Application to The Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 69-206
- Jones, C. I. (2003). İktisadi Büyüme Giriş, (Çev: S. ATEŞ ve İ. TUNCER), İstanbul: Literatür Yayıncılık
- Justman, M. & Teubal, M. (1991). A Structuralist Perspective on The Role of Technology in Economic Growth And Development. *World Development*, 19(9), 1167-1183
- Kamas, L. & Joyce, J. P. (1993). Money, Income and Prices under Fixed Exchange Rates: Evidence from Causality Tests and VARs. *Journal of Macroeconomics*, 15 (4), 747-768
- Kapani, M. (2000). *Politika Bilimine Giriş*, 12. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi
- Karaca O. (2005). Türkiye’de Faiz Oranı İle Döviz Kuru Arasında İlişki: Faizlerin Düşürülmesi Kurları Yükseltir mi? Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, 14 www.tek.gov.tr
- Karagöl, E., Erbaykal, E. ve Ertuğrul, H.M. (2007). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile Elektrik Tüketimi İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), 72-80
- Karanfil, F. ve Polat, S. (2008). Sağlık ve Eğitim Harcamalarının İllere Göre Karşılaştırmalı İncelemesi. *Betam ve Açık Toplum Enstitüsü Yayını*, 58-80
- Karluk, R. (1999). *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim*, İstanbul: Beta Yayınları
- Kasman, S. K. ve Kasman, A. (2004) Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eşbütünlük ve Nedensellik İlişkisi. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 19(220), 122-131

- Kazgan, G. (1999). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2005). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kibritçioğlu, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri. *A. Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 53(1-4), 207-230
- King, R. G. & Rebelo, S. (1990). Public Policy and Economic Growth: Developing Neoclassical Implications. *Journal of Political Economy*, 98(5), 126-150
- Kongar, E. (2001). *21.Yüzyılda Türkiye, 2000'li Yıllara Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Koopmans, T. C. (1965). On the Concept of Optimal Economic Growth. *Cowles Foundation Paper*, 238, 225-300
- Kremers, J. J. M., Ericsson, M.L. & Dolada J. (1992). The Power of Cointegration Tests. *Oxford Bulletin of Economic and Statistics*, 54, 325-348
- Krzyzaniak, M. (1974). Government Expenditures, The Revenue Constraint, and Wagner's Law The Case of Turkey. *Growth & Change*, 5(2), 13-19
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C. B., Schmidt, P. & Shin, Y. (1992). Testing The Null Hypothesis of Stationarity Against The Alternative of a Unit Root. *Journal of Econometrics*, 54, 159-178
- Landau, D. (1986). Government and Economic Growth in the Less-Developed Countries: An Empirical Study for 1960-80, *Economic Development and Cultural Change*, 35(1), 35-75
- Lin, S. A. Y. (1994). Government spending and Economic Growth. *Applied Economics*, 26, 83-94
- Lin, C. (1995). More Evidence on Wagner's Law for Mexico. *Public Finance*, 50, 267-277

- Loizides, J. & Vamvoukas, G. (2005). Government Expenditure and Economic Growth: Evidence from Trivariate Causality Testing. *Journal of Applied Economics*, VIII(1), 125-152
- Lucas, R. E. (1988). On The Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22, 3-42
- Maddala, G. S. & Kim, I. M. (1998). *Unit Roots, Cointegration and Structural Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maddala, G. S. (2001). *Introduction to Econometrics*, New York: Wiley College
- Mah, J. S. (2000). An Empirical Examination of the Disaggregated Import Demand of Korea – The Case of Information Technology Products. *Journal of Asian Economics*, 11, 237-244
- Mann, A. J. (1980). Wagner’s Law: An Econometric Test for Mexico 1925–1976. *National Tax Journal*, 33, 189–201
- Mavrotas, G. & Kelly, R. (2001). Old Wine In New Bottle: Testing Causality Between Savings And Growth. *The Manchester School Supplement*, 97–105
- Mazgit, İ. (2002). Bilgi Toplumu ve Sağlığın Artan Önemi. *I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiri Kitabı*, 405-415
- Melicher, R.W. & Norton, E. A. (2005). *Finance: Introduction to Institutions, Investments, and Management*, Chichester: Wiley
- Meltzer, A. H. & Scott, F. R. (1983). Tests of a Rational Theory of The Size of Government. *Public Choice*, 41(3), 403-418
- Mızrak, N. (1997). Yeni Büyüme Teorileri Çerçevesinde İyi Bir İktisadi Büyüme Tanımı Nasıl Yapılabilir? Niçin ve Kimin aiaçin Büyüme? Türkiye Açısından Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 12(141), 21-33
- Mohammadi, H., Cak, M. & Cak, D. (2008). Wagner’s Hypothesis: New Evidence From Turkey Using The Bounds Testing Approach. *Journal of Economic Studies*, 35(1), 94–106

- Monadjemi, M. S. & Huh, H. (1998). Private and Government Investment: A Study of Three OECD Countries. *International Economic Journal*, 12(2), s.93-105
- Murthy, N. R. V. (1993). Further Evidence of Wagner's Law for Mexico: An Application of Cointegration Analysis. *Public Finance*, 48(1), 92-96
- Murthy, N. R. V. (1994). Wagner's Law, Spurious in Mexico or Misspecification: A Reply. *Public Finance*, 49, 295-303
- Musgrave, R. A. (1958). *Kamu Maliyesi Teorisi: Kamu Ekonomisi Alanında Bir İnceleme*, (Çev. Orhan Şener ve Yaşar Methibay), Ankara: Asil Yayınevi
- Nadaroğlu, H. (1992). *Kamu Maliyesi Teorisi*, İstanbul: Beta Yayınları
- Nagarajan, P. ve Spears, A. (1990). An Econometric Test of Wagner's Law for Mexico: A Reexamination. *Public Finance*, 45, 165-168
- Narayan S. ve Narayan P. K. (2004). Determinants of Demand of Fiji's Exports: An Empirical Investigation. *The Developing Economics*, 17(1), 95-112
- Narayan, P. K. ve Smith, R. (2006). What Determines Migration Flows From Low-Income To High-Income Countries? An Empirical Investigation Of Fiji-US Migration 1972-2001. *Contemporary Economic Policy*, 24(2), 332-342
- Nomura, N. (1995). Wagner's Hypothesis And Displacement Effect in Japan, 1960-1991. *Public Finance*, 50(1), 121-135
- Ortaç, R. (2003). Cumhuriyetimizin 80. Yılında Eğitim Harcamaları. *G. Ü. İ. İ. B. F. Dergisi*, 2, 239-247
- Oxley, L. (1994). Cointegration, Causality and Wagner's Law: A Test for Britain 1870-1913. *Scottish Journal of Political Economy*, 41(3), 286-298
- Önder, İ. (1974). *Türkiye'de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927-1967*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 1925
- Öner, E. (1986). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yayını
- Özdemir, Y. (2007). Türkiye'de Yatırım Harcamalarının Gelişimi ve Kamu Yatırım Politikaları. *Bütçe Dünyası Dergisi*, 3(27), 72-82

- Özen, A. (2003). Türkiye’de Transfer Harcamalarının Gelişimi ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi. *D. E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 205-228
- Öztek, D. (2001). 1980 Sonrası Harcama Politikaları. *XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu*, <http://www.bayar.edu.tr/~msempoz/bildiriler.htm> (05.07.2010).
- Öztürk, F. ve Çakman, K. (2002). Keynes, Krizlerin Dinamiği ve Globalizasyon. *İktisat İşletme Finans Dergisi*, 17(190), 11-33
- Pack, H. (1994). Endogenous Growth Theory: Intellectual Appeal and Empirical Shortcomings. *Journal of Economic Perspectives*, 8(1), 55-72
- Panayiotis, C. A. ve Serletis, A. (1991). A Time-Series Analysis of The Relationship Between Government Expenditure and GDP in Canada. *Public Finance Quarterly*, 19(3), 316-333
- Payne, J. E. & Ewing, B. T. (1996). International Evidence on Wagner’s Hypothesis: A Cointegration Analysis. *Public Finance*, 51(2), 258-274
- Payne, J. E. (1998). The Tax-Spend Debate: Time Series Evidence From State Budgets. *Public Choice*, 95, 307-320
- Pazarlıoğlu, M. V. ve Özkoç, H. (2007). Türkiye’de Bilimsel Yayınların Ekonometrik Hikayesi. 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi, <http://eisemp8.inonu.edu.tr/bildiri-pdf/pazarlioglu-ozkoc.pdf>
- Peacock, A. & Wiseman, J. (1967). *The Growth of Public Expenditure in The United Kingdom*, London: George Allen&Unwix Ltd.
- Peltzman, S. (1980). *The Growth of Government*. *Journal of Law and Economics*, 23(2), 209-287
- Pesaran, M. H. & Pesaran, B. (1997). *Working with Microfit 4.0, Interactive Econometric Analysis*. Oxford: Oxford University Press
- Pesaran, H. & Shin, Y. (1995). Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis. *University of Cambridge DAE Working Paper Series*, 9514

- Pesaran, M. H, Shin, Y. ve Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326
- Peterson, W. C. (1994). *Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme*, (Çev. Talat GÜLLAP), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları
- Phillips, P. C. B. (1986). Understanding Spurious Regressions in Econometrics. *Journal of Econometrics*, 33, 311-340
- Phillips, P. C. B. ve Perron, P. (1988). Testing For A Unit Root In Time Series Regression. *Biomètrika*, 75(2), 336-346
- Pınar, A. (2006). Maliye Politikası Teori ve Uygulama. Ankara: Naturel Yayınları
- Pigou, A. C. (1947). *A Study In Public Finance*. London: Macmillan
- Quintieri, B. ve Belle, M. (1997). Causality Between Public Expenditure and Taxation, Evidence from the Italian case. *Budgetary Policy Modelling Public Expenditures*, 214-234
- Ram, R. (1986). Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Cross-Section and Time-Series Data. *American Economic Review*, 76(1), 191-203
- Ram, R. (1986b). Causality between Income and Government Expenditure: A Broad International Perspective. *Public Finance*, 41(3), 393-414
- Ram, R. (1987). Wagner's Hypothesis in Time-Series and Cross-Section Perspectives: Evidence from 'Real' Data for 115 Countries. *Review of Economics and Statistics*, 69, 194-204
- Reinert, E. S. (1999). The Role of The State in Economic Growth. *Journal of Economic Studies*, 26(4-5), 268-326
- Romer, P. M. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *The Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037
- Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 98, 71-102

- Romer, P. M. (1994). The Origins of Endogenous Growth. *The Journal of Economic Perspectives*, 8(1), 3-22
- Sağlam, D. (1981). Devletçilik İlkesinin Gelişmesi ve Günümüzdeki Sonuçları. *Ekonomik Yaklaşım*, 2(4), 71-96
- Sakal, M. (2003). *Türkiye’de Mali Disiplin Sorunu: Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği*, Ankara: Gazi Kitabevi
- Sarı, R. (2003). Kamu Harcamalarının Dünyada ve Türkiye'deki Gelişimi ve Türkiye'de Ulusal Gelir ile İlişkisi. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 209(Ek), 25-38
- Sattar, Z. (1993). Public Expenditure and Economic Performance: A Comparison of Developed and Low-Income Developing Economies. *Journal of International Development*, 5(1), 27-49
- Scott, M. F. G. (1992). Policy implications of .A New View of Economic Growth. *The Economic Journal*, 102, 622-632
- Scully, G. W. (1989). Size of the State, Economic Growth, and the Efficient Utilization of National Resources. *Public Choice*, 63(2), 149-164
- Selen, U. ve Eryiğit, K. (2009). Yapısal Kırılmaların Varlığında Wagner Kanunu Türkiye için Geçerli Mi?. *Maliye Dergisi*, 156, 177-198
- Serper, Ö. (1986). *Uygulamalı İstatistik*, İstanbul: Filiz Kitabevi
- Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2005). *Zaman Serileri Analizi*, İzmir: Nobel Yayın Dağıtım
- Sezgin, S. (2003). Savunma Harcamaları, Terörizm ve Ekonomi. *Stradigma Aylık Strateji ve Analiz e-dergisi*, 5, 1-5
- Shan, J. ve Tian, G. G. (1998). Causality Between Exports and Economic Growth: The Empirical Evidence From Shanghai. *Australian Economic Papers*, 37(2), 195-202
- Shaw, G. K. (1992). Policy Implications of Endogenous Growth Theory. *The Economic Journal*, 102, 611-621

- Singh, B. ve Sahni, B. S. (1984). On the Causal Direction Between National Income and Government Expenditure in Canada. *Public Finance*, 39(3), 359-392
- Solow, R. M. (1956). A Contribution to The Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70, 65-94
- Söylemez, S. A. (2004). Türkiye’de Teknoloji ve Eğitim Yatırımları: Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısı, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 1, 63-80
- Şahin, H. (2002). *Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişimi – Bugünkü Durumu*, Bursa: Ezgi Kitabevi
- Şener, O. (1996). *Kamu Ekonomisi*, İstanbul: Beta Yayınevi
- Şimşek, M. (2004). Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme, 1965-2002. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1/2), 37-52
- Şimşek, M. (2005). Türkiye’de Bütçe Açıklarının Ulusal Tasarruflara Etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 6(2), <http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/1225.pdf>
- Şimşek, M. ve Kadılar C. (2005). Türkiye’de Sabit Sermaye Yatırımlarının Verimliliği: Sınır Testi İle Ekonometrik Bir Yaklaşım 1963-2002. *D.E.Ü. İ.İ.B.F.Dergisi*, 20(1), 87-102
- Tang, T. C. (2003). Japanese Aggregate Import Demand Function: Reassessment from the Bounds Testing Approach. *Japan and the World Economy*, 15, 419-436
- Tanzi, V. ve Schuknecht, L. (1995). The Growth of Government and the Reform of the State in Industrial Countries. *Working Paper Series*, 130
- Tanzi, V. ve Schuknecht, L. (2000). *Public Spending in the 20 th Century: A Global Perspective*, U. K.: Cambridge University Press
- Taşseven, Ö. (2000). *The Wagner’s Law: Time Series Evidence for Turkey, 1960-1998*. Yayınlanmamış Doktora Tezi
- T. C. Maliye Bakanlığı, (2001). *1980-2000 Yılları Bütçe Gerekçeleri*, Ankara
- T. C. Maliye Bakanlığı, (2001). *Ekonomik Rapor*, Ankara

- T.C. Maliye Bakanlığı, (2003). *2004 Bütçe Gerekçesi*, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara
- Terzi, H. (1998). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 13(142), 67-78
- Telatar, E., Türkmen, Ş. ve Teoman, Ö. (2002). Pamuk Borsalarında Oluşan Fiyatların Etkinliği. *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 17(2), 55-74
- Tezel, Y. S. (2000). İktisadi Büyüme, Ankara: İmaj Yayınevi
- Thornton, J. (1999). Cointegration, Causality and Wagner's Law in 19th Century Europe. *Applied Economics Letters*, 6, 413-416
- Toda, H.Y. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference In Vector Auto Regressions with Possibly Integrated Process. *Journal of Econometrics*, 66, 225-250
- Trotman-Dickenson, D. I. (1996). *Economics of The Public Sector*, London: Macmillan Press
- Tural, A. (1987). *Türk Bütçe Sistemi*, Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yayını
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (1997). *Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma*, İstanbul: Çantay Kitabevi
- Türk, İ. (1999). *Kamu Maliyesi*, Ankara: Turhan Kitabevi
- Uluatam, Ö. (1997). *Kamu Maliyesi*, 5. Baskı, Ankara: İmaj Yayıncılık
- Ulusoy, A. ve Zengin, A. (1998). Türkiye'de Kamu Ekonomisi ve Mali Kriz. XII. *Türkiye Maliye Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İ. Ü. Maliye Bölümü Yayınları No: 83
- Ulutürk, S. (1998). *Türkiye'de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Ulutürk, S. (2001). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 1, 131-139

- Uzay, N. (2002). Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999). *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19, 151-172
- Uzgören, N. ve Uzgören, E. (2005). Zaman Serilerinde Sahte Regresyon Sorunu ve Reel Kamu Harcamalarına Yönelik Bir Ekonometrik Model Uygulaması. 1-20 <http://www.tdcif.org/img/makale/zamanserisi.doc>
- Wahab, M. (2004). Economic Growth and Government Expenditure: Evidence From A New Test Specification. *Applied Economics Letters*, 36, 2125-2135
- Wolff, P. (1987). *Stabilization Policy and Structural Adjustment in Turkey, 1980-1985*. Berlin: German Development Institute
- Yamak, R. ve Zengin, A. (1996). Kalman Filtre Yöntemi ve Wagner Yasası. *DİE Araştırma Sempozyumu*. http://www.rahmiyamak.net/downloads.php?cat_id=20.
- Yamak, N. ve Küçükale, Y. (1997). Türkiye’de Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi. *İktisat İşletme Finans Dergisi*, 12(131), 5-14
- Yaser, B. S. & Rajan, T. R. T. (1985). Share Of Government In Gross National Product. *Metu Studies in Development*, 12(1-2), 107-118
- Yavaş, A. (1998). Does too Much Government Investment Retard Economic Development of a Country. *Journal of Economic Studies*, 25(4), 296-308
- Yıldırım, Z. R. (1994), Türkiye’de Gayrisafi Milli Hasıla ile Kamu Harcamaları Arasında Nedensellik İlişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 25-40
- Yeldan, E. (1996). Türk Ekonomisinde Krizin Oluşumu, 1990-1993: Bir Genel Denge Analizi. *METU Studies in Development*, 23(3), 427-476
- Yeldan, E. (2010). *İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri*. Ankara: Efil Yayınevi
- Yülek, M. (1997). İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine. *Hazine Dergisi*, 6, 1-15

Zortuk, M. (2007). Koşulluluk Aracı Olma Bağlamında Kısa Vadeli Faiz Oranlarının Hedeflenen Enflasyondan Sapmada Kullanımı: Bounds Test Yaklaşımı (Türkiye Örneği). *Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal*, 6(1), 41-68

www.tcmb.gov.tr

ÖZGEÇMİŞ

AD SOYAD

Huriye Gonca DİLER

ANA BİLİM DALI

İktisat

Doktora

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: Afyonkarahisar, 1976

Eğitim

Yüksek Lisans: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisans: Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F.

Lise: Afyon Lisesi

İş/İstihdam

Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

Yabancı Dil ve Puanı

ÜDS – Ekim 2007, 53.75